

Program zatwierdzony do użycia
szkolnego przez MEN
w dniu 29.04.1997 r.
Decyzja nr DKO-4014-4/97

dla szkoły podstawowej

Geografia

PL
Z-33

Geografia : program nauczania dla szkoły podstawowej / [opr. zesp. w skl.:
Joanna Angiel ...]. - Wyd. 1. - Warszawa : Wydawn. Szkol. i Ped., 1998. -
135 S. - (Programy nauczania)
Dt. Titelübers.: Geographie : Lehrplan für die Grundschule
ISBN 83-02-06499-8

98/2048

SyK: Lehrpläne / Geographie

rych:

VICKA

Georg-Eckert-Institut BS78

1 203 818 0

Informacje o autorach programu:

dr JOANNA ANGIEL, nauczycielka geografii w szkole podstawowej w Warszawie
Dorobek dydaktyczny: praca w charakterze nauczyciela geografii w szkolnictwie podstawowym; współautorstwo słownika geograficznego; publikacje z zakresu metodyki nauczania geografii.

dr DOROTA MAKOWSKA, nauczycielka geografii w liceum ogólnokształcącym w Warszawie
Dorobek dydaktyczny: praca w charakterze nauczyciela geografii w szkolnictwie średnim; współautorstwo programu nauczania geografii w szkołach podstawowych i średnich; współautorstwo podręczników geografii dla szkół średnich.

prof. dr hab. FLORIAN PLIT, pracownik naukowo-dydaktyczny Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego; redaktor naczelny czasopisma „Geografia w Szkole”
Dorobek dydaktyczny: praca w charakterze wykładowcy uniwersyteckiego; autorstwo podręczników geografii dla uczniów szkół podstawowych oraz książek naukowych i popularnonaukowych; publikacje z zakresu metodyki nauczania geografii.

dr STANISŁAW ZAJĄC, adiunkt w Instytucie Geografii w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie
Dorobek dydaktyczny: praca w charakterze nauczyciela akademickiego; współautorstwo podręczników geografii dla uczniów szkoły podstawowej; publikacje z zakresu metodyki nauczania geografii.

Szanowni Koledzy Nauczyciele,

Przekazujemy Państwu program nauczania geografii w szkole podstawowej zatwierdzony do użytku szkolnego przez Ministra Edukacji Narodowej.

Jesteśmy przekonani, że program ten, będący najbardziej nowoczesną propozycją programową z obecnie istniejących, pozwoli Państwu, w oparciu o podręczniki Wydawnictw Szkolnych i Pedagogicznych i inne materiały edukacyjne, tak organizować swoją pracę, by Państwa uczniowie mogli z powodzeniem pokonywać kolejne szczeble edukacji, by mogli sprostać wyzwaniom stawianym polskiej szkole na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia.

Program pozwoli Państwu szczegółowo zaplanować kolejne etapy pracy poczynając od konspektu lekcji oraz - ze względu na zamieszczenie uwag o jego realizacji i sposobie oceniania pracy uczniów i wyszczególnieniu umiejętności, jakie powinni posiadać uczniowie - ułatwi Państwu pracę. Na podstawie tego programu mogą Państwo tworzyć własne programy - w ten sposób twórczo rozwijając zawarte w nim idee i propozycje.

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne są jedyną instytucją w Polsce, która opracowała i wydała programy do wszystkich przedmiotów nauczania w szkole podstawowej i liceum ogólnokształcącym. Część programów została przeznaczona do realizacji w technikach i liceach zawodowych. W niektórych dziedzinach - na przykład w nauczaniu początkowym i w matematyce - oferujemy Państwu programy alternatywne. Wszystkie mogą być zachętą do oparcia swojej pracy o narzędzia nowoczesne, profesjonalne, zapewniające osiąganie przez uczniów dobrych i wymiernych postępów w nauce, a co za tym idzie - poczucia sukcesu i własnej wartości. Uwzględniają najnowsze zdobycze z dziedziny wiedzy, którą reprezentują, jak również najnowsze zdobycze z zakresu dydaktyki i metodyki nauczania.

Chcielibyśmy, by z pomocą tych programów mogli Państwo realizować takie cele, jak rozwijanie u młodych ludzi umiejętności poznawania i rozumienia świata w całej jego złożoności, ale nie poprzez encyklopedyczny przekaz wiedzy, lecz umiejętnie jej łączenie z harmonijnym rozwojem i kształtowaniem osobowości i postaw.

Będziemy wdzięczni za Państwa uwagi i propozycje; postaramy się je uwzględnić w kolejnych wydaniach.

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne

SPIS TREŚCI

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
Schulbuchbibliothek

I. Charakterystyka programu	3
II. Cele nauczania	8
III. Treści nauczania	9
Materiał nauczania	9
Klasa IV	9
Klasa V	11
Klasa VI - VII	13
Klasa VIII	16
Tematyka i uszczegółowione cele kształcenia	17
Klasa IV	17
Klasa V	35
Klasy VI - VII	52
Klasa VIII	79
Zajęcia terenowe i wycieczki	94
Podstawowy materiał nauczania	96
Klasa IV	97
Klasa V	103
Klasy VI - VII	110
Klasa VIII	118
IV. Przewidywane osiągnięcia uczniów	124
V. Uwagi o realizacji programu	125
Komentarze do programów poszczególnych klas	125
Kształtowanie wyobrażeń i pojęć	131
Kształtowanie umiejętności geograficznych	132
Zalecane metody realizacji programu	134
Korelacje międzyprzedmiotowe	134
Propozycja materiałów edukacyjnych do realizacji programu geografii w szkole podstawowej	135
VI. Kontrola i ocena osiągnięć uczniów	136

PL
2-33 (1,98)

I. CHARAKTERYSTYKA PROGRAMU

Przy opracowaniu niniejszego programu wykorzystano dotychczasowy dorobek dydaktyki ogólnej i dydaktyki geografii w zakresie konstrukcji programu oraz zalecenia Karty Kształcenia Geograficznego Międzynarodowej Unii Geograficznej,

Program ten ma służyć nauczycielowi geografii jako wskazówka do stworzenia własnego programu nauczania geografii przystosowanego do warunków w konkretnej szkole, a nawet klasie.

Na program składają się:

- ogólne cele kształcenia geograficznego;
- materiał nauczania ;
- uszczegółowione cele kształcenia i odpowiadający im materiał nauczania;
- proponowana tematyka zajęć terenowych i wycieczek geograficzno - krajoznawczych;
- komentarz metodyczny zawierający:
 - podstawowy materiał nauczania;
 - uwagi do poszczególnych etapów kształcenia;
 - zakładane efekty kształcenia;
 - zalecane metody kształcenia i sprawdzania osiągnięć uczniów;
 - podstawowe wymagania programowe.

Adresaci programu

Program przeznaczony jest dla szkoły podstawowej, do realizacji z uczniami klas IV - VIII.

Warunki realizacji programu

Realizację programu przewiduje się w wymiarze **2 godzin tygodniowo** w klasach od **IV do VIII**. W programie zawarto podstawowy materiał nauczania oraz podstawowe wymagania określające obowiązkowy zakres treści kształcenia w przypadku realizacji programu - przy zmniejszonej liczbie godzin. Optymalna liczebność klas 20 -25 uczniów.

Program powinni realizować nauczyciele z wyższym wykształceniem geograficznym i przygotowaniem pedagogicznym. Nauczyciele, którzy ukończyli pokrewne kierunki studiów powinni odbyć geograficzne studia podyplomowe dla nauczycieli innych specjalizacji.

Realizacja programu, w części dotyczącej zajęć w terenie wymaga stworzenia odpowiednich warunków organizacyjnych przez dyrekcję szkoły. Dotyczy to m.in. umożliwienia odbywania niektórych zajęć w czasie dłuższym niż 1 godzina lekcyjna oraz zapewnienia bezpieczeństwa uczniom przebywającym poza terenem szkoły (liczba opiekunów odpowiednia do liczby uczniów uczestniczących w zajęciach).

Prawidłowa realizacja programu wymaga również odpowiedniego **wyposażenia pracowni geograficznej** (lub klasy) w środki dydaktyczne, do których zaliczmy:

- geograficzne mapy ścienne,
- mapy topograficzne okolic szkoły,
- atlasy geograficzne dla uczniów,
- roczniki statystyczne,
- modele (w tym globusy, globusy z przystawkami), przyrządy pomiarowe, okazy geologiczne,
- plansze,
- biblioteczkę geograficzną.

- Ponadto pracownia geograficzna powinna być wyposażona w:
- rzutniki do przezroczy, zestawy przezroczy,
 - rzutnik pisma i foliogramy,
 - magnetowid i zestaw kaset wideo,
 - komputer z geograficznym oprogramowaniem edukacyjnym.

Geograficzne, treści nauczania koncentrują się na:

- lokalizacji, czyli usytuowaniu miejsc na powierzchni Ziemi,
- różnorodności miejsc wynikającej z cech przyrodniczych, oraz z interakcji między człowiekiem a środowiskiem,
- współzależnościach przestrzennych i czasowych między elementami środowiska z uwzględnieniem skutków działalności człowieka,
- relacjach przestrzennych i czasowych obejmujących przemieszczanie się ludzi, wymianę dóbr, idei i informacji,
- regionach jako podstawowych jednostkach przestrzeni geograficznej.

Wszystkie obiekty, zjawiska i problemy rozpatruje się w różnych skalach: lokalnej, regionalnej, krajowej, międzynarodowej, globalnej.

W programie zawarto cele ogólne kształcenia geograficznego oraz szczegółowe cele rozpisane na poszczególne jednostki tematyczne w każdej z klas od IV do VIII. Realizacja celów odbywa się na materiale nauczania, który został zapisany w formie haseł tematycznych (zagadnień).

Materiał dla poszczególnych klas ujęto w następujące działy:

LP	Działy tematyczne materiału nauczania	Orientacyjny przydział godzin na realizację działu
	KLASA IV	
I.	Geografia - poznawanie i opisywanie Ziemi przez człowieka	3
II.	Pogoda i jej składniki	5
III.	Krajobraz Twojej okolicy	8
IV.	Plan - mapa	9
V.	Piękno i zróżnicowanie krajobrazów Polski oraz ich elementów	25
	Zajęcia terenowe i godziny do dyspozycji nauczyciela	25
	KLASA V	
I.	Kształt i rozmiary Ziemi	13
	Orientacja na Ziemi. Określanie położenia geograficznego	
II.	Kontynenty i wyspy. Oceany i morza	5
III.	Wybrane krajobrazy Ziemi	35
IV.	Ziemia - planeta w Układzie Słonecznym	8
V.	Strefy klimatyczne i roślinne na Ziemi	2
VI.	Zaludnienie Ziemi - przyrodnicze uwarunkowania osadnictwa i jego skutki	3
VII.	Mała ojczyzna - miejsce zamieszkania	2
	Zajęcia terenowe i godziny do dyspozycji nauczyciela	7

KLASY VI - VII		
Część A	Świat- przegląd ogólny i regionalny	97
I.	Europa i Azja	53
I.1.	Europa - przegląd ogólny	9
I.2.	Azja - przegląd ogólny	65
I.3.	Europa i Azja Północna - przegląd regionalny	276
I.4.	Azja - przegląd regionalny	11
II.	Ameryka Północna	8
III.	Ameryka Południowa	6
IV.	Afryka	8
V.	Australia i Oceania	2
VI.	Geografia oceanów	6
Część B	Globalne problemy ludzkości	16
VII.	Zagrożenia i ochrona środowiska. Zasoby. Głód i niedożywienie. Klęski żywiołowe. Procesy integracyjne	
VIII	Mała ojczyzna - miejsce zamieszkania	6 (3+3)
	Zajęcia terenowe i godziny do dyspozycji nauczyciela	45(20+25)
	KLASA VIII	
I.	Ludność i terytorium Polski	24 2
II.	Działalność społeczeństwa w środowisku geograficznym	16
III.	Wędrowki po Polsce - przegląd regionalny	20
	Zajęcia terenowe i godziny do dyspozycji nauczyciela	15

Nauczanie geografii rozpoczyna się w **klasie IV** i obejmuje tematykę dotyczącą a) najbliższej okolicy oraz macierzystego regionu, jako części ojczystego kraju, b) orientacji w terenie, obserwacji i pomiarów terenowych, c) mapy, jako źródła informacji o Polsce i świecie, d) charakterystycznych krajobrazów Polski. Głównymi kryteriami wyboru krajobrazów Polski były: reprezentatywność względem głównych form powierzchni, specyfika gospodarowania na tym obszarze, niepowtarzalność przyrodniczo - kulturowa w skali kraju.

Dziecko w klasie IV poznaje zagadnienia dotyczące: przestrzeni (rozmaitych miejsc) - okolic miejsca zamieszkania, najbliższego regionu, wybranych regionów Polski, środowiska geograficznego i jego elementów oraz zdobywa umiejętności orientacji w terenie, wykonywania prostych obserwacji i pomiarów terenowych, korzystania z map, jako jednego ze źródeł informacji geograficznej.

Materiał nauczania w **klasie V** obejmuje trzy części.

Część pierwsza, zawarta w działach: I, II, IV, V, dotyczy Ziemi jako planety. Uczniowie powinni poznać kształt i rozmiary Ziemi, jej miejsce w Układzie Słonecznym, ruchy (wokół osi i wokół Słońca), rozmieszczenie kontynentów, wysp, oceanów i mórz, umieć określać położenie miejsca obserwacji i dowolnego punktu na Ziemi. W programie sugeruje się, aby wymienione zagadnienia rozdzielić w czasie - te trudniejsze przenieść na koniec roku szkolnego, aby uczniom łatwiej było przyswoić sobie materiał, którego opanowanie wymaga ukształtowanej wyobraźni przestrzennej.

Druga część dotyczy krajobrazowego zróżnicowania Ziemi (dział III). W programie przyjęto, że kolejność poznawania przez uczniów krajobrazów świata będzie nawiązywać do kolejności poznawania Ziemi przez ludy cywilizacji śródziemnomorskiej, a następnie europejskiej. Uczniowie powinni sobie uświadomić, że właściwie w każdym miejscu na

Ziemi jest inaczej, chociaż są pewne podobieństwa pomiędzy niektórymi krajobrazami. W związku z tymi podobieństwami niektóre krajobrazy można grupować w strefy krajobrazowe. Uczniowie powinni także wynieść z lekcji geografii w klasie V przekonanie, że to zróżnicowanie krajobrazowe stanowi o pięknie naszej planety i że należy je chronić przed zniszczeniem jako bezcenne dobro, które należy zachować dla przyszłych pokoleń.

Trzecia część dotyczy przyczyn krajobrazowego zróżnicowania Ziemi (VI, VII). Uczniowie powinni sobie uświadomić, że owo zróżnicowanie nie jest zupełnym chaosem, czystym przypadkiem, lecz że występują tu związki przyczynowo - skutkowe. Możemy na Ziemi wyróżnić strefy oświetlenia, klimatyczne, roślinne, krajobrazowe. Występowanie owych stref ma swoje uwarunkowania, podobnie jak swoje uwarunkowania ma rozmieszczenie ludności na Ziemi. W przyrodzie nie wszystko jednak układa się według jakichś wzorów matematycznych. Są także krajobrazy astrefowe. Również człowiek potrafi bardzo przekształcać warunki naturalne.

Nauczanie geografii w **klasach VI-VII** należy traktować łącznie. Jest to dwuletni cykl nauczania geografii świata, uporządkowany zgodnie z zasadami od szczegółu do ogółu i od tego co bliskie do tego, co dalekie. Składa się on z dwóch części: pierwsza (A), na którą powinno się przeznaczyć trzy semestry, poświęcona jest geografii regionalnej, a druga (B) realizowana w letnim semestrze klasy VII - ujęciem globalnym.

W porównaniu z dotychczasowymi programami nauczania geografii znacznie większy nacisk położony został na zagadnienia dotyczące geografii człowieka, na regionalne zróżnicowanie kultur, w tym na rolę religii w kształtowaniu i funkcjonowaniu społeczeństw. Uczniowie powinni poznawać geografję świata jako „ziemię ojczyzn” (podobnie jak Charla de Gaulle postrzegał „Europę ojczyzn” - mozaikę wzajemnie powiązanych, współpracujących społeczności o dużym poczuciu własnej tożsamości i godności).

W **klasie VI** uczniowie zapoznają się z problematyką dotyczącą Europy i Azji. Szczególny nacisk położony został na problemy współczesnej Europy, rozwój i rangę poszczególnych krajów, tendencje dezintegracyjne i integracyjne, problematykę ekologiczną. Przy konstrukcji programu przyjęto, że uczniowie powinni mieć, choćby minimalną, orientację dotyczącą wszystkich państw Europy. Wybór państw z pozostałych kontynentów ograniczono do najważniejszych koncentrując uwagę na wielkich regionach i ich problematyce.

W **klasie VII** dokończony zostaje (w semestrze zimowym) kurs geografii regionalnej świata. Omawiane są zagadnienia geografii Ameryki, Afryki, Australii i Oceanii, a także Oceanu Światowego. Problematyka Oceanu Światowego była w dotychczasowych programach nauczania geografii w szkole podstawowej zdecydowanie nie doceniana, mimo licznych apeli o „edukację morską” i mimo stale wzrastającej roli oceanów i mórz w gospodarce światowej.

Część B programu klas VI-VII, realizowana w letnim semestrze **klasy VII**, dotyczy problemów ludzkości w ujęciu globalnym i ma charakter podsumowujący. Po zakończeniu kursu geografii regionalnej uczniowie spoglądają na Ziemię jako na całość. Nacisk został położony na ochronę środowiska przyrodniczego, najistotniejsze problemy ekonomiczne i społeczne, różnice w dystrybucji dochodów, różnice w tempie rozwoju, głód i niedożywienie, konflikty narodowościowe, religijne i inne. Celem jest ukazanie uczniom, że mamy tylko jedną Ziemię, na której wszystkie elementy są powiązane niemi rozlicznych relacji tworząc delikatną, łatwą do naruszenia równowagę, po to aby ukształtować w uczniach przekonanie o osobistej odpowiedzialności za utrzymanie pokoju i równowagi ekologicznej.

Ze względu na zmieniającą się rangę niektórych zagadnień dopuszcza się możliwość swobodnego ich wyboru spośród przedstawionych propozycji.

Nauczanie geografii w szkole podstawowej kończy się kursem geografii Polski w **klasie VIII**. Kolejność działów tematycznych w tej klasie nie jest przypadkowa. Najważniejszym przedmiotem poznania powinien być własny naród. Dlatego w programie, po krót-

kiej charakterystyce położenia Polski, przewiduje się dział poświęcony charakteryzowaniu różnych cech ludności naszego kraju. Dopiero w drugiej kolejności jest dział poświęcony charakterystyce przyrodniczych cech terytorium Polski, stanowiących dla społeczeństwa naturalne środowisko geograficzne. Kolejny dział programu został poświęcony działalności społeczeństwa w środowisku geograficznym. Należy omówić sieć osadniczą, stanowiącą podstawowy warunek bytowania społeczeństwa w środowisku, następnie rolnictwo, najściślej związane z warunkami środowiska, wytwarzające żywność niezbędną do życia społeczeństwa, a dopiero w dalszej kolejności pozarolnicze rodzaje działalności.

Przegląd regionalny geografii Polski został umieszczony na końcu programu. Rozpoczyna się od szczegółowego poznania geografii miejsca zamieszkania i własnego regionu. Pozostałe regiony uczeń poznaje w sposób ogólniejszy.

Poznanie przez uczniów geografii kraju ojczystego, kończące edukację geograficzną w szkole podstawowej ma wielkie znaczenie poznawcze i wychowawcze. Wyniesiona ze szkoły wiedza o własnym kraju powinna stanowić przygotowanie ucznia do:

- zrozumienia zachodzących w Polsce przemian,
- dostrzegania potrzeb i możliwości rozwoju kraju,
- znalezienia swojego miejsca w życiu z korzyścią dla siebie i dla społeczeństwa,
- a także służyć wyrobieniu sobie przekonania, że:
- własny naród, państwo, lokalna społeczność, rodzina są bezcennymi wartościami, o które należy się troszczyć,
- należy uczestniczyć w życiu społecznym i w społecznym podziale pracy,
- środowisko geograficzne i poszczególne jego elementy trzeba chronić przed zniszczeniem, gdyż stanowią one wielkie wspólne dobro, od którego zależą warunki życia obecnego i przyszłych pokoleń.

Nabyte przez uczniów umiejętności powinny umożliwić im samodzielne zdobywanie informacji o swoim kraju po opuszczeniu szkoły.

We wszystkich klasach występuje dział dotyczący **środowiska lokalnego (mała ojczyzna - miejsce zamieszkania)**. Najwięcej czasu poświęca się na problematykę lokalną w klasach IV i VIII. W pozostałych klasach, chociaż w mniejszym wymiarze, jest ona również obecna. Program tego działu w klasach IV -VIII, uwzględniający specyfikę środowiska lokalnego, warunki pracy, opracowuje nauczyciel. Niektóre sugestie tematyczne są zawarte w szczegółowych celach kształcenia.

Integralną częścią programu są **wycieczki geograficzno - krajoznawcze i zajęcia terenowe**. W programie zawarto propozycje tematyki wycieczek i zajęć terenowych dla poszczególnych klas.

II. CELE NAUCZANIA

Kształcenie geograficzne wyrabia u uczniów gotowość do odpowiedzialnego uczestnictwa w gospodarowaniu zasobami Ziemi.

Wiedza geograficzna tworzy podstawę do:

- identyfikowania się z krajem ojczystym;
- do kształtowania właściwych relacji człowiek - środowisko poprzez rozumienie procesów zachodzących w środowisku geograficznym i w społeczeństwie ze szczególnym uwzględnieniem konieczności zachowania równowagi między środowiskiem i człowiekiem wykorzystującym jego zasoby;
- kształtowania poczucia odpowiedzialności i gotowości do uczestniczenia w rozwiązywaniu problemów swojej społeczności, swojego kraju, Europy i świata;
- poszanowania innych narodów, ich kultury, systemów wartości i sposobów życia, a tym samym do normowania stosunków międzyludzkich w skali regionalnej i międzynarodowej.

Zdobywając wiedzę uczeń powinien nabywać różnych umiejętności, a przede wszystkim:

- całościowego odbioru rzeczywistości;
- orientowania się w przestrzeni geograficznej;
- gromadzenia, interpretacji i prezentacji treści geograficznych, w tym wyników własnych obserwacji;
- korzystania ze źródeł informacji geograficznej;
- przewidywania kierunków zmian w przyrodzie i społeczeństwach;
- stosowania wiedzy geograficznej w życiu, np. podczas podejmowania decyzji.

Zakres, struktura i sposób organizowania wiedzy geograficznej umożliwia uczniom działania poznawcze kształtujące w nich system wartości odpowiadających naturze i godności ludzkiej.

Zawarte w programie ogólne cele kształcenia geograficznego należy traktować jako nadrzędne wobec materiału nauczania i celów szczegółowych. Cele szczegółowe są ujęte w kategoriach wiadomości (uczeń: wie, zna, rozumie, czyli potrafi odtworzyć i zrozumieć wiadomości) oraz umiejętności (uczeń potrafi zastosować wiadomości).

III.TREŚCI NAUCZANIA

MATERIAŁ NAUCZANIA

KLASA IV

I.Geografia - poznawanie i opisywanie Ziemi przez człowieka (podróże w przestrzeni i czasie).

I.1.Geografia jako przedmiot szkolny.

I.2.Od przestrzeni Twojego życia do przestrzeni kosmicznej,
(porządkowanie dotychczasowych wiadomości o Ziemi).

I.2.1.Twoja wiedza na temat Ziemi i jej źródła.

I.2.2.Twoje miejsce na Ziemi.

II.Pogoda i jej składniki, czyli co się dzieje w atmosferze.

II.1.Pogoda a klimat. Składniki pogody. Temperatura powietrza, jej wpływ na życie człowieka i innych żywych organizmów.

II.2.Co to są chmury? Piękno i zróżnicowanie chmur. Przyczyny poziomego ruchu chmur. Wpływ rodzajów chmur na typ pogody.

II.3. Zróżnicowanie opadów i osadów atmosferycznych. Deszczomierz. Skutki występowania opadów, osadów oraz innych wybranych zjawisk atmosferycznych.

II.4.Wiatr - kierunek i prędkość. Skutki wiatru.

II.5.Zmienność pogody w ciągu roku i jej wpływ na Twoje życie i życie innych ludzi. Obserwacje pogody. Przyrządy meteorologiczne. Prognozy pogody.

III.Krajobraz twojej okolicy.

III.1.Widnokrąg. Kierunki na widnokręgu, (lekcja terenowa).

III.2.Widomy ruch Słońca w ciągu dnia i roku.

III.3.Krajobraz naturalny, przekształcony i zniszczony. Przykłady z najbliższej okolicy. Estetyczna ocena krajobrazu (harmonia - dysharmonia, piękno - brzydota itp.). Zmienność krajobrazu okolicy (w tym pory roku).

III.4.Składniki krajobrazu (naturalne i wprowadzone przez człowieka). Wzajemne związki.
Rodzaje działalności ludzkiej w okolicy i jej skutki.

III.5.Rzeźba terenu (ukształtowanie). Rzeźba terenu w okolicy szkoły. Po czym chodzimy? Skały, gleby.

III.6.Najciekawsze miejsca w okolicy (regionie). Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość Twojej ziemi.

IV.Ziemia - globus - plan - mapa, czyli jak przedstawić wiadomości o świecie na powierzchni kuli lub arkusza papieru.

IV.1. Plan i skala. Plan klasy, plan okolicy. Umowne znaki na mapie (planie): legenda (objaśnienia). Określanie kierunków na planie (mapie). Rozpoznawanie obiektów w terenie i na mapie. Orientowanie planu (mapy) w terenie.

IV.2.Odległości w terenie i na mapie.

IV.3.Ocena szacunkowa i pomiary wysokości w terenie. Pojęcie wysokości względnej.

IV.4.Poziomica, mapa poziomicowa.

IV.5. Mapa hipsometryczna Polski. Zróżnicowanie rzeźby Polski: niziny, wyżyny, góry. Rzeki, jeziora, zbiorniki sztuczne.

V. Piękno i różnicowanie krajobrazów Polski oraz ich elementów, czyli „znasz-li ten kraj?”

V.1. Przedstawiamy nasz kraj. Gdzie leży Polska? Nasi sąsiedzi. Najważniejsze informacje na temat naszego kraju. Ochrona przyrody i kultury.

V.2. Krajobrazy gór

V.2.1. Krajobraz gór wysokich - Tatry: rzeźba, wody (potoki, wodospady, jeziora, źródła); pogoda w Tatrach i jej cechy; klimat, roślinność (piętra roślinności); Zakopane i okolice - dziedzictwo kulturowe; walory turystyczne; ochrona przyrody w Tatrach.

V.2.2. Krajobraz gór średnich - Sudety, Beskidy; cechy rzeźby; bogactwa naturalne; osobliwości natury, zabytki kultury, budownictwa, architektury); walory turystyczne; ochrona przyrody na przykładzie (do wyboru): Karkonoszy, Gór Stołowych, Pienin, Bieszczad, Pasma Babiogórskiego, Gorców; ważniejsze miasta, miejscowości (uzdrowiska).

V.2.3. Krajobraz gór niskich - Góry Świętokrzyskie; rzeźba, bogactwa naturalne; życie i działalność człowieka na tej ziemi w przeszłości; osobliwości natury (gołoborza), zabytki kultury (klasztory, Krzemionki Opatowskie, dymarki).

V.3. Krajobrazy wyżyn

V.3.1. Krajobraz wyżyny znacznie przekształconej (miejscami zniszczonej) przez człowieka - Wyżyna Śląska; bogactwa mineralne; zmiany rzeźby, klimatu, wód, roślinności na skutek rozwoju przemysłu i miast; skupiska miast i ośrodków przemysłowych - GOP; krajobraz miejski i przemysłowy, praca ludzi w kopalniach i hutach; problemy zdrowotne mieszkańców GOP; ochrona środowiska.

V.3.2. Krajobraz wyżyny zbudowanej ze skał wapiennych - Wyżyna Krakowsko-Częstochowska; wapienie; rzeźba krasowa; formy krasowe; wody; walory turystyczne Ojcowskiego Parku Narodowego, wartości kulturowe Szlaku Orlich Gniazd; Kraków, Jasna Góra - niepowtarzalny wkład w kulturę polską.

V.3.3. Krajobraz wyżyny pokrytej lessem - Wyżyna Lubelska (ewentualnie Sandomierska); less; rzeźba terenu; gleby, ochrona gleb; krajobraz rolniczy; przemysł spożywczy; walory turystyczne: Sandomierza, Kazimierza Dolnego, Zamościa, Roztocza.

V.4. Krajobrazy nizin

V.4.1. Krajobrazy Niziny Mazowieckiej: dolina Wisły w okolicy Warszawy, krajobraz podmiejski okolic Warszawy; Warszawa; zabytki kultury; obszary chronione okolic Warszawy: „zielone płuca” miasta - Kampinoski Park Narodowy; walory turystyczne.

V.4.2. Krajobraz Pojezierza Mazurskiego; rzeźba; bogactwa naturalne: wody i lasy; ważne jeziora, (Śniardwy, Hańcza, Wigry, Drużno); walory turystyczne; ochrona przyrody i zabytki kultury (Wigierski Park Narodowy, Mazurski Park Krajobrazowy; Kanał Elbląski, Kanał Augustowski),

V.4.3. Krajobraz wybrzeża Bałtyku. Typy brzegu morskiego, rodzaje plaż; ochrona wybrzeża i wód Bałtyku; unikatowość Słowińskiego Parku Narodowego oraz Wolińskiego Parku Narodowego; rola Gdańska, Sopotu, Gdyni oraz Szczecina, Świnoujścia: porty i stocznie; zabytki i walory turystyczno-krajoznawcze. Żuławy.

V.5. Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość Polski. Zależność losów kraju od mądrości i postaw jego mieszkańców oraz sąsiadów.

KLASA V

I. Kształt i rozmiary Ziemi. Orientacja na Ziemi

- I.1. Rozwój poglądów w dziejach ludzkości na temat wielkości i kształtu Ziemi.
- I.2. Słońce - źródłem światła, ciepła i życia na Ziemi.
- I.3. Położenie Gwiazdy Północnej na sferze niebieskiej. Określanie kierunków w terenie według Gwiazdy Północnej.
- I.4. Wyznaczanie w terenie miejscowego południka.
- I.5. Pomiar wysokości Słońca nad horyzontem w momencie górowania.
- I.6. Południki na Ziemi i na globusie. Bieguny geograficzne. Kierunki północ - południe na Ziemi i na globusie.
- I.7. Równoleżniki. Kierunki wschód - zachód na Ziemi i na globusie.
- I.8. Określanie szerokości geograficznej dowolnego punktu na globusie.
- I.9. Określanie długości geograficznej dowolnego punktu na globusie.
- I.10. Siatka geograficzna, określanie współrzędnych geograficznych.
- I.11. Siatka kartograficzna. Zniekształcenia odległości, powierzchni i kierunków na mapach.

II. Kontynenty i wyspy. Oceany i morza

- II.1. Ziemia planetą mórz i lądów. Łądy - siedliskiem życia człowieka. Kontynenty, wyspy, archipelagi.
- II.2. Wszechocean. Oceany - ich nazwy, rozmieszczenie, powierzchnia. Morza przybrzeżne i śródlądowe na przykładzie Europy.
- II.3. Wody na lądach. Wielkie rzeki na Ziemi, ich rola w osiedlaniu się człowieka.
- II.4. Największe na Ziemi: kontynent, wyspa, państwo, ocean, góra, depresja, głębokość. Określanie rozciągłości południkowej i równoleżnikowej obiektów na mapie.

III. Poznajemy świat - wybrane krajobrazy Ziemi

- III.1. Krajobraz śródziemnomorski kolebką cywilizacji europejskiej (do wyboru krajobraz Grecji lub Włoch). Klimat i roślinność śródziemnomorska. Przekształcenia krajobrazu przez człowieka. Wulkany - na przykładzie Wezuwiusza lub Etny.
- III.2. Europejczycy poznają świat - podróż Marco Polo do Chin (1271-1295). Krajobraz Niziny Chińskiej. Klimat monsunowy, rzeka Huang He, uprawa ryżu i bawełny. Przekształcenia krajobrazu przez człowieka.
- III.3. Krajobrazy pustyń zwrotnikowych w Afryce. Sahara - barierą osadniczą i komunikacyjną. Katarakty na Nilu. Oazy na pustyni.
- III.4. Wielkie odkrycia geograficzne na przełomie XV i XVI wieku. Pierwsze podróże dookoła Afryki.
- III.5. Krajobraz sawanny w Afryce. Klimat, roślinność, zwierzęta sawanny. Chów bydła i uprawa roli na sawannie. Przekształcenia krajobrazu przez działalność człowieka.
- III.6. Krajobraz lasu równikowego w Afryce. Klimat, roślinność i zwierzęta lasu równikowego. Warunki życia ludzi w strefie równikowej. Pigmeje i Murzyni Bantu.
- III.7. Odkrycie Nowego Świata przez Krzysztofa Kolumba (1492). Indianie. Kolonizacja Ameryki Płn. i Płd. przez Europejczyków. Niewolnictwo Murzynów.
- III.8. Krajobraz lasu równikowego w Ameryce Południowej. Klimat i roślinność. Amazonka. Rola lasu równikowego nad Amazonką dla świata i zagrożenie tego lasu.
- III.9. Krajobraz pampy w Ameryce Południowej. Klimat i roślinność trawiasta. Wykorzystanie pampy do celów gospodarczych.
- III.10. Krajobraz prerii w Ameryce Północnej. Klimat i naturalna szata roślinna. Przekształcenie krajobrazu prerii przez działalność człowieka.

- III.11. Krajobraz miejski w Ameryce Północnej - wycieczka do Nowego Jorku nad Atlantykiem, do Chicago nad Wielkimi Jeziorami.
- III.12. Kolonizacja Syberii, odkrycie Cieśniny Beringa. Udział Polaków w badaniach Syberii.
- III.13. Krajobraz tajgi syberyjskiej. Klimat, roślinność i zwierzęta. Osadnictwo w tajdze. Surowce mineralne. Występowanie tajgi w północnej Europie i w Ameryce Północnej.
- III.14. Krajobraz tundry syberyjskiej. Klimat, roślinność i zwierzęta. Osadnictwo w tundrze. Dzień i noc polarna. Zorza polarna. Występowanie tundry w Europie i w Ameryce Północnej.
- III.15. Odkrycie osobliwości Australii. Klimat, roślinność i zwierzęta. Pierwotni mieszkańcy Australii. Osadnictwo. Wielka Rafa Koralowa. Udział Polaka - P.E. Strzeleckiego w badaniach Australii.
- III.16. Odkrycie Antarktydy. Wyprawa R. Amundsena w 1911 r. i R. Scotta w 1912 r. do bieguna południowego. Dzień i noc polarna. Klimat. Łądolody. Bariery lodowe u wybrzeży Antarktydy. Badania naukowe na Antarktydzie. Udział Polaków w badaniach Antarktydy, polska stacja badawcza.
- III.17. Wyprawy wysokogórskie. Zdobycie Czomolungmy w Himalajach - najwyższej góry na świecie. Klimat i roślinność. Lodowce górskie, granica wiecznych śniegów. Udział Polaków w wyprawach wysokogórskich.
- III.18. Od pierwszej wyprawy dookoła Ziemi (1519 - 1522) do pierwszej wyprawy na Księżyc (1969).

IV. Ziemia - planeta w Układzie Słonecznym

- IV.1. Widome ruchy gwiazd. Biegun niebieski, oś świata, sfera niebieska. Hipoteza Mikołaja Kopernika.
- IV.2. Układ Słoneczny: Słońce, planety, naturalne satelity planet. Układ Słoneczny częścią jednej z galaktyk. Czy istnieją ufoludki?
- IV.3. Czy wszędzie na Ziemi jest równocześnie ta sama godzina? Dlaczego jest dzień i noc? Dlaczego doba ma 24 godziny? Ruch obrotowy Ziemi. Czas słoneczny, strefowy, urzędowy.
- IV.4. Stała i ruchoma linia zmiany daty. Określenie różnicy długości geograficznej na podstawie różnicy czasu słonecznego. Określanie różnicy czasu słonecznego na podstawie różnicy długości geograficznej.
- IV.5. Ruch obiegowy Ziemi wokół Słońca po orbicie. Stałe nachylenie osi ziemskiej do płaszczyzny orbity. Zróżnicowanie oświetlenia różnych części Ziemi i jego zmiany w rytmie rocznym.
- IV.6. Wysokość Słońca nad horyzontem w momencie górowania na różnych szerokościach geograficznych. Zwrotniki, koła podbiegunowe, strefy oświetlenia Ziemi. Dni i noce polarne.
- IV.7. Długość dnia i nocy na różnych szerokościach geograficznych, zmiany w ciągu roku. Oświetlenie Ziemi w dniach równonocy i przesilen. Astronomiczne i kalendarzowe pory roku.
- IV.8. Pomiar wysokości Słońca w momencie górowania. Obliczanie szerokości geograficznej miejsca obserwacji na podstawie wysokości Słońca w momencie górowania.
- IV.9. Strefy roślinne, ich związek z różnym oświetleniem i nagrzewaniem powierzchni Ziemi.

V. Zaludnienie Ziemi, przyrodnicze uwarunkowania osadnictwa i jego wpływ na przekształcanie naturalnego krajobrazu

- V.1. Tereny bezludne i bardzo gęsto zaludnione na Ziemi.
- V.2. Wpływ działalności człowieka na przekształcanie krajobrazów na Ziemi.

V.3.Działalność człowieka - zagrożeniem dla przyrody i dla jego własnej egzystencji.
Konieczność ochrony przyrody.

VI.**Mała ojczyzna** - miejsce zamieszkania.

KLASA VI - VII

Część A. Świat - przegląd ogólny i regionalny

I.Europa i Azja - przyrodnicze podstawy działalności człowieka

I.1.Europa - przegląd ogólny.

I.1.1.Położenie i granice Europy.

I.1.2.Europejskie góry, wyżyny i niziny.

I.1.3.Wody śródlądowe.

I.1.4.Klimat i roślinność naturalna Europy.

I.1.5.Mieszkańcy Europy.

I.2.Azja - przegląd ogólny.

I.2.1.Azja - położenie i linia brzegowa.

I.2.2.Ukształtowanie powierzchni Azji - najwyższe góry i najgłębsze depresje.

I.2.3.Azja kontynentem kontrastów klimatycznych. Klimat monsunowy.

I.2.4.Mieszkańcy Azji.

I.3.Europa i Azja Północna - przegląd regionalny.

I.3.1.Współczesne podziały Europy.

I.3.2.Państwa Europy Północnej (kraje nordyckie). Szwecja - kraj socjalnego dobrobytu.

I.3.3.Państwa Europy Zachodniej.

I.3.3.1.Niemcy (Republika Federalna Niemiec) - największa potęga gospodarcza Europy.

I.3.3.2.Francja - europejskie i światowe ognisko kultury.

I.3.3.3.Wielka Brytania - była metropolia kolonialna i jej współczesne problemy.

I.3.3.4.Holandia - ziemia wydarta morzu. (temat do wyboru z 3.4.2.).

I.3.4.Europa Południowa.

I.3.4.1.Włochy (Hiszpania) - typowy kraj śródziemnomorskiej Europy.

I.3.4.2.Mini-państwa Europy i ich specyficzne problemy (temat do wyboru z 3.3.4.).

I.3.5.Kraje alpejskie: różne sposoby wykorzystania środowiska przyrodniczego w górach.

I.3.6.Europa Środkowo-Wschodnia.

I.3.6.1.Republika Czeska (Czechy) - jeden z południowych sąsiadów Polski.

I.3.6.2.Słowacja - południowy sąsiad Polski, jedno z najmłodszych państw Europy.

I.3.6.3.Węgry (ewentualnie Rumunia lub Bułgaria) - środowisko przyrodnicze, gospodarka i trudności z jej modernizacją.

I.3.6.4.Państwa powstałe w wyniku rozpadu dawnej Jugosławii - ich walory turystyczne i problemy etniczne.

I.3.7.Państwa powstałe w wyniku rozpadu Związku Radzieckiego. Wspólne dziedzictwo społeczno-gospodarcze i polityczne państw, które powstały ze Związku Radzieckiego (ciężar historii).

I.3.7.1.Sąsiedzi Polski - Litwa oraz pozostałe państwa nadbałtyckie.

I.3.7.2.Białoruś - równinny kraj kulturowego pogranicza.

I.3.7.3.Ukraina - młode państwo o olbrzymich możliwościach rozwoju.

I.3.7.4.Rosja - najrozleglejszy kraj świata.

I.3.7.5.Kaukaz i państwa zakaukaskie - góry jako region o zróżnicowanym środowisku przyrodniczym i stosunkach ludnościowych (temat do wyboru z I.3.7.6.).

I.3.7.6.Kazachstan i państwa Azji Środkowej - klęski ekologiczne i fundamentalizm muzułmański (temat do wyboru z I.3.7.5.).

I.3.8.Główne regiony turystyczne Europy i ich największe atrakcje (temat do wyboru z I.3.9.).

1.3.9. Zanieczyszczenie i ochrona środowiska przyrodniczego - obszary szczególnie zagrożone i międzynarodowy charakter niszczenia środowiska (temat do wyboru z 1.3.8.).

1.4. Współczesne podziały Azji.

1.4.1. Azja Wschodnia.

1.4.1.1. Chiny - najludniejszy kraj świata na drodze dynamicznego rozwoju.

1.4.1.2. Japonia - kraj kataklizmów; jedna z potęg gospodarczych świata.

1.4.1.3. "Azjatyckie tygrysy": Korea Południowa, Hongkong, Tajwan, Singapur.

1.4.2. Azja Południowa. Indie - eksplozja demograficzna, głód i problemy z wyżywieniem ludności.

1.4.3. Azja Południowo-Wschodnia - unikatowe środowisko przyrodnicze zagrożone wyniszczeniem.

1.4.4. Azja Południowo-Zachodnia.

1.4.4.1. Spalona słońcem ziemia islamu.

1.4.4.2. Ropa naftowa i jej wpływ na gospodarkę państw leżących nad Zatoką Perską.

1.4.4.3. a) Izrael - żydowska wyspa w morzu islamu i problemy zagospodarowania pustyni lub

b) Turcja - kraj na granicy kontynentów i skrzyżowaniu szlaków handlowych lub

c) Iran - pierwsza w świecie republika islamska.

II. Ameryka Północna

II.1. Ameryka Północna - położenie, linia brzegowa i ukształtowanie powierzchni.

II.2. Ameryka Północna - równoleżnikowy i południkowy układ stref klimatyczno-roślinnych. Wody wewnętrzne.

II.3. Kanada - nowoczesny kraj niezmiernych niemal zasobów naturalnych i niemal nietkniętej przyrody.

II.4. Stany Zjednoczone Ameryki - mozaika etniczna, dysproporcje w rozmieszczeniu ludności i ich historyczne uwarunkowania. Stare i nowe okręgi przemysłowe. Największy w świecie producent żywności.

II.5. Ameryka Środkowa - temat fakultatywny do wyboru przez nauczyciela.

II.5.1. Meksyk - kraj oryginalnej kultury powstałej dzięki wymieszaniu ras i narodów (do wyboru z II.5.2).

II.5.2. Wielkie i Małe Antyle - mozaika polityczna i turystyczna atrakcyjność regionu (do wyboru z II.5.1).

II.5.3. Cyklony tropikalne - klęski żywiołowe nawiedzające wybrzeża obszarów międzyzrotnikowych.

(z trzech tematów: II.5.1, II.5.2, i II.5.3 zaleca się realizację dwóch).

III. Ameryka Południowa

III.1. Środowisko przyrodnicze Ameryki Południowej i jego zróżnicowanie.

III.2. Brazylia - jeden z największych krajów świata i jego możliwości rozwoju.

III.3. Argentyna - kraj o tradycjach pasterskich.

III.4. Oryginalność i specyfika środowiska górskiego na przykładzie wybranego kraju andyjskiego (Kolumbia, Wenezuela, Peru, Chile).

IV. Afryka

IV.1. Środowisko przyrodnicze Afryki - regularność rozmieszczenia stref klimatyczno-roślinnych, pasaty.

IV.2. Człowiek w Afryce - zróżnicowanie etniczne i rozmieszczenie ludności.

IV.3. Republika Południowej Afryki - kraj kontrastów przyrodniczych, ludnościowych i ekonomicznych.

IV.4. Nigeria - najludniejszy kraj Afryki.

IV.5. Specyficzne problemy arabskiej „Białej Afryki” (na przykładzie - do wyboru - Egiptu, Algierii bądź Maroka).

IV.6. Trudności rozwoju małych i biednych krajów rozwijających się ("Południa") na przykładzie jednego z niewielkich państw Afryki, np. Burkiny Faso, Ruandy, Somalii, lub Ameryki Łacińskiej (Haiti czy Boliwii).

V. Australia i Oceania

V.1. Australia - bogaty kraj górnictwa i hodowli.

V.2. Oceania - specyficzne problemy życia mieszkańców na rozproszonych archipelagach.

VI. Geografia oceanów

VI.1. Typy wybrzeży morskich.

VI.2. Ruchy wody morskiej - prądy morskie i ich wpływ na klimat.

VI.3. Zasoby mórz i oceanów.

VI.4. VI.4. Temat fakultatywny, np. „Główne szlaki żeglugowe świata” lub „Największe porty świata”.

VI.5. Regionalne zróżnicowanie mórz i oceanów - charakterystyka wybranych akwenów.

VI.6. Łądogłody i zjawiska lodowe na oceanach.

Część B. Globalne problemy ludzkości

VII. Zagrożenia i ochrona środowiska. Zasoby. Głód i niedożywienie. Klęski żywiołowe. Procesy integracyjne

A. Grupa zagadnień obowiązkowych.

VII.1. Zagrożenia środowiska przyrodniczego i problemy jego ochrony.

VII.1.1. Zagrożenia i ochrona atmosfery.

VII.1.2. Zanieczyszczenia mórz i oceanów, degradacja ich zasobów. Ochrona mórz i oceanów.

VII.1.3. Światowe zasoby wód słodkich i problemy ich ochrony.

VII.1.4. Surowce mineralne świata i racjonalne nimi gospodarowanie.

VII.1.5. Zagrożenia świata roślin i zwierząt.

VII.2. Różnice w tempie wzrostu liczby ludzi w poszczególnych regionach świata. Eksplozja demograficzna, jej przyczyny i skutki.

VII.3. „Eksplozja urbanistyczna”. Największe miasta na Ziemi.

VII.4. Zróżnicowanie poziomu życia mieszkańców Ziemi. Różnice w wysokości dochodu narodowego, długości życia i poziomie wykształcenia.

VII.5. Głód i niedożywienie. Obszary nimi dotknięte, próby przeciwdziałania.

VII.6. Główne obszary konfliktów zbrojnych na Ziemi i ich przyczyny.

VII.7. Obszary szczególnie dotknięte klęskami żywiołowymi i innymi klęskami

VII.8. Wybrane organizacje międzynarodowe i cele ich działania.

B. Grupa zagadnień fakultatywnych.

VII.9. Różne sposoby spędzania wolnego czasu na świecie.

VII.10. Różne sposoby ubierania się, stroje.

VII.11. Kuchnia z różnych stron świata.

VIII. **Mała ojczyzna** -miejsce zamieszkania.

KLASA VIII

I. Ludność i terytorium Polski

- I.1. Liczba ludności, powierzchnia i gęstość zaludnienia Polski.
- I.2. Położenie Polski w Europie, granice i sąsiedzi. Polska krajem nadbałtyckim.
- I.3. Cechy ludności Polski.
 - I.3.1. Struktura ludności według wieku i płci.
 - I.3.2. Zróżnicowanie gęstości zaludnienia w Polsce.
 - I.3.3. Rodziny, małżeństwa, rozwody.
 - I.3.4. Urodzenia, zgony, przyrost naturalny.
 - I.3.5. Praca społeczeństwa, struktura zatrudnienia.
 - I.3.6. Migracje i przyrost rzeczywisty ludności. Polacy poza granicami kraju.
 - I.3.7. Zróżnicowanie etnograficzne i etniczne ludności Polski.
- I.4. Cechy terytorium Polski.
 - I.4.1. Główne formy ukształtowania terenu. Regiony fizycznogeograficzne Polski.
 - I.4.2. Czynniki kształtujące rzeźbę terenu w Polsce.
 - I.4.3. Surowce mineralne Polski.
 - I.4.4. Pogoda i klimat.
 - I.4.5. Wody Polski.
 - I.4.6. Gleby Polski.
 - I.4.7. Użytkowanie gruntów, lasy, parki narodowe.

II. Działalność społeczeństwa w środowisku geograficznym

- II.1. Sieć osadnicza.
- II.2. Gospodarka Polski w okresie przemian. Wykorzystanie środowiska do produkcji rolnej i pozarolniczej.
- II.3. Sieć komunikacyjna.
- II.4. Współpraca Polski z innymi krajami.
- II.5. Poziom życia społeczeństwa na tle innych krajów.
- II.6. Kondycja środowiska geograficznego.
- II.7. Władze państwowe i samorządowe.
- II.8. Podział administracyjny Polski.
- II.9. Mała ojczyzna - miejsce zamieszkania

III. Wędrówki po Polsce

- III.1. Własny region.
- III.2. Wzdłuż polskiego półwyspu Bałtyku.
- III.3. Pojezierza Południobałtyckie.
- III.4. Pojezierza Wschodniobałtyckie.
- III.5. Na nizinach środkowopolskich.
 - III.5.1. Nizina Śląska.
 - III.5.2. Nizina Południowowielkopolska.
 - III.5.3. Nizina Mazowiecka.
 - III.5.4. Nizina Podlaska.
 - III.5.5. Polesie.
- III.6. Wyżyny polskie.
 - III.6.1. Wyżyna Lubelska i Rostocze.
 - III.6.2. Wyżyna Małopolska.
 - III.6.3. Północne Podkarpacie.
- III.7. Karpaty.
- III.8. Sudety.

TEMATYKA I USZCZEGÓLOWIONE CELE KSZTAŁCENIA

KLASA IV

	Tematy - zagadnienia	Cele kształcenia: Uczeń wie, zna, rozumie, Uczeń umie, potrafi
I.	Geografia - poznawanie i opisywanie Ziemi przez człowieka (podróże w prze- strzeni i czasie).	
I.1.	Geografia jako przedmiot szkolny	Rozumie: – pochodzenie słowa „geografia”, – dlaczego najlepszą pracownią (laboratorium) dla geografa jest sama przyroda, Wie: – czym się różni przedmiot „geografia” od innych przedmiotów szkolnych, – czym się różni wyposażenie pracowni geograficznej od wyposażenia innych pracowni (klas); – jakie są podobieństwa w wyposażeniu pracowni geograficznej i historycznej,
I.2.	Od przestrzeni Twojego życia do przestrzeni ko- smicznej, (porządkowanie dotychczasowych wiadomości o Ziemi)	
I.2.1	Twoja wiedza na temat Ziemi i jej źródła	Wie: – że są różne źródła wiedzy na temat Ziemi, że zmieniają się one w czasie, – na czym polega ogólny związek planet w Układzie Słonecznym, – że Ziemia podlega ruchom, – bardzo ogólnie, czym jest Ziemia dla Słońca i Słoń- ce dla Ziemi, – że na zdjęciach lotniczych i satelitarnych przed- stawiony jest obraz Ziemi widziany „z góry”, a na globusie i mapach jest to obraz zapisany znakami umownymi. – Umie: – określić te źródła wiedzy na temat Ziemi, które są dla niego dostępne w domu i w szkole, – wyjaśnić, na czym polega niepowtarzalność Ziemi w

- „rodzinie planet”, czyli w Układzie Słonecznym,
- odróżnić: na zdjęciu satelitarnym Ziemi, ewentualnie na globusie lub na mapie - oceany (morza) oraz lądy (kontynenty).
- I.2.2 Twoje miejsce na Ziemi: Twoja postawa wobec Ziemi
- Wie, na czym polega różnica między „Ziemią” a „ziemią”, rozumie, dlaczego piszemy dużą literą Ziemia .
- Umie:
- wytłumaczyć, co to jest „jego miejsce na Ziemi”, dlaczego uważa je za „swoje” oraz wskazać je na globusie i na mapie Polski,
 - wyjaśnić, dlaczego naszą planetę nazywa się Matką Ziemią,
 - wyrazić w formie określeń (lista przymiotników), jaki jest jego stosunek wobec Ziemi.
- II. **Pogoda i jej składniki,**
czyli co się dzieje w atmosferze
- II.1. Pogoda a klimat. Składniki pogody. Temperatura powietrza, jej wpływ na życie człowieka i innych żywych organizmów
- Wie:
- co to jest pogoda oraz klimat,
 - że w danym czasie sąsiadujące ze sobą obszary różnią się (mogą się różnić) pod względem pogody,
 - jakie są główne składniki pogody,
 - że temperatura powietrza zmienia się w czasie (dzień, doba, miesiąc, rok),
 - jakie są zasady prawidłowego odczytu temperatury powietrza z termometru,
 - co to są temperatury powietrza dodatnie i ujemne,
 - co to jest średnia (np. dobową) temperatura powietrza.
- Umie:
- odczytać z termometru oraz poprawnie zapisać temperaturę dodatnią i ujemną,
 - obliczyć średnią dobową, (roczną) temperaturę powietrza,
 - wykazać błąd w potocznym rozumieniu terminu pogoda („dzisiaj nie ma pogody, włóż ciepłą kurtkę”),
 - wykazać podobieństwa i różnice między pogodą a klimatem,
 - wykazać (także na własnym przykładzie) rolę temperatury powietrza w życiu człowieka oraz innych żywych organizmów.
- II.2. Co to są chmury? Piękno i zróżnicowanie chmur. Przyczyny poziomego ruchu chmur.
- Wie:
- z czego składają się chmury oraz mgła,
 - że istnieją chmury pierzaste, kłębiaste, warstwowe i burzowe,
 - że chmury te występują na różnych wysokościach

Wpływ rodzajów chmur na typ pogody

- (piętrach),
- co to jest zachmurzenie,
- z jakich chmur może padać deszcz (śnieg), a z jakich nie.

Rozumie:

- zależność prędkości i kierunku ruchu chmur od prędkości i kierunku wiatru wiejącego na danej wysokości,
- wpływ rodzajów chmur na typ pogody.

Umie:

- rozróżniać ww. chmury i obserwować ich kształt, kolor, ruch (prędkość przesuwania się),
- określić stopień zachmurzenia w skali 4-stopniowej.

II.3. Zróżnicowanie opadów i osadów atmosferycznych. Deszczomierz. Skutki występowania opadów, osadów oraz innych wybranych zjawisk atmosferycznych

- Wie:
- co to są opady i osady atmosferyczne, zna ich rodzaje,
- do czego służy deszczomierz i z czego się składa,
- co to jest suma opadów mierzona w milimetrach,
- że na obszarze Polski wielkość opadów jest zróżnicowana -najmniejsza w centrum Polski, największa w górach.

Rozumie:

- zależność życia roślin od wielkości opadów i ich rozkładu w ciągu roku,
- związek zmian głębokości wody w rzece z opadami; wie, co to jest wezbranie i powódź.

Umie:

- zapisać w formie znaków synoptycznych opady i osady atmosferyczne,
- wymienić niektóre skutki występowania szadzi, gołoledzi, np. w komunikacji naziemnej oraz w lotnictwie.

II.4. Wiatr: kierunek i prędkość. Skutki wiatru

Wie:

- co to jest wiatr,
- że w Polsce najsilniejszy wiatr wieje zwykle w górach i nad morzem,
- na czym polega pozytywne i negatywne działanie wiatru,
- wie, że istnieją na świecie (także w Polsce) siłownie (elektrownie) wiatrowe.

Umie:

- określić kierunek i przybliżoną prędkość wiatru na podstawie wiatromierza oraz bez pomocy przyrządu (orientacja i obserwacja w terenie),

- wymienić dziedziny sportu, w których wiatr jest czynnikiem sprzyjającym oraz dziedziny sportu, w których wiatr może być przeszkodą i wyjaśnić dlaczego.
- II.5. Zmienność pogody w ciągu roku i jej wpływ na Twoje życie i życie innych ludzi. Obserwacje pogody. Przyrządy meteorologiczne. Prognozy pogody
- Zna:
- przykłady zmienności pogody w ciągu roku (podstawowe cechy pogody w różnych porach roku),
 - przykłady uniezależniania się człowieka od pogody.
- Rozumie:
- zależność własnego życia (m.in. jego rytmu, aktywności, samopoczucia, sposobu ubierania się) od pogody i jej zmienności,
 - konieczność prowadzenia obserwacji pogody,
 - czym jest prognoza pogody, na czym się opiera oraz czym się różni od wróżenia.
- Wie:
- w jakich dziedzinach gospodarowania (i każdego działania) człowiek uzależniony jest w najwyższym stopniu od pogody i jej zmienności,
 - kto i gdzie prowadzi stałe obserwacje pogody (służba meteorologiczna),
 - do czego służą poszczególne przyrządy meteorologiczne.
- Umie:
- odczytać oraz zapisać proste informacje na temat pogody na podstawie danych znaków synoptycznych,
- wymienić podstawowe przyrządy meteorologiczne.
- III. **Krajobraz T twojej ziemi (okolicy)**
- III.1. Widnokrag. Kierunki na widnokregu
- Zna:
- termin: widnokrag,
 - polskie i angielskie symbole kierunków.
- Rozumie:
- zależność widnokregu od wysokości miejsca obserwacji, także zabudowy, pokrycia terenu,
 - potrzebę umiejętności określania kierunków na widnokregu.
- Umie:
- podać przykłady z literatury lub z życia świadczące o potrzebie określania kierunków na widnokregu,

III.2. Widomy ruch Słońca w ciągu dnia i roku. (co najmniej jedna lekcja terenowa)

- wskazać widnokrąg w terenie,
- narysować widnokrąg oraz zaznaczyć na rysunku miejsce obserwacji,
- wyznaczyć kierunki na widnokręgu za pomocą kompasu,
- określić kierunki dowolnie wybranych obiektów w terenie w odniesieniu do miejsca swego postoju.

Zna i rozumie:

- terminy: górowanie Słońca , południe słoneczne, wschód i zachód Słońca, dzień, noc, dobą, widomy ruch Słońca,
- zależność sposobów wyznaczania kierunków na widnokręgu od pory dnia i pogody,
- zależność kierunku i długości cienia od położenia Słońca na niebie, od jego dziennej wędrówki,
- że wysokość Słońca w południe zmienia się w ciągu roku,
- że w ciągu roku zmieniają się punkty wschodu i zachodu Słońca.

Wie:

- że ruch Słońca jest ruchem widowym,
- że naprawdę Ziemia obraca się, wykonuje ruch wirowy, a Słońce pozostaje w tym samym położeniu,
- że oprócz ruchu wirowego Ziemia obiega wokół Słońca po orbicie.

Umie:

- wyznaczyć kierunki w terenie za pomocą gnomonu w czasie górowania słonecznego,
- pokazać w terenie kierunek wędrówki dziennej Słońca,
- narysować tę drogę i zaznaczyć na niej wschód, południe słoneczne (górowanie Słońca) oraz zachód Słońca,
- wskazać miejsce wschodu i zachodu Słońca w miejscu zamieszkania,
- obliczyć długość danego dnia na podstawie godziny wschodu i zachodu Słońca (dane z kalendarza),
- opisać ruch prawdziwy i pozorny na podstawie doświadczenia jazdy pociągiem lub samochodem i obserwacji mijanych obiektów.

III.3. Krajobraz naturalny, przekształcony i zniszczony. Przykłady z najbliższej okolicy. Estetyczna ocena krajobrazu

Zna i rozumie:

- terminy: krajobraz naturalny, przekształcony, zniszczony i wie, że wszystkie rodzaje krajobrazu można zobaczyć (poznać) na obszarze Polski,
- naturalną u człowieka potrzebę zachwytu nad pięknem przyrody (odczuwa ją, próbuje ją odczuwać?)

(harmonia - dys-
harmonia, piękno
- brzydota itp.).
Zmienność krajo-
brazu okolicy (w
tym: pory roku)

- oraz potrzebę życia (zwłaszcza zaś odpoczynku) w
pięknym krajobrazie,
– na czym polega zmienność krajobrazu.

Umie:

- rozróżnić te krajobrazy na zdjęciach, przezroczych, filmach, oraz w miarę możliwości - w okolicy lub w odleglejszych obszarach,
- wyrazić, opisać odczucia (przeżycia) na widok różnych krajobrazów (ocena emocjonalna),
- podać przykłady działalności przekształcającej oraz niszczącej krajobraz w okolicy, w której mieszka (w okolicy szkoły),
- próbuje dokonać osobistego „rachunku sumienia” dotyczącego swojego zachowania i działania wobec przyrody,

III.4.

Składniki krajo-
brazu (naturalne i
wprowadzone
przez człowieka).
Wzajemne zwią-
zki.
Rodzaje działal-
ności ludzkiej w
okolicy i jej skutki

Wie:

- jakie są składniki krajobrazu, wiedząc także, że jest on jednocześnie nierozzerwalną całością,
- rozumie, że wszystkie składniki są ze sobą ściśle powiązane i zmiana jednego z nich powoduje zmianę pozostałych (pojęcie równowagi i naruszenia równowagi),
- że człowiek jest w pełni odpowiedzialny za zmiany (także zniszczenia) w przyrodzie.

Umie:

- wymienić i krótko scharakteryzować naturalne składniki krajobrazu i składniki wprowadzone przez człowieka,
- wymienić przykłady powiązań (równowagi) i naruszenia równowagi w przyrodzie,
- wymienić rodzaje działalności człowieka widoczne w okolicy,
- ocenić działalność człowieka wobec przyrody na prostych przykładach (przede wszystkim z najbliższego obszaru).

III.5.

Rzeźba terenu
(ukształtowanie).
Formy rzeźby
terenu w okolicy
szkoły. Po czym
chodzimy? Skąły,
gleby

Wie:

- że formy rzeźby mogą być naturalne lub powstałe w wyniku działalności człowieka,
 - co to jest żyzność gleby,
 - czy w okolicy występują gleby żyzne, czy mało żyzne,
 - wie, w jaki sposób można chronić glebę,
- Rozumie, dlaczego gleba jest bogactwem naturalnym i trzeba ją chronić.

Umie:

- podać przykłady naturalnych form rzeźby oraz powstałych w wyniku działalności człowieka; wskazać różne formy rzeźby w terenie, wyróżniając także formy wklęsłe i wypukłe,
- rozróżnić podstawowe rodzaje skał, np.: piasek, żwir, piaskowiec, zlepieńiec, granit, wapień, il, less,
- podać przykłady niszczenia gleb oraz niewłaściwego ich użytkowania

III.6. Najciekawsze miejsca w okolicy (regionie). Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość Twojej ziemi (lekcja w terenie, w skansenie lub muzeum)

Wie i rozumie:

- że dziedzictwo historyczne, kulturowe to bogactwo otrzymane od naszych przodków,
- gdzie należy szukać śladów przeszłości regionu,
- zależność obecnego obrazu (stanu) regionu od działań ludzi w przeszłości (dziedzictwo, przekaz pokoleń) oraz znaczenie przeszłości i teraźniejszości w kształtowaniu przyszłego oblicza tej ziemi,
- że od jego własnych, nawet drobnych działań zależy przyszły wygląd oraz los tej ziemi,
- że za zniszczenia (np. zabytków) wynikłe z jego bezmyślności płaci on, jego rodzina i przyszłe pokolenia, że ubożeje w ten sposób on i całe społeczeństwo.

Umie:

- wymienić ważne i ciekawe (z różnych punktów widzenia) miejsca, obiekty w okolicy (regionie),
- scharakteryzować i ogólnie ocenić wartość np.. historyczną, kulturową, geograficzną, przyrodniczą ww. miejsc,
- być dumny z bogactwa (historycznego, kulturowego itp.), które tworzy niepowtarzalność tej ziemi.

IV. **Ziemia- globus- plan- mapa**, czyli jak wiadomości o świecie przedstawić na powierzchni kuli lub arkusza papieru.

IV.1. Plan i skala. Plan klasy, plan okolicy. Umowne znaki na mapie (planie): legenda (objaśnienia). Określanie kierunków na planie

Wie, co to jest plan, skala, legenda mapy.

Rozumie:

- zależność między szczegółowością planu a wielkością skali (skala mała i duża),
- konieczność stosowania umownych znaków na planie (mapie)
- konieczność orientowania mapy w terenie.

	(mapie). Rozpoznawanie obiektów w terenie i na mapie. Orientowanie planu (mapy) w terenie	<p>Umie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - narysować plan wskazanego przedmiotu, np. książki w danej skali, - odtworzyć (obliczyć) wymiary danego przedmiotu na podstawie jego planu, - na podstawie legendy odczytać proste informacje z mapy, (najlepiej na mapie turystycznej regionu lub okolicy), - wyznaczać kierunki na planie (mapie), - rozpoznawać charakterystyczne obiekty w terenie i na planie (mapie) i na tej podstawie orientować mapę w terenie, - zorientować mapę w terenie na podstawie wyznaczonego na widnokreśgu kierunku północnego.
IV.2.	Odległości w terenie i na mapie	<p>Wie, jakie są sposoby (szacunkowe oraz dokładniejsze) określania odległości w terenie.</p> <p>Rozumie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - dlaczego metoda szacowania na oko może być błędna, w jakich sytuacjach, w jakich obszarach, - zależność między sposobem pomiaru a jego dokładnością. <p>Umie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - oszacować na oko a także zmierzyć odległość w terenie między danymi obiektami krokami oraz za pomocą taśmy mierniczej, - przedstawić tę odległość za pomocą odcinka w odpowiedniej skali, - obliczyć na podstawie mapy długość rzeki, drogi.
IV.3.	Ocena szacunkowa i pomiary wysokości w terenie.	<p>Wie, co to jest wysokość względna.</p>
	Wysokość względna	<p>Umie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wyjaśnić, na czym polega szacunkowa ocena wysokości przedmiotu (obiekту) w terenie, dlaczego jest ona często błędna, - określić wysokość względną pagórka w terenie za pomocą szkolnego niwelatora, - wskazać w terenie lub na rysunku (zdjęciu) elementy pagórka, doliny, - wyjaśnić różnicę między długością stoku (zbozcza) a wysokością względną.
IV.4.	Poziomica. Mapa poziomicowa	<p>Wie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - co to jest wysokość bezwzględna, np. pagórka oraz czym się różni od wysokości względnej, - co to jest poziom, pion, - co to jest poziomic.

Umie:

- wskazać poziom, pion,
- narysować poziomice na modelu pagórka,
- wyznaczyć poziomice w terenie,
- narysować za pomocą poziomic proste formy rzeźby terenu,
- wskazać na mapie poziomicowej proste formy rzeźby terenu.

IV.5. Mapa hipsometryczna Polski.

Zróżnicowanie rzeźby Polski: niziny, wyżyny, góry.

Rzeki, jeziora, zbiorniki sztuczne.

Zna:

- sposób przedstawiania wysokości oraz form rzeźby na mapie hipsometrycznej,
- zasadę stosowania barw ciepłych i zimnych na mapie hipsometrycznej, (zna ogólne zasady konstrukcji takiej mapy).

Wie:

- jakie informacje można znaleźć na mapie hipsometrycznej,
- że Wisła jest najdłuższą rzeką w Polsce, a Odra, Nysa Łużycka i Bug rzekami granicznymi,
- że na podstawie kierunku płynięcia rzeki można określić kierunek nachylenia terenu.

Umie:

- odczytać z mapy hipsometrycznej wysokość bezwzględną danego punktu,
- odczytać układ przestrzenny nizin, wyżyn, gór w Polsce,
- wskazać na mapie Wisłę, jej prawe i lewe dopływy,
- narysować w przybliżeniu przebieg Wisły,
- wskazać na mapie Odrę wraz z dopływami,
- wskazać na mapie rzekę przepływającą przez okolicę (region),
- odnaleźć na mapie źródło i ujście wybranej rzeki,
- wskazać na mapie jeziora (w tym Śniardwy, Hańczę), zbiorniki sztuczne (włocławski, soliński) oraz kanały;
- wskazać na mapie Warszawę, miasto, w którym mieszka, lub najbliższe miasto.

V. **Piękno i różnicowanie krajobrazów Polski oraz ich elementów, czyli „znasz-li ten kraj?”**

V.1. Przedstawiamy nasz kraj. Gdzie leży Polska? Nasi sąsiedzi. Najważniejsze informacje na temat naszego kraju. Ochrona przyrody i kultury

Wie:

- że Polska leży w Europie, w jej środkowej części,
- z jakimi krajami sąsiaduje Polska,
- że kształt Polski zbliżony jest do koła,
- co to są parki narodowe (PN), parki krajobrazowe (PK),
- co to są zabytki kultury,
- że Polska jest krajem o licznych walorach przyrodniczych i kulturowych, umie podać tego przykłady (także z okolicy).

Umie:

- pokazać na mapie granice Polski, podać nazwy rzek granicznych, gór granicznych,
- zlokalizować na mapie kraje sąsiadujące z Polską,
- narysować w uproszczeniu (schematycznie) kształt Polski,
- przedstawić najważniejsze wg siebie wiadomości o Polsce,
- podać przykłady (także z okolicy) świadczące o tym, że Polska jest krajem o licznych walorach przyrodniczych i kulturowych.

V.2. Krajobrazy gór
V.2.1 Krajobraz gór wysokich - Tatry - rzeźba, wody (potoki, wodospady, jeziora, źródła); pogoda w Tatrach i jej cechy; klimat, roślinność (piętra roślinne). Zakopane i okolice - dziedzictwo kulturowe; walory turystyczne; ochrona przyrody w Tatrach

Wie i rozumie:

- co oznacza termin „góry wysokie”,
- że w Tatrach znajdują się liczne źródła i potoki,
- na czym polega naturalny proces niszczenia gór (erozja),
- od czego zależy tempo niszczenia gór,
- na czym polega różnica w krajobrazie Tatr Wschodnich i Zachodnich,
- że im wyżej, tym na ogół niższa temperatura powietrza, większe opady oraz silniejszy wiatr,
- jakie są inne cechy pogody w Tatrach,
- co to jest wiatr halny, od czego pochodzi jego nazwa i jakie są skutki działania tego wiatru,
- że góry mogą być niebezpieczne i jak w związku z tym należy zachowywać się w górach,
- jak należy się ubrać na wycieczkę w góry,
- jakie są sygnały wzywania pomocy w górach,
- co to jest GOPR (w Tatrach - TOPR),
- dlaczego wraz ze zmianą wysokości n.p.m. zmienia

- się świat roślin (występują różne piętra roślinności),
- kim są górale oraz na czym polega ich odrębność kulturowa,
- że pobyt w Tatrach był dla wielu artystów, poetów, pisarzy silnym przeżyciem owocującym później w ich twórczości,
- na czym polega niepowtarzalność, urok oraz walory turystyczne Tatr i Zakopanego (zarówno w lecie, jak i w zimie),
- czemu człowiek może być (często jest) zagrożeniem dla Tatr,
- że Tatry są parkiem narodowym, dlaczego został on tu utworzony.

Zna:

- przykłady charakterystycznych dla Tatr gatunków roślin i zwierząt,
- przykłady sztuki góralskiej (zabytków).

Umie:

- wskazać na mapie Polski Tatry, Zakopane,
- opisać elementy wysokogórskiej rzeźby terenu na podstawie zdjęcia lub rysunku,
- określić na podstawie mapy wysokość bezwzględną i względną danych punktów (szczytów),
- wskazać na mapie Tatr: Tatry Wysokie (oraz: Rysy, Morskie Oko, Dolinę Pięciu Stawów Polskich), Tatry Zachodnie, a także różne wybrane przez siebie szczyty, stawy, doliny tatrzańskie, przełęcze, źródła i potoki, wodospady,
- odróżnić granit od wapienia.

V.2.2.

Krajobraz gór średnich - Sudety, Beskidy, cechy rzeźby; bogactwa naturalne, osobliwości natury, zabytki kultury, budownictwa, walory turystyczne, ochrona przyrody na przykładzie (do wyboru): Karkonoszy, Gór Stołowych, Pienin, Bieszczad, Pasma Babiogórskiego, Gorców, ważniejsze miasta, miej-

Wie:

- co oznacza termin góry średnie,
- czym charakteryzuje się rzeźba gór średnich w odróżnieniu od gór wysokich (Tatr),
- że do bogactw naturalnych występujących w Sudetach i Beskidach należą wody mineralne, różnorodne skały, a także lasy,
- dlaczego na obszarze tych gór znajdują się liczne kamieniołomy,
- dlaczego rozwinęły się na tym obszarze liczne uzdrowiska.

Umie:

- podać przykłady gór średnich w Polsce, wskazać je na mapie,
- wymienić parę przykładów ważniejszych szczytów, zlokalizować je na mapie i odczytać ich wysokości bezwzględne,

scowości
(uzdrowska)

- podać przykłady osobliwości przyrodniczych, które zobaczyć można w tych górach (unikatowość w skali Polski): np. przełom Dunajca przez Pieniny, rzeźba Gór Stołowych (Szczeliniec), połoniny w Bieszczadach, rumowiska skalne pod Babią Górą itp.,
- wymienić i wskazać na mapie parę ważniejszych miast, miejscowości położonych w obszarze gór średnich.

V. 2.3. Krajobraz gór niskich - Góry Świętokrzyskie, rzeźba, bogactwa naturalne, życie i działalność człowieka na tej ziemi w przeszłości, osobliwości natury (gołoborza), zabytki kultury (klasztory, Krzemionki Opatowskie, dymarki)

Wie:

- na czym polegają różnice w krajobrazie gór niskich i średnich (lub wysokich),
- dlaczego Góry Świętokrzyskie są atrakcyjne dla turystów, zna kilka przykładów zabytków kultury na tych terenach,
- że znajdują się tu bogactwa mineralne wykorzystywane od bardzo dawna przez człowieka,
- dlaczego (podobnie jak np. w Sudetach) znajdują się tu liczne kamieniołomy,
- że z Górami Świętokrzyskimi było związane życie pisarza Stefana Żeromskiego (twórczość którego pozna w przyszłości),
- że istnieją tu ślady zamków (ruiny) oraz zabytkowe klasztory, świadczące o bogactwie polskiej kultury na tej ziemi,
- że osobliwością przyrodniczą Łysogór są gołoborza,
- że w Górach Świętokrzyskich występują formy krasowe (jaskinia Raj),
- że obecnie jest tu park narodowy..

Umie:

- wskazać na mapie Polski Góry Świętokrzyskie, Łysogóry, Łysicę,
- podać przykłady śladów dawnej działalności gospodarczej człowieka na tym obszarze (Krzemionki Opatowskie, dymarki, nazwy miejscowości pochodzące od słowa "rudy" tzn. rudy żelaza),
- wyjaśnić w prosty sposób termin „gołoborze”,

V.3. Krajobrazy wyżyn

V.3.1. Krajobraz wyżyny znacznie przekształconej (miejscami zniszczonej) przez człowieka - Wyżyna Śląska, bogactwa mineralne, zmiany rzeźby,

Wie:

- w obrębie jakich wysokości bezwzględnych położone są wyżyny w Polsce,
- jakie są bogactwa Wyżyny Śląskiej i jak człowiek pracuje nad ich wydobyciem i przetworzeniem,
- co to jest okręg przemysłowy,
- że Wyżyna Śląska jest jednym z najbardziej zanieczyszczonych i zniszczonych obszarów w Polsce i Europie oraz jakie są przyczyny zniszczenia natu-

klimatu, wód, roślinności na skutek rozwoju przemysłu i miast, skupiska miast i ośrodków przemysłowych - GOP, krajobraz miejski i przemysłowy, praca ludzi w kopalniach i hutach, problemy zdrowotne mieszkańców GOP, przyszłość Wyżyny Śląskiej - ochrona środowiska

ralnego piękna tego regionu.

- co to są hałdy, usypiska, wyrobiska, zapadliska,
- co to są szkody górnicze i jak im można zapobiegać.
- że szansą tej ziemi i ludzi tu żyjących jest rozumne gospodarowanie i ochrona środowiska.

Zna niektóre sposoby "przywracania życia" (rekultywacja) zniszczonym obszarom.

Umie:

- wskazać na mapie hipsometrycznej wyżyny, w tym Wyżynę Śląską,
- wymienić najważniejsze miasta (skupiska miast) Wyżyny Śląskiej i wskazać je na mapie,
- dostrzec specyfikę zarówno krajobrazu, jak i życia ludzi na Wyżynie Śląskiej,
- dostrzec związek między rozwojem przemysłu oraz rozwojem miast a zniszczeniem środowiska (krajobrazu) i pogarszaniem się warunków życia ludzi.

V. 3.2. Krajobraz wyżyny zbudowanej ze skał wapiennych - Wyżyna Krakowsko - Częstochowska; wapienie, rzeźba krasowa, formy krasowe, wody, walory turystyczne Ojcowskiego Parku Narodowego, wartości kulturowe Szlaku Orlich Gniazd, Kraków, Jasna Góra - niepowtarzalny wkład w kulturę polską

Wie:

- z jakich skał zbudowana jest Wyżyna Krakowsko - Częstochowska,
- co to jest rzeźba krasowa,
- jaka jest rola wody w powstawaniu rzeźby krasowej,
- że zabudowa i zabytki Krakowa są skarbem kultury, nie tylko w skali Polski, ale także w skali świata,
- co to jest Uniwersytet Jagielloński, kto go założył, jaka jest jego rola,
- czym jest dla Polaków np. Stare Miasto, Zamek Królewski na Wawelu, Katedra Wawelska, Skałka, Kościół Mariacki, Cmentarz Rakowicki,

Umie:

- zlokalizować na mapie Wyżynę Krakowsko - Częstochowską, Kraków, Częstochowę, Ojców, (Ojcowski Park Narodowy), wskazać przebieg Szlaku Orlich Gniazd,
- rozpoznać na zdjęciu (rysunku) formy krasowe występujące na powierzchni ziemi i pod jej powierzchnią; umie je opisać, scharakteryzować,
- dostrzec rolę Jasnej Góry w kształtowaniu historii i kultury polskiej,
- dostrzec walory przyrodnicze i kulturowe (zamki, architektura) Ojcowskiego Parku Narodowego oraz Szlaku Orlich Gniazd,

- V.3.3. Krajobraz wyżyny pokrytej lessem - Wyżyna Lubelska (Wyżyna Sandomierska), less; rzeźba obszaru, gleby, ochrona gleb, krajobraz rolniczy, przemysł spożywczy walory turystyczne: Sandomierza, Kazimierza Dolnego, Zamościa, Roztocza.
- Wie:
- jakie skały występują na powierzchni Wyżyny Lubelskiej (i Wyż. Sandomierskiej); jakie są cechy lessu,
 - czym cechuje się rzeźba tego obszaru, jak powstają wąwozy,
 - że na lessach wytworzyły się żyzne gleby, które powinny być użytkowane rolniczo i podlegać ochronie,
 - że gleby te i sprzyjający klimat stanowią podstawę rolnictwa tego regionu.
- Rozumie:
- zależność rozwoju przemysłu przetwórczego i spożywczego od rozwoju rolnictwa,
 - na czym polega atrakcyjność turystyczna tego obszaru,
 - dlaczego na Roztoczu utworzono park narodowy.

Umie:

- zlokalizować na mapie Polski Wyżynę Lubelską i Sandomierską, Roztocze oraz wybrane miasta tego regionu (np. Lublin, Sandomierz, Kazimierz Dolny, Zamość),
- odróżnić less od np.. piasku i żwiru,
- opisać na podstawie zdjęcia (rysunku) wygląd wąwozu lessowego,
- wyjaśnić, dlaczego wąwozy stanowią utrudnienie w rolnictwie i komunikacji,
- opisać niepowtarzalne zabytki i krajobrazy Sandomierza, Kazimierza Dolnego oraz Zamościa.

V. 4. Krajobrazy nizin

- V.4.1. Krajobrazy Niziny Mazowieckiej: dolina Wisły w okolicy Warszawy, krajobraz podmiejski okolic Warszawy, Warszawa, zabytki kultury; obszary chronione okolic Warszawy: „zielone płuca” miasta - Kampinoski Park Narodowy, walory turystyczne
- Zna i rozumie terminy: dolina rzeczna, zbocze, dno doliny, koryto rzeczne, ochrona wód i określenia „zielone płuca” Warszawy.
- Wie:
- że na obszarze nizin w Polsce znajdują się pozostałości dawnych puszczy (np.. Puszcza Kampinowska, Białowieska, Kurpiowska, Biała, Knyszyńska), które są skarbem dla nas i przyszłych pokoleń oraz rozumie potrzebę ich zachowania oraz ochrony,
 - gdzie znajduje się największy w Polsce park narodowy - (Biebrzański Park Narodowy) i dlaczego został utworzony,
 - jakie elementy tworzą dolinę rzeczna,
 - jaką rolę spełniają rzeki w przyrodzie oraz jaką rolę „wyznaczył” im człowiek,

- na czym polega rozsądne i nierozsądne regulowanie rzek,
- że Polska cierpi na brak wody, (zwłaszcza czystej), i rozumie, że w związku z tym każdy powinien ją oszczędzać;
- jak można zatrzymać (magazynować) wodę rzeczną na jakimś obszarze,
- że w okolicach Warszawy, zwłaszcza od południa i zachodu rozwinęło się sadownictwo, warzywnictwo i ogrodnictwo.

Rozumie:

- czym się różni rzeka nizinna od rzeki górskiej (np. od poznanego potoku tatrzańskiego),
- czym jest Warszawa dla Polaków i zna przykłady zabytków i symboli Warszawy (np. Stare Miasto, Zamek Królewski, Kolumna Zygmunta, Łazienki Królewskie, Grób Nieznanego Żołnierza, Stare Powązki),
- dlaczego wokół Warszawy rozwinęło się dużo mniejszych miejscowości i miast,
- w jaki sposób ich ludność jest związana z Warszawą,
- rolę lasów w życiu człowieka, zwłaszcza człowieka mieszkającego w dużym mieście.

Umie:

- zlokalizować na mapie Nizinę Mazowiecką, (oraz Nizinę Wielkopolską, Śląska i Podlaską), Warszawę, Wrocław, Kalisz,
- na podstawie zdjęć opisać krajobraz nizinny, porównać go z krajobrazem wyżynnym i górskim,
- wskazać na mapie Wisłę przepływającą przez Nizinę Mazowiecką oraz zlokalizować Puszcę Kampinoską (Kampinoski Park Narodowy),
- ocenić różnorodną działalność człowieka związaną z rzekami (na podstawie opisu, zdjęć itp.),
- ocenić rolę mostów w życiu człowieka, podać przykład znanego sobie mostu z okolicy,
- opisać położenie Warszawy,
- wymienić nazwy niektórych miejscowości w okolicach Warszawy znanych z różnych względów, np. historycznych, kulturowych (Żelazowa Wola, Palmiry, Laski, Czersk),
- opisać krajobraz podmiejski Warszawy,
- wskazać rolę Kampinoskiego Park Narodowy i innych obszarów chronionych znajdujących się wokół Warszawy.

- V.4.2. Krajobraz Pojezierza Mazurskiego, rzeźba, bogactwa naturalne: wody i lasy, ważniejsze jeziora, (Śniardwy, Hańcza, Wigry, Drużno), walory turystyczne, ochrona przyrody i zabytki kultury (Wigierski Park Narodowy, Mazurski Park Krajobrazowy, Kanał Elbląski, Kanał Augustowski)
- Wie:
- że jeziora, lasy i w miarę czyste powietrze są bogactwem tego regionu, które należy chronić,
 - rozumie, jaką jest to atrakcją dla przyjeżdżających tu z całego kraju wczasowiczów i turystów, a jednocześnie szansą dla mieszkających tu ludzi,
 - rozumie, że szansą tego regionu i ludzi tu żyjących jest rozbudowa ośrodków sportowych i wczasowych, ładnych, małych hoteli, pensjonatów, restauracji (usług), a nie rozbudowa ośrodków przemysłowych,
 - że większość jezior połączona jest w sposób naturalny (strugami, rzekami) lub sztuczny (kanałami) i tworzy system szlaków wodnych,
 - na czym polega techniczna unikatowość Kanału Elbląskiego (pochylnie) oraz wartość historyczna Kanału Augustowskiego.
- Umie:
- wskazać na mapie Pojezierze Mazurskie (Pojezierze Pomorskie oraz Pojezierze Wielkopolskie), Olsztyn, Suwałki, Augustów, Elbląg, Poznań, jez. Śniardwy, jez. Wigry, jez. Hańczę,
 - dostrzegać specyficzne cechy krajobrazu pojeziernego w porównaniu z krajobrazem np. Niziny Mazowieckiej,
 - opisać na podstawie zdjęcia składniki krajobrazu pojeziernego,
 - wyjaśnić, dlaczego pojezierza są rajem dla turystów- wodniaków,
 - wymienić dziedziny sportów wodnych, które można tu uprawiać,
 - wykazać, że w okresie zimowym jeziora i pojezierza mogą być (są) także atrakcją dla sportowców i turystów,
 - wymienić cechę jez. Śniardwy (naj...), jez. Hańcza (naj...), jez. Drużno (pozostałość dawnej zatoki morskiej),
 - wyjaśnić, w jakim celu utworzono tu parki narodowe i krajobrazowe.
- V.4.3. Krajobraz wybrzeża Bałtyku. Typy brzegu morskiego, rodzaje plaż, ochrona wybrzeża i wód Bałtyku, unikatowość Słowińskiego Parku Narodowego oraz Wolińskiego
- Wie i rozumie:
- na czym polega niszczące oraz budująca działalność wiatru i fal morskich w strefie przybrzeżnej,
 - czym są/mogą być czyste plaże i czysta woda morska dla człowieka mieszkającego nad morzem, jak też turyści, wczasowicza,
 - jaki był stan czystości plaż i morza 50 lat temu, a jaki jest teraz, rozumie, że sam może przyczynić się zarówno do niszczenia i zanieczyszczenia plaży i wody, jak i do ich ochrony,

Parku Narodowe-
go, rola Gdańska,
Sopotu, Gdyni
oraz Szczecina,
Świnoujścia, porty
i stocznie, zabytki
i walory turystycz-
no-krajoznawcze.
Żuławy

- jakie są sposoby i możliwości ochrony wody oraz plaż przed zanieczyszczeniem i niszczeniem (możliwości swoje oraz służb specjalistycznych),
- że na polskim wybrzeżu istnieją miejsca szczegól-
nie piękne oraz osobliwe z punktu widzenia przy-
rodniczego (Słowiński Park Narodowy i Woliński
Park Narodowy),
- jakie znaczenie dla kraju mają porty morskie i ro-
zumie specyfikę miast żyjących z morza,
- czym zajmują się "ludzie morza", rozumie specyfikę
ich pracy,
- które z miast na wybrzeżu polskim są miastami o
bogatej historii,
- jakie znaczenie dla Polski i Polaków miał i ma 1000-
letni Gdańsk oraz 70-letnia Gdynia oraz zna nie-
które symbole dawnej i współczesnej świetności
Gdańska (np. Dwór Artusa, Żuraw Gdański, pomnik
Poległych Stoczniovców),
- że miasta nadmorskie różnią się od siebie pod
wieloma względami,
- na czym polegają walory turystyczne miast nad-
morskich oraz walory turystyczno-krajobrazowe
polskiego wybrzeża,
- że Żuławy są regionem o szczególnym znaczeniu
dla rolnictwa ze względu na żyzne gleby i że nie
należy tu rozwijać przemysłu,
- co to są obszary depresyjne,
- w jaki sposób powstały Żuławy, skąd pochodzi ich
nazwa,
- że Elbląg był niegdyś portem morskim i dlaczego
przestał nim być.

Umie:

- wskazać na mapie polskie wybrzeże Bałtyku,
(wyróżnić Zatokę Gdańską, Zatokę Pomorską, Za-
lew Szczeciński, Wolin, Mierzeję Helską, Mierzeję
Łebską, ujście Wisły i Odry, Żuławy), niżej wymie-
nione miasta, jez. Łebsko, obszary depresyjne,
- wykazać różnice między miastami nadmorskimi na
dowolnym przykładzie (Gdańska, Sopotu, Gdyni lub
Szczecina, Świnoujścia, *Kołobrzegu, Międzyzdro-
jów, Łeby),
- pogrupować te miasta wg roli, jaką spełniają,
- rozpoznać i opisać na podstawie zdjęć krajobraz
wybrzeża Bałtyku oraz różne typu brzegu morskie-
go,
- ocenić piękno i różnorodność rodzajów plaż.

V.5. Przeszłość, te-
raźniejszość i
przyszłość Polski.

Zależność losów
kraju od mądrości
i postaw jego
mieszkańców
oraz sąsiadów

Wie i rozumie

- zależność współczesnych dziejów Polski (np. jej kultury, sposobu gospodarowania, podejścia do przyrody itp.) od wykształcenia, mądrości, odpowiedzialności (lub braku tych cech) Polaków żyjących kiedyś,
- że szeroko rozumianym bogactwem kraju w wielu dziedzinach życia jest wszelka różnorodność (społeczna, gospodarcza kulturowa),
- każdą kulturową odmienność, inność należy szanować, że z tej inności można korzystać w rozmaity sposób,
- losy Polski zależą od wykształcenia, stylu życia, wartości i postaw (nastawienia do życia) Polaków (także jego samego),
- losy te są zależne także od postaw naszych sąsiadów.

Umie:

- podać przykłady wyżej wymienionych prostych zależności, które można zaobserwować w okolicy (regionie) lub o których czytał lub słyszał,
- umie określić, w jakiej Polsce chciałby żyć, jaka jest Polska jego marzeń,
- umie, próbuje ocenić, od kogo i czego zależy spełnienie takich marzeń.

KLASA V

(2 godziny tygodniowo)

Zagadnienia

Cele kształcenia
Uczeń wie, zna, rozumie,
Uczeń umie, potrafi

I. **Kształt i rozmiary Ziemi. Orientacja na Ziemi**

I.1. Rozwój poglądów w dziejach ludzkości na temat wielkości i kształtu Ziemi

Wie:
– jak zmieniały się poglądy na temat wielkości i kształtu Ziemi,
– ile wynosi obwód i średni promień Ziemi,
– że globus jest wykonanym w skali modelem Ziemi,

Umie wyobrazić sobie kształt Ziemi,

I.2. Słońce - źródłem światła, ciepła i życia na Ziemi

Wie:
– że Słońce jest gwiazdą, dostarczającą światło na Ziemię,
– że część światła jest pochłaniana przez powierzchnię Ziemi oraz żyjące na niej organizmy i zamieniana na ciepło,
– że im wyżej jest Słońce nad horyzontem, tym bardziej oświetla i ogrzewa powierzchnię Ziemi,
– że dzięki energii Słońca możliwe jest życie na Ziemi,

Rozumie termin : gwiazda.

I.3. Położenie Gwiazdy Północnej (Polarnej) na sferze niebieskiej. Określanie kierunków w terenie według Gwiazdy Północnej (lekcja wieczorem w terenie)

Zna terminy: sfera niebieska, oś świata, biegun niebieski, zenit, południk niebieski.

Wie, że
– gwiazdy nie zmieniają położenia względem siebie, ale wraz z całą sferą niebieską wykonują ruch obrotowy w stronę przeciwną do ruchu wskazówek zegara wokół prostej, zwanej osią świata,
– punkty przecięcia się osi świata ze sferą niebieską nazywamy biegunami niebieskimi,
– Gwiazda Północna jest w widocznym od nas północnym biegunie świata,
– Gwiazda Północna (Polaris) wskazuje kierunek północny,

Umie:

– wskazać na sferze niebieskiej Wielki Wóz, Mały Wóz, Gwiazdę Północną,
– wskazać południk niebieski,
– wskazać w terenie kierunki według Gwiazdy Północnej.

- 1.4. Wyznaczanie w terenie miejscowego południka (lekcja w terenie)
- Rozumie termin: miejscowy południk geograficzny.
- Umie:
- wyznaczyć w terenie miejscowy południk,
 - wskazać w terenie kierunki na podstawie miejscowego południka.
- 1.5. Pomiar wysokości Słońca nad horyzontem w momencie górowania (lekcja w terenie)
- Wie, że:
- w momencie górowania Słońca przedmioty (gnomon) rzucają najkrótszy cień,
 - w momencie górowania Słońca w danej miejscowości jest południe słoneczne,
- Umie:
- określić moment górowania Słońca za pomocą gnomonu,
 - zmierzyć wysokość Słońca nad horyzontem za pomocą gnomonu.
- 1.6. Południki na Ziemi i na globusie. Bieguny geograficzne. Kierunki północ - południe na Ziemi i na globusie
- Rozumie terminy: południk, biegun geograficzny,
- Wie, że:
- na Ziemi są dwa bieguny geograficzne: północny i południowy
 - na Ziemi można wyznaczyć nieskończenie wiele południków, a co 1 stopień można wyznaczyć 360 południków.
- 1.7. Równoleżniki. Kierunki wschód - zachód na Ziemi i na globusie
- Wie:
- co to jest równoleżnik,
 - że na Ziemi można wyznaczyć nieskończenie wiele równoleżników, a co 1 stopień można wyznaczyć 180 równoleżników.
- Umie:
- wskazać na globusie dowolny równoleżnik,
 - określić kierunki główne i pośrednie z dowolnego punktu na globusie,
- 1.8. Określanie szerokości geograficznej dowolnego punktu na globusie
- Zna i rozumie terminy: równik, płaszczyzna równika, szerokość geograficzna, półkula północna, półkula południowa.
- Umie:
- określić na globusie, czy dany punkt leży na półkuli północnej, czy na południowej,
 - określić szerokość geograficzną dowolnego punktu na globusie.

- I.9. Określanie długości geograficznej dowolnego punktu na globusie
- Zna i rozumie terminy: długość geograficzna, półkula wschodnia, zachodnia.
- Wie, że południki 0° i 180° dzielą kulę ziemską na półkule wschodnią i zachodnią.
- Umie:
- określić na globusie, czy dany punkt jest na półkuli wschodniej, czy na zachodniej z dokładnością do 1 stopnia,
 - określić długość geograficzną dowolnego punktu na globusie.
- I.10. Siatka geograficzna, określanie współrzędnych geograficznych
- Zna i rozumie
- terminy: siatka geograficzna, współrzędne geograficzne
 - cechy siatki geograficznej.
- Umie określić z dokładnością do 1 stopnia współrzędne geograficzne dowolnego punktu na globusie.
- I.11. Siatka kartograficzna. Zniekształcenia odległości, powierzchni i kierunków na mapach
- Zna i rozumie terminy: siatka kartograficzna, zniekształcenia na mapie.
- Umie:
- porównać cechy siatki geograficznej z cechami siatki kartograficznej na dowolnej mapie w atlasie,
 - określić, czy są zniekształcenia odległości i kierunków na mapach wykonanych w różnych odwzorowaniach.
- II. **Kontynenty i wyspy. Oceany i morza**
- II.1. Ziemia planetą mór i lądów. Łądy siedliskiem życia człowieka. Kontynenty, wyspy, archipelagi
- Zna i rozumie terminy: planeta, kontynent, wyspa, archipelag,
- Wie, że łądy są siedliskiem życia człowieka.
- Umie:
- wymienić z pamięci nazwy i powierzchnię poszczególnych kontynentów,
 - wskazać na globusie i mapie świata poszczególne kontynenty,
 - rozpoznać na mapie konturowej dowolny kontynent.
- II.2. Wszechocean. Oceany - ich nazwy, rozmieszczenie, powierzchnia. Morza przybrzeżne i
- Wie/zna:
- terminy: Wszechocean, ocean, morze przybrzeżne, śródładowe
 - ile wynosi powierzchnia Ziemi, w tym udział łądów i mór;
 - nazwy i powierzchnię oceanów,

<p>śródlądowe na przykładzie Europy</p>	<ul style="list-style-type: none"> - nazwy mórz oblewających Europę, - że woda morska zawiera rozpuszczone związki mineralne, głównie sól kamienną.
<p>II.3. Wody na lądach. Wielkie rzeki na Ziemi, ich rola w osiedlaniu się człowieka</p>	<p>Umie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wskazać na mapie świata oceany, - określić wskazany na mapie typ morza (przybrzeżne, śródlądowe), - wymienić i wskazać na mapie morza oblewające Europę, - rozpoznać na mapie konturowej oceany. <p>Wie, że:</p> <ul style="list-style-type: none"> - występuje obieg wody w przyrodzie: parowanie - skraplanie (chmury) - opady - spływ powierzchniowy, wsiąkanie, - nad rzekami od zarania dziejów skupiało się osadnictwo ze względu na dogodny dostęp do wody, dobre gleby, dogodny transport, obronność. <p>Umie wskazać na mapie świata rzeki : Wolgę, Dunaj, Nil, Zair (Kongo), Amazonkę, Missisipi, Jangcy, Huang He, Jenisej, Lenę.</p>
<p>II.4. Największe na Ziemi: kontynent, wyspa, państwo, ocean, góra, depresja, głębokość. Określanie rozciągłości południkowej i równoleżnikowej obiektów na mapie</p>	<p>Zna i rozumie</p> <ul style="list-style-type: none"> - terminy: przylądek, rozciągłość południkowa, rozciągłość równoleżnikowa, - przykłady największych na Ziemi kontynentów, wysp itd. <p>Umie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wskazać na mapie przykłady największych obiektów: kontynentów, wysp, gór itd. - określić rozciągłość południkową i równoleżnikową dowolnego obiektu geograficznego na mapie.
<p>III. Poznajemy świat - wybrane krajo-brazy Ziemi</p>	<p>Zna/rozumie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - terminy: makia, wulkan, lawa, stożek wulkaniczny, komin wulkaniczny, krater, popiół wulkaniczny, - nazwy geograficzne: Morze Śródziemne, Półwysep Apeniński, Półwysep Bałkański, Egipt, Grecja, Włochy, Izrael, Ateny, Rzym, Watykan, Wezuwiusz, Etna, Sycylia, - cechy klimatu śródziemnomorskiego (roczny przebieg temperatury powietrza i opadów), - nazwy roślin: pomarańcza, cytryna, winorośl, oliwka, figowiec, pinia, cyprys, kasztan jadalny.
<p>III.1 Krajobraz śródziemnomorski - kraje śródziemnomorskie kolebką cywilizacji europejskiej (do wyboru krajobraz Grecji lub Włoch). Klimat i roślinność śródziemnomorska. Przekształcenia krajobrazu przez</p>	

<p>człowieka. Wulkany - na przykładzie Wezuwiusza lub Etny</p>	<p>Umie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozpoznać i podpisać na mapie konturowej, wymienione obiekty geograficzne, - opisać roczny przebieg temperatury powietrza i opadów nad Morzem Śródziemnym, - wymienić kilka gatunków roślin śródziemnomorskich, - opisać wybuch wulkanu i podpisać na rysunku części wulkanu, - opisać krajobraz śródziemnomorski.
<p>III.2. Europejczycy poznają świat - podróż Marco Polo do Chin (1271-1295). Krajobraz Niziny Chińskiej. Klimat monsunowy, rzeka Huang He, uprawa ryżu i bawełny. Przekształcenia krajobrazu przez człowieka</p>	<p>Zna i rozumie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - terminy: gęstość zaludnienia, klimat monsunowy, - cechy klimatu monsunowego na Nizinie Chińskiej, - nazwy geograficzne: Chiny, Nizina Chińska, Huang He, Morze Żółte. <p>Wie, że:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nizina Chińska jest gęsto zaludniona, - na lessowych glebach Niziny Chińskiej rozwinięte jest rolnictwo, m.in. uprawia się ryż i bawełnę. <p>Umie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wskazać na mapie Chiny, Nizinę Chińską, rzekę Huang He, Morze Żółte, - opisać cechy klimatu monsunowego i krajobraz Niziny Chińskiej.
<p>III.3. Krajobrazy pustyń zwrotnikowych w Afryce. Sahara - bariera osadniczą i komunikacyjną. Katarakty na Nilu utrudniające podróż w głąb Afryki. Oazy na pustyni</p>	<p>Zna i rozumie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - terminy: pustynia (piaszczysta, żwirowa, skalista, kamienista), wydma, barchan, burza pyłowa, rzeka epizodyczna (wadi), karawana, oaza, daktylowiec (palma daktylowa), katarakta na rzece, erg, hama, da, serir, - nazwy geograficzne: Sahara, Egipt, Libia, Algieria, Nil, - cechy klimatu Sahary (roczny przebieg temperatury powietrza i opadów). <p>Umie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wskazać Saharę na mapie świata i Afryki, - opisać krajobraz pustyni piaszczystej, skalistej, kamienistej, - podać przyczynę występowania oazy na pustyni i opisać wygląd oazy.
<p>III.4. Wielkie odkrycia geograficzne na przełomie XV i</p>	<p>Wie, że w 1488 r. Bartolomeo Diaz dotarł do Przylądka Dobrej Nadziei, w latach 1497-1498 Vasco da Gama odkrył drogę do Indii dookoła Afryki.</p>

- XVI wieku.
Pierwsze podróże
dookoła Afryki
- Umie wskazać na mapie trasy tych podróży.
- III.5. Krajobraz sawanny w Afryce.
Klimat, roślinność,
zwierzęta sawanny.
Chów bydła i
uprawa roli na
sawannie. Przekształcenia krajobrazu przez działalność człowieka
- Zna:
- termin sawanna,
 - nazwy geograficzne: Sudan, Nigeria, rzeka Niger, jez. Czad,
 - cechy klimatu sawanny (roczny przebieg temperatury powietrza i opadów),
 - nazwy kilku gatunków zwierząt żyjących na sawannie (np. lew, szakal, hiena, antylopa, żyrafa, nosorożec, pawian, struś, marabut).
- Wie, że:
- oprócz traw występują na sawannie drzewa m. in. baobaby,
 - nadmierne wykorzystanie sawanny do celów gospodarczych prowadzi do jej zamiany w półpustynię i pustynię,
 - tępienie dzikich zwierząt żyjących na sawannie prowadzi do ich wyginięcia.
- Umie:
- wskazać na mapie tereny sawanny w Afryce na północ od równika,
 - opisać klimat i krajobraz sawanny.
- III.6. Krajobraz lasu równikowego w Afryce. Klimat, roślinność i zwierzęta lasu równikowego.
Warunki życia ludzi w strefie równikowej.
Pigmeje i Murzyni Bantu
- Zna:
- terminy: las równikowy, deszcz zenitalny, liana, zbieractwo, łowiectwo, maniok, batat, klimatyczna pora roku,
 - nazwy geograficzne: Kotlina Kongo, rzeka Zair, państwo Zair, Kongo,
 - cechy klimatu równikowego (roczny przebieg temperatury powietrza i opadów),
 - nazwy niektórych zwierząt żyjących w lesie równikowym (np. słoń, okapi, hipopotam, szympan, goryl, lampart, mucha tse-tse).
- Wie, że:
- w strefie równikowej dzień i noc trwają po około 12 godzin w ciągu całego roku,
 - w lesie równikowym żyją Pigmeje, zajmujący się zbieractwem i łowiectwem, a w pobliżu lasu Murzyni Bantu.
- Umie:
- wskazać na mapie Kotlinę Kongo, rzekę Zair,
 - opisać krajobraz lasu równikowego,
 - opisać warunki życia w strefie równikowej,
 - opisać wygląd Pigmeja i Murzyna Bantu.

- III.7. Odkrycie Nowego Świata przez Krzysztofa Kolumba (1492). Indianie. Kolonizacja Ameryki Płn. i Płd. przez Europejczyków. Niewolnictwo Murzynów
- Zna i rozumie:
- terminy: kolonia, niewolnictwo, plantacja
 - nazwy geograficzne: Hiszpania, Portugalia, Wielka Brytania, Francja, Ameryka Środkowa, Stany Zjednoczone, Kanada, Meksyk, Argentyna, Brazylia.
- Wie, że:
- Amerykę odkrył Krzysztof Kolumb w 1492 r.,
 - Amerykę Południową i Środkową kolonizowali Hiszpanie i Portugalczycy, Amerykę Północną - Anglicy i Francuzi,
 - kolonizacja odbywała się od wschodnich wybrzeży i postępowała w głąb kontynentu,
 - pierwotnymi mieszkańcami Ameryki Płn. i Płd. byli Indianie, którym biali osadnicy zabierali ziemię,
 - do pracy na plantacjach biali sprowadzali jako niewolników Murzynów z Afryki,
 - obecne państwa w Ameryce Płn. i Płd. wyzwoliły się spod panowania Europejczyków.
- Umie pokazać na mapie Hiszpanię, Portugalię, Francję, Anglię, Stany Zjednoczone, Kanadę, Meksyk, Brazylię, Argentynę, Zatokę Meksykańską.
- III.8. Krajobraz lasu równikowego w Ameryce Południowej. Klimat i roślinność. Amazonka. Rola lasu równikowego nad Amazonką dla świata i zagrożenie tego lasu
- Zna i rozumie:
- termin: dorzecze
 - nazwy geograficzne: Brazylia, Amazonka, Amazonia, Nizina Amazonki,
 - cechy klimatu nad Amazonką.
- Wie, że:
- lasy nad Amazonką są największym zbiornikiem roślinności na świecie, dostarczającym tlenu,
 - Amazonka ma największe dorzecze na świecie,
 - w lesie równikowym żyją pierwotne plemiona Indian,
 - lasy nad Amazonką są karczowane i zamieniane na pola uprawne,
 - karczowanie lasów nad Amazonką spowoduje wyginiecie wielu gatunków roślin i zwierząt, zmniejszenie ilości tlenu w atmosferze.
- Umie:
- wskazać na mapie i nazwać dorzecze Amazonki,
 - wskazać na mapie i opisać krajobraz lasu równikowego nad Amazonką
 - opisać skutki karczowania lasów nad Amazonką.

- III.9. Krajobraz pampy w Ameryce Południowej. Klimat i roślinność trawista. Wykorzystanie pampy do celów gospodarczych
- III.10. Krajobraz prerii w Ameryce Północnej. Klimat i naturalna szata roślinna. Przekształcenie krajobrazu prerii przez działalność człowieka
- III.11. Krajobraz miejski w Ameryce Północnej - wycieczka do Nowego Jorku nad Atlantykiem, do Chicago nad Wielkimi Jeziorami
- III.12. Kolonizacja Syberii, odkrycie Cieśniny Beringa. Udział Polaków w badaniach Syberii
- Zna:
- nazwy geograficzne: Wielkie Równiny, Kordyliery, Missisipi, Missouri,
 - terminy: preria, farma, plantacja, cechy klimatu prerii.
- Wie, że naturalny krajobraz prerii został przekształcony przez gospodarkę człowieka, cechy rolnictwa farmerskiego na prerii.
- Umie:
- wskazać na mapie Wielkie Równiny, Kordyliery, Missisipi, Missouri,
 - podać różnice między farmą a polskim gospodarstwem rolnym.
- Zna nazwy geograficzne: Nowy Jork, Rzeka Św. Wawrzyńca, wodospad Niagara, Wielkie Jeziora, Chicago
- Wie, że:
- Nowy Jork należy do największych miast na świecie,
 - miasta amerykańskie mają kratowy układ ulic, wysoką zabudowę w centrum i parterowe przedmieścia,
 - w miastach amerykańskich żyją ludzie o różnym kolorze skóry wywodzący się z różnych narodowości,
 - w Nowym Jorku i Chicago mieszka także dużo ludności polskiego pochodzenia,
 - w miastach amerykańskich są nowoczesne zakłady przemysłowe.
- Umie:
- wskazać na mapie: Nowy Jork, Rzekę Św. Wawrzyńca, wodospad Niagara, Wielkie Jeziora, Chicago,
- opisać wygląd wielkiego miasta amerykańskiego.
- Zna:
- nazwy geograficzne: Rosja, Cieśnina Beringa, góry Ural, Syberia, Nizina Zachodniosyberyjska, Góry Czerskiego, Ob, Jenisej, Lena, jezioro Bajkał,
 - cechy klimatu Syberii.

Wie, że:

- Syberia jest częścią Rosji,
- Syberia jest bardzo rzadko zaludniona,
- na Syberię (Sybir) zsyłani byli Polacy na katorgę przez władze Rosji i Związku Radzieckiego,
- w badaniach naukowych Syberii duży udział mieli polscy zesłańcy (m.in. A.P. Czekanowski, J. Czerski, B. Dybowski),

Umie wskazać na mapie : góry Ural, Syberię, Nizinę Zachodniosyberyjską, Góry Czerskiego, Cieśninę Beringa, Ob, Jenisej, Lenę, jezioro Bajkał.

III.13.

Krajobraz tajgi syberyjskiej. Klimat, roślinność i zwierzęta. Osadnictwo w tajdze. Surowce mineralne. Występowanie tajgi w północnej Europie i w Ameryce Północnej

Zna i rozumie

- terminy: tajga, wieczna marzłóć, bogactwo mineralne
- warunki klimatyczne tajgi,
- przykłady roślin (sosna, świerk, modrzew, limba, brzoza) i zwierząt (gronostaj, sobol, łós, wilk, ryś, niedźwiedź brunatny).

Wie, że:

- w tajdze występuje mało urodzajna gleba a pod nią wieczna marzłóć,
- w tajdze jest bardzo mała gęstość zaludnienia,
- rzeki w tajdze często są jedynymi drogami transportu,
- przez tajgę przebiega kolej transsyberyjska, wzdłuż której skupia się osadnictwo.
- tajga dostarcza drewna i cennych futer,
- na terenie tajgi występują cenne bogactwa mineralne, jak złoto, ropa naftowa, węgiel kamienny.

Umie:

- wskazać na mapie Jakucję, Jakuck,
- wskazać na mapach krajobrazowych strefę tajgi w Azji, Europie, Ameryce Północnej
- opisać klimat i krajobraz tajgi syberyjskiej,
- wymienić główne bogactwa tajgi syberyjskiej,
- wyjaśnić dlaczego w tajdze jest bardzo mała gęstość zaludnienia.

III.14.

Krajobraz tundry syberyjskiej. Klimat, roślinność i zwierzęta. Osadnictwo w tundrze. Dzień i noc polarna. Zorza polarna. Występowanie tundry w Europie

Zna i rozumie:

- nazwy geograficzne: Jenisej, Norylsk, półwysep Tajmyr,
- terminy: tundra, krzewinka, dzień i noc polarna, zorza polarna,
- warunki klimatyczne tundry,
- przykłady roślin (krzewinki: brzoza, wierzba, dębik ośmiopłatkowy, borówka, żurawina, wrzos, mchy i porosty /chrobotek/) i zwierząt (biały niedźwiedź,

i w Ameryce Północnej

zając bielak, wilk, piesiec /lis polarny/, renifer) występujących w tundrze.

Wie, że:

- w tundrze nie rosną drzewa,
- tundra występuje na wiecznej marzłoci,
- w strefie tundry występuje dzień i noc polarna,
- tereny tundry są w większości bezludne,
- ludność tubylcza (Neńcy, Czukczycy i in.) zajmują się hodowlą reniferów, łowiectwem, zbieractwem, rybołówstwem,
- dla ludności mieszkającej w nielicznych miastach trzeba z bardzo daleka dowozić pożywienie,
- przez większą część roku do osiedli w tundrze można dotrzeć tylko samolotem,
- tundra występuje także w północnej Europie i w Ameryce Północnej.

Umie:

- pokazać na mapie: Norylsk, płw. Tajmyr,
- opisać klimat i krajobraz tundry,
- wyjaśnić dlaczego tundra jest prawie bezludna,
- wskazać na mapach krajobrazowych strefę tundry w Azji, Europie, Ameryce Północnej.

III.15. Odkrycie osobliwości Australii. Klimat, roślinność i zwierzęta. Pierwotni mieszkańcy Australii. Osadnictwo. Wielka Rafa Korallowa. Udział Polaka - P.E. Strzeleckiego w badaniach Australii

Zna:

- nazwy geograficzne: Wielkie Góry Wododziałowe, Alpy Australijskie, Góra Kościuszki, Canberra, Sydney, Wielka Pustynia Piaszczysta, Wielka Rafa Korallowa, Tasmania,
- terminy geograficzne: Aborygen, rafa korallowa,
- typowe rośliny Australii (eukaliptusy, akacje),
- osobliwości świata zwierzęcego (kangur, koala, pies dingo).

Wie, że:

- Australia jest kontynentem, stanowiącym zarazem jedno państwo,
- w Australii najcieplej jest w północnej części kontynentu,
- najwięcej opadów jest we wschodniej Australii,
- kalendarzowe pory roku w Australii w stosunku do pór roku u nas są przesunięte o pół roku,
- w Australii przeważają pustynie, półpustynie, sawanny i stepy,
- pierwotnymi mieszkańcami Australii byli Aborygeni,
- w Australii jest mało ludności, a osadnictwo skupia się głównie w południowo-wschodniej części kontynentu,

- Australia jest znana w świecie z hodowli owiec,
- turystyczną osobliwością Australii jest Wielka Rafa Koralkowa, utrudniająca dostęp do północno-wschodnich wybrzeży kontynentu,
- w badaniach Australii zasłużył się Polak - P.E. Strzelecki.

Umie wskazać na mapie wymienione wyżej obiekty geograficzne.

III.16. Odkrycie Antarktydy.
Wyprawa R. Amundsena w 1911 r. i R. Scotta w 1912 r. do biegun południowego. Dzień i noc polarna. Klimat. Łądolody. Bariery lodowe u wybrzeży Antarktydy. Badania naukowe na Antarktydzie. Udział Polaków w badaniach Antarktydy, polska stacja badawcza

Zna i rozumie

- terminy: łądolód, lodowiec szelfowy, góra lodowa, pak lodowy,
- Wie, że:
 - Antarktyda jest najpóźniej odkrytym kontynentem,
 - na Antarktydzie znajduje się południowy biegun geograficzny do którego pierwszy dotarł R. Amundsen w 1911 r.,
 - na Antarktydzie występują dni i noce polarne,
 - na Antarktydzie są bardzo niskie temperatury, szczególnie w okresie nocy polarnej,
 - Antarktyda jest pokryta łądolodem,
 - dostęp do Antarktydy utrudniają bariery i góry lodowe,
 - na Antarktydzie żyją pingwiny,
 - na Antarktydzie nie ma stałych mieszkańców,
 - Antarktyda nie należy do żadnego państwa, jest wspólnym dziedzictwem ludzkości,
 - na Antarktydzie prowadzone są badania naukowe przez uczonych z różnych krajów, w tym także z Polski,
 - pierwszymi Polakami biorącymi udział w badaniach Antarktydy byli H. Arctowski i A.B. Dobrowolski,
 - obecnie na wyspie King George jest polska stacja polarna.

Umie:

- opisać klimat i krajobraz Antarktydy,
- wyjaśnić, dlaczego Antarktyda jest pokryta łądolodem,
- określać kierunki na mapie Antarktydy.

III.17. Wyprawy wysokogórskie. Zdobywanie Czomolungmy w Himalajach - najwyższej góry na świecie.

Zna i rozumie:

- nazwy geograficzne: Himalaje, Czomolungma (Mt. Everest), Nepal, Indus, Ganges, Brahmaputra,
- terminy: dżungla, granica wiecznych śniegów, lodowiec

Klimat i roślinność. Lodowce górskie, granica wiecznych śniegów. Udział Polaków w wyprawach wysokogórskich

Wie, że:

- w górach temperatura powietrza spada średnio o $0,5^{\circ}$ na każde 100 m wysokości,
- w górach wraz ze wzrostem wysokości rozrzedza się powietrze, maleje w nim zawartość tlenu,
- w górach roślinność występuje piętrowo,
- powyżej granicy wiecznego śniegu w górach mogą się tworzyć lodowce,
- lodowce kształtują rzeźbę gór i dają początek rzekom,
- Czomolungma jest najwyższą górą na świecie i ma 8848 m n.p.m.,
- we wspinaczkach wysokogórskich licznie uczestniczą Polacy.

Umie:

- wskazać na mapie Himalaje, Czomolungmę, Indus, Ganges i Brahmaputrę,
- wyjaśnić przyczyny piętrowości w górach,
- wyjaśnić przyczyny powstawania lodowców górskich,
- opisać rzeźbotwórczą działalność lodowców górskich,
- opisać cechy rzeźby wysokogórskiej - doliny U-kształtne i V-kształtne,
- obliczyć średni spadek temperatury powietrza na dowolnej różnicy wysokości.

III.18. Od pierwszej wyprawy dookoła Ziemi (1519 - 1522) do pierwszej wyprawy na Księżyc (1969)

Wie, że:

- pierwszą wyprawę dookoła Ziemi odbyła na początku XVI wieku hiszpańska flotylla pod dowództwem Ferdynanda Magellana,
- Księżyc jest satelitą Ziemi,
- średnia odległość z Ziemi do Księżyca wynosi 384 000 km,
- pierwsi lądowali na Księżycu w 1969 r. amerykańscy kosmonauci, Neil Armstrong i Edwin Aldrin,
- Księżyc jest mniejszy od Ziemi i nie ma na nim życia,
- Ziemię i inne ciała niebieskie bada się obecnie m.in. za pomocą automatycznych aparatów zamontowanych na sztucznych satelitach.

Umie wskazać w przybliżeniu na globusie i na mapie świata trasę wyprawy Magellana w tym Cieśninę Magellana i Filipiny.

- IV. **Ziemia - planeta w Układzie Słonecznym**
- IV.1 Widome ruchy gwiazd. Biegun niebieski, oś świata, sfera niebieska. Hipotezy M. Kopernika
- Rozumie terminy: oś świata, biegun niebieski, sfera niebieska,
Wie, że:
- do czasów Mikołaja Kopernika (1473 -1543) powszechnie sądzono, że Ziemia jest w środku Wszechświata a wokół niej obiegają wszystkie ciała niebieskie,
 - Mikołaj Kopernik - Polak urodzony w Toruniu - jako pierwszy przedstawił pogląd, że nie Ziemia, lecz Słońce jest w centrum Wszechświata i wokół niego krążą wszystkie ciała niebieskie (teoria heliocentryczna Kopernika).
- IV.2. Układ Słoneczny: Słońce, planety, naturalne satelity planet. Układ Słoneczny częścią jednej z galaktyk. Czy istnieją ufoludki?
- Zna i rozumie:
- terminy: gwiazda, planeta, naturalny i sztuczny satelita, układ słoneczny, galaktyka,
 - nazwy i kolejność planet krążących wokół Słońca.
- Wie, że:
- średnia odległość od Ziemi do Słońca wynosi 150 mln km,
 - wokół planet krążą ich naturalne satelity; satelitą Ziemi jest Księżyc,
 - Układ Słoneczny jest częścią jednej z galaktyk, występujących w Kosmosie,
 - poza Ziemią nigdzie dotychczas nie stwierdzono istnienia życia.
- Umie wymienić z pamięci nazwy planet Układu Słonecznego.
- IV.3. Czy wszędzie na Ziemi jest równocześnie ta sama godzina? Dlaczego jest dzień i noc? Dlaczego doba ma 24 godziny? Ruch obrotowy Ziemi. Czas słoneczny, strefowy, urzędowy
- Zna i rozumie terminy: ruch obrotowy, oś ziemską, czas słoneczny, strefowy i urzędowy, czas uniwersalny, (Greenwich), czas środkowoeuropejski, czas wschodnioeuropejski.
- Wie, że:
- Ziemia wraz z atmosferą wykonuje obrót wokół swojej osi w ciągu doby,
 - obrót odbywa się z zachodu na wschód,
 - następstwami ruchu obrotowego Ziemi są: widomy ruch sfery niebieskiej w ciągu doby, dzień i noc, różnice czasu na Ziemi,
 - wzdłuż południka na Ziemi jest taki sam czas słoneczny,
 - Ziemia obraca się o 360° w ciągu doby, o 15° w ciągu godziny, o 1° w ciągu 4 minut,
 - dla ułatwienia rachuby czasu wprowadzono czas strefowy i urzędowy,

- w Polsce czas urzędowy jest zgodny z czasem strefowym środkowoeuropejskim, a czas urzędowy letni jest zgodny z czasem strefowym wschodnioeuropejskim.

Umie:

- zademonstrować na globusie kierunek ruchu obrotowego Ziemi,
- określić prędkość kątową i liniową obrotu Ziemi w ciągu doby i godziny na równiku,
- wskazać na mapie strefę czasu uniwersalnego, środkowoeuropejskiego, wschodnioeuropejskiego.

IV.4. Stała i ruchoma linia zmiany daty. Określenie długości geograficznej na podstawie różnicy czasu słonecznego. Określanie różnicy czasu słonecznego na podstawie różnicy długości geograficznej

Zna terminy: stała i ruchoma linia zmiany daty.

Umie:

- określić długość geograficzną dowolnego punktu na Ziemi na podstawie różnicy miejscowego czasu słonecznego i czasu na południku 0 stopni,
- określić miejscowy czas słoneczny i datę w dowolnym punkcie na Ziemi na podstawie znanej godziny i daty w danym punkcie i różnicy długości geograficznej między tymi punktami.

IV.5. Ruch obiegowy Ziemi wokół Słońca po orbicie. Stałe nachylenie osi ziemskiej do płaszczyzny orbity. Zróżnicowanie oświetlenia różnych części Ziemi i jego zmiany w rytmie rocznym

Zna terminy: ruch obiegowy, orbita, płaszczyzna orbity.

Wie, że:

- Ziemia obiega Słońce po orbicie,
- jeden obieg Ziemi trwa rok,
- oś ziemską jest zawsze jednakowo nachylona do płaszczyzny orbity pod kątem $66^{\circ}30'$,
- stałe nachylenie osi ziemskiej do płaszczyzny orbity powoduje zmiany oświetlenia Ziemi w ciągu roku.

Umie zademonstrować przy użyciu globusa ruch obiegowy Ziemi wokół Słońca, zachowując prawidłowy kierunek ruchu i stałe nachylenie osi ziemskiej.

IV.6. Wysokość Słońca nad horyzontem w momencie górowania na różnych szerokościach geograficznych. Zwrotniki, koła podbiegunowe, strefy oświetlenia Ziemi. Dni i noce polarne

Zna i rozumie terminy geograficzne: zwrotnik Raka, zwrotnik Koziorożca, koło podbiegunowe północne i południowe, strefa międzyzwrotnikowa, strefa umiarkowanych szerokości geograficznych (umiarkowana), strefa podbiegunowa (polarna), dzień polarny, noc polarna, zenit.

Wie:

- że wraz ze zmianą szerokości geograficznej zmienia się wysokość Słońca nad horyzontem w momencie górowania,
- że Słońce góruje w zenicie tylko między zwrotnikami, codziennie w innej szerokości geograficznej,

- jaka jest szerokość geograficzna zwrotników i kół podbiegunowych
- że od kół podbiegunowych w kierunku biegunów występują dni i noce polarne.

Umie:

- wskazać na globusie i na mapie świata zwrotniki i koła podbiegunowe,
- rozpoznać na rysunku i nazwać strefy oświetlenia Ziemi.

IV.7. Długość dnia i nocy na różnych szerokościach geograficznych, zmiany w ciągu roku. Oświetlenie Ziemi w dniach równonocy i przesilen. Astronomiczne i kalendarzowe pory roku

Zna i rozumie terminy: równonoc, przesilenie letnie, przesilenie zimowe, astronomiczne i kalendarzowe pory roku.

Wie, że:

- około 21.III i 23.IX Słońce góruje w zenicie nad równikiem,
- gdy Słońce góruje w zenicie nad równikiem, jednako oświetlone są obydwie półkule: północna i południowa, dzień i noc na całej Ziemi trwają po 12 godzin,
- około 22.VI Słońce góruje w zenicie nad zwrotnikiem Raka, na półkuli północnej jest wtedy najdłuższy dzień w roku, a na południowej najdłuższa noc,
- około 22.XII Słońce góruje w zenicie nad zwrotnikiem Kozirożca, na półkuli południowej jest wtedy najdłuższy dzień w roku, a na północnej najdłuższa noc.

Umie przedstawić na rysunku oświetlenie Ziemi w dniach równonocy i przesilen.

IV.8. Pomiar wysokości Słońca w momencie górowania. Obliczanie szerokości geograficznej miejsca obserwacji na podstawie wysokości Słońca w momencie górowania

Umie:

- zmierzyć wysokość Słońca w momencie górowania za pomocą gnomonu,
- obliczyć szerokość geograficzną miejsca obserwacji na podstawie wysokości Słońca w momencie górowania w dniach równonocy i przesilen,
- obliczyć wysokość Słońca w momencie górowania (w dniach równonocy i przesilen) na podstawie znanej mu szerokości geograficznej miejsca obserwacji.

IV.9. Strefy roślinności, ich związek z różnym oświetleniem i nagrzewaniem powierzchni Ziemi

Zna i rozumie termin: strefa roślinności

Wie, że:

- na Ziemi wyróżnia się strefy roślinności: lasów równikowych, sawanny, pustyni, stepów, lasów liściastych, lasów mieszanych, lasów iglastych (tajgi), tundry, pustyni lodowych,
- występowanie danej strefy roślinności zależy od temperatury powietrza, a także od sumy opadów.

Umie:

- wskazać na mapie świata obszary występowania poznanych stref roślinności,
- opisać wyżej wymienione strefy roślinności,
- podać przyczyny występowania poszczególnych stref roślinności.

V. **Zaludnienie Ziemi, przyrodnicze uwarunkowania osadnictwa i jego wpływ na przekształcanie naturalnego krajobrazu**

V.1. Tereny bezludne i bardzo gęsto zaludnione na Ziemi

Umie:

- wskazać na mapie świata poznane w ciągu roku przykłady terenów bezludnych i bardzo gęsto zaludnionych na Ziemi,
- przedstawić na przykładach zależność osadnictwa od warunków przyrodniczych (temperatury powietrza, rocznych sum opadów, ukształtowania terenu, wysokości n.p.m.).

V.2. Wpływ działalności człowieka na przekształcanie krajobrazów na Ziemi

Umie:

- wskazać na mapie poznane w ciągu roku przykłady krajobrazów mało przekształconych oraz bardzo przekształconych przez działalność człowieka,
- podać na przykładach przyczyny małego oraz dużego przekształcenia krajobrazu przez człowieka,
- ocenić wpływ działalności człowieka na przekształcenie krajobrazu w miejscu stałego zamieszkania.

V.3. Działalność człowieka może być zagrożeniem dla przyrody i dla jego własnej egzystencji. Konieczność ochrony przyrody

Wie, że:

- gospodarcza działalność człowieka może powodować zanieczyszczenie powietrza, wody, gleby,
- zanieczyszczenie powietrza, wody, gleby jest szkodliwe dla organizmów, w tym także dla człowieka.

Zna przykłady krajobrazów zdewastowanych w wyniku gospodarczej działalności człowieka i niektóre sposoby ochrony przyrody.

Umie:

- uzasadnić, dlaczego należy chronić przyrodę i krajobraz przed zanieczyszczeniem,
- zaproponować kilka sposobów ochrony przyrody i krajobrazu w miejscu swojego zamieszkania.

VI. **Mała ojczyzna -
miejsce zamiesz-
kania**

Cele kształcenia realizowane są według programu poznawania, badania środowiska lokalnego opracowanego przez nauczyciela dla klas IV - VIII danej szkoły. Uczeń m.in. umie zaobserwować zmiany, które zaszły w środowisku lokalnym w ostatnim roku.

KLASY VI - VII

(po 2 godziny tygodniowo)

Zagadnienia		Cele kształcenia
		Uczeń zna, wie i rozumie Uczeń umie (potrafi)
Część A	Świat - przegląd ogólny i regionalny	
I	Europa i Azja	
I.1.	Europa, przegląd ogólny	
I.1.1.	Położenie i granice Europy	Wie, że: – Europa jest kontynentem położonym głównie w umiarkowanych szerokościach geograficznych, o bardzo rozczłonkowanej linii brzegowej i o umownej granicy lądowej z Azją, – rozwinięta linia brzegowa sprzyja rozwojowi żeglugi. Zna nazwy mórz oblewających Europę, głównych półwyspów, wysp i archipelagów. Umie: – obliczyć południkową i równoleżnikową rozciągłość Europy, – wskazać na mapie granice Europy, – wymienić i uzasadnić korzyści płynące z dobrego rozwinięcia linii brzegowej.
I.1.2.	Europejskie góry, wyżyny i niziny	Zna układ głównych jednostek ukształtowania powierzchni Europy (przewaga nizin, równoleżnikowy układ jednostek), Wie, że największe depresja znajdują się nad Morzem Kaspijskim i w Holandii nad Morzem Północnym. Utrwała nabyte w kl.IV-V umiejętności interpretacji mapy hipsometrycznej.
I.1.3.	Wody śródlądowe	Wie, że największymi rzekami Europy są Wołga i Dunaj, Zna nazwy głównych jezior Europy.
I.1.4.	Klimat i roślinność naturalna	Zna zróżnicowanie cech klimatu, Wie: – że Europa leży głównie w strefie klimatów umiarkowanych, – jakie strefy roślinności występują w Europie, – że dominującą roślinnością naturalną stanowiły lasy, – jak na klimat Europy wpływa Prąd Zatokowy (Norweski), Umie wskazać, gdzie i wyjaśnić, dlaczego występują stepy oraz tundra.

- I. 1.5. Mieszkańcy Europy
- Zna (w przybliżeniu) liczbę mieszkańców Europy.
- Wie:
- że liczba ludności Europy wzrasta bardzo powoli,
 - jakie obszary są najrzadziej i najgęściej zaludnione,
 - jakie rodziny języków używane są w Europie.
- Umie wskazać przykłady wpływu warunków środowiska przyrodniczego na rozmieszczenie ludności.
- I.2. Azja - przegląd ogólny
- I.2.1. Azja - położenie i linia brzegowa
- Zna:
- nazwy głównych mórz oblewających Azję, głównych półwyspów i archipelagów azjatyckich.
 - wielkość powierzchni Azji - największego kontynentu.
- Umie:
- wskazać na mapie poznane obiekty geograficzne,
 - na podstawie mapy:
 - określić południkową rozciągłość kontynentu,
 - porównywać wielkość obiektów,
 - określać rozciągłość równoleżnikową,
 - obliczać różnice czasu lokalnego i strefowego między skrajnymi punktami kontynentu.
- I.2.2. Ukształtowanie powierzchni Azji - najwyższe góry i najgłębsze depresje
- Zna nazwy i położenie największych jednostek ukształtowania powierzchni Azji, wysokość Himalajów i głębokość depresji Morza Martwego.
- Utrwała nabyte w klasach IV- V umiejętności obliczania wysokości względnych (na przykładzie północnych i południowych stoków Himalajów).
- I.2.3. Azja kontynentem kontrastów klimatycznych
- Zna (rozumie):
- związki między szerokością geograficzną i odległością od morza a wybranymi cechami klimatu,
 - mechanizm powstawania monsunów (zostaje tu wprowadzone pojęcie ciśnienia atmosferycznego).
- Umie:
- wskazać na mapie obszary cechujące się klimatem monsunowym,
 - dostrzec rolę łańcuchów górskich w zasięgu monsunów,
 - określić przybliżone cechy klimatu wnętrza kontynentu na podstawie dotychczasowych wiadomości i mapy hipsometrycznej Azji.

1.2.4. Mieszkańcy Azji Zna (w przybliżeniu) liczbę mieszkańców Azji.

Wie:

- że liczba mieszkańców wzrasta obecnie szybko,
- jakie obszary są najgęściej i najsłabiej zaludnione.
- jakie są główne rasy i religie występujące w Azji. (buddyzm, hinduizm, islam, judaizm, chrześcijaństwo, szintoizm).

Umie:

- podać przykłady obszarów, gdzie dominują ww rasy i religie,
- sporządzić wykres obrazujący wzrost liczby mieszkańców,
- na przykładach ukazać wpływ środowiska przyrodniczego na rozmieszczenie ludności.

1.3. Europa i Azja
 Północna - przegląd regionalny

1.3.1. Współczesne podziały Europy

Zna:

- aktualne rozmieszczenie państw Europy (oprócz „liliputów”) i zmiany granic w stosunku do okresu sprzed 1989 r.,
- przykłady ugrupowań integracyjnych, w tym Unii Europejskiej i Wspólnoty Niepodległych Państw i ich członków,
- podział na Europę Północną, Zachodnią, Południową, kraje alpejskie, Europę Środkowo-Wschodnią i Wschodnią.

Wie które państwa wchodziły w skład bloku komunistycznego przed 1989 r.

Umie dobrać kolory przy wykonywaniu mapy politycznej.

1.3.2. Państwa Europy Północnej (kraje nordyckie).
 Kraje Europy Północnej. Szwecja - kraj socjalnego dobrobytu

Zna:

- kraje wchodzące w skład Europy Północnej i ich stolice.
- wspólne cechy środowiska przyrodniczego, gospodarki, stosunków ludnościowych regionu.
- cechy wybrzeża fiordowego,
- główne cechy gospodarki Szwecji i wybranego z podanych krajów: Danii, Norwegii, Finlandii.
- cechy państwa opiekuńczego na przykładzie Szwecji.

Umie:

- wyjaśnić wpływ gór (przykład Gór Skandynawskich) na regionalne zróżnicowanie klimatu i roślinności,
- sporządzić diagram ilustrujący strukturę zatrudnienia.

1.3.3. Państwa Europy Zachodniej

Wie, że do Europy Zachodniej należą kraje bogate, o długiej tradycji uprzemysłowienia, członkowie Unii Europejskiej, na ogół nizinne, przeważnie położone wokół Morza Północnego, o klimacie umiarkowanym morskim.

Tematy obowiązkowe.

1.3.3.1. Niemcy (Republika Federalna Niemiec - największa potęga gospodarcza Europy

Zna:

- główne krainy przyrodnicze Niemiec, ich cechy,
- położenie głównych krain historycznych (m.in. Bawarii, Saksonii, Meklemburgii, Brandenburgii, i wie, że mają one odrębną przeszłość historyczną i tradycje kulturalne,
- podział administracyjny kraju (na autonomiczne landy) i nazwy landów graniczących z Polską,
- najważniejsze przejścia graniczne,
- podstawy gospodarki (nowoczesny przemysł i usługi)
- cechy federalnego systemu administrowania krajem,
- problemy związane z restrukturyzacją dawnych okręgów górniczych.

1.3.3.2. Francja - europejskie i światowe ognisko kultury

Zna:

- rozmieszczenie i cechy głównych przyrodniczych krain Francji,
- krainy historyczne (Alzacja, Lotaryngia, Szampania, Prowansja, Akwitania, Bretania), ich rozmieszczenie oraz cechy środowiska przyrodniczego,
- główne ośrodki miejskie (Paryż, Lyon, Marsylię i co najmniej 3 inne),
- nazwy głównych rzek francuskich.

Wie, że Francja odgrywa dużą rolę w kształtowaniu wzorców kultury i sztuki, w tym sztuki kulinarnej i mody,

Poznaje kulturę narodową, jej tożsamość w jednoczącej się Europie.

Umie:

- wskazać na mapie poznane obiekty geograficzne i określić ich położenie,

- wskazać przykłady oddziaływania kultury francuskiej na kulturę europejską, w tym polską,
 - wymienić miejsca związane z pobytom sławnych ludzi we Francji, przykłady zabytków,
 - zaproponować trasę wycieczki pozwalającej poznać atrakcje turystyczne jednego z regionów Francji,
 - korzystać z różnych źródeł informacji geograficznej (magazyny popularne, książki, telewizja, itd).
- 1.3.3.3. Wielka Brytania - była metropolia kolonialna i jej współczesne problemy
- Zna:
- terminy: kolonia, metropolia, protektorat, neokolonializm.
 - charakterystyczne cechy klimatu Wysp Brytyjskich,
 - główne wyspy i archipelagi,
 - główne ośrodki przemysłowe,
- Wie:
- nad jaką rzeką leży Londyn,
 - że Wielka Brytania była mocarstwem kolonialnym,
 - które inne państwa europejskie miały posiadłości,
 - że w wyniku różnorodnych powiązań z dawnymi koloniami do Wielkiej Brytanii napłynęli liczni „kolorowi”, że występują problemy związane ze zderzeniem kultury brytyjskiej z kulturami „egzotycznymi” i że nie jest to wyłącznie problem Wielkiej Brytanii.
- Umie:
- wskazać warunki środowiska przyrodniczego, które sprzyjały zamorskiej ekspansji i wyjaśnić ich wpływ,
 - wymienić kilka dawnych posiadłości brytyjskich.
- 1.3.3.4. Holandia - ziemia wydarta morzu (temat do wyboru z 1.3.4.2.)
- Zna:
- główne obiekty geograficzne Holandii (rzeki, miasta),
 - podstawę dobrobytu (nowoczesne rolnictwo i przemysł),
 - produkty z których słynie Holandia,
 - największy port Europy i świata (Rotterdam),
 - sukcesy Holendrów w walce z morzem (wie, że wybrzeże obniża się) w tym plan delta,
 - na przykładzie Rotterdamu i szlaku wodnego Renu - wielki, międzynarodowy szlak żeglugi śródlądowej i jeden z przykładów międzynarodowej współpracy w zakresie transportu.
- 1.3.4. Europa Południowa
- Wie:
- które kraje wchodzi w skład Europy Południowej,
 - że charakterystyczny dla nich jest krajobraz śródziemnomorski poznany w klasie V.

- 1.3.4.1. Włochy (Hiszpania) - typowy kraj śródziemnomorskiej Europy.
- Zna:
- cechy klimatu śródziemnomorskiego, typowe dla tej strefy stosunki wodne i roślinność naturalną (poszerzenie i utrwalenie wiadomości z kl.V)
 - typowe rośliny uprawne w krajach śródziemnomorskich,
 - główne atrakcje turystyczne danego kraju,
 - problemy rolnictwa krajów Unii Europejskiej na przykładzie Włoch lub Hiszpanii (nadprodukcja żywności, kwoty produkcyjne, ograniczenia powierzchni upraw itd.).
- Umie:
- uzasadnić potrzebę zastosowania sztucznego nawadniania.
 - wyjaśnić, dlaczego wybrzeża Morza Śródziemnego są atrakcyjne turystycznie,
 - narysować diagram klimatyczny na podstawie danych klimatycznych.
- 1.3.4.2. Mini-państwa Europy i ich specyficzne problemy (temat do wyboru z 1.3.3.4.)
- Zna miniaturowe państwa Europy.
- Wie, że żyją one głównie z turystyki, usług handlowych i specyficznej polityki podatkowej.
- Umie:
- porównywać informacje geograficzne zawarte na mapach w różnej skali, a przedstawiające ten sam niewielki obszar,
 - korzystać z różnych źródeł informacji geograficznej (magazyny popularne, książki, telewizja).
- 1.3.5. Kraje alpejskie: różne sposoby wykorzystania środowiska przyrodniczego w górach
- Zna:
- nazwy krajów zaliczanych do grupy państw alpejskich i nazwy ich stolic,
 - cechy środowiska przyrodniczego Alp,
 - rzeki wypływające z Alp,
 - podstawy gospodarki Austrii i Szwajcarii,
 - przykłady związku gospodarki ze środowiskiem przyrodniczym,
 - międzynarodowy charakter turystyki i międzynarodowe walory najbardziej wartościowych obiektów przyrodniczych,
 - przykłady konfliktu interesów między różnymi sposobami wykorzystania przestrzeni: między funkcją turystyczną i tranzytem samochodowym.
- Umie korzystać z różnych źródeł informacji geograficznej (mapy ogólnogeograficzne i tematyczne, magazyny popularne, książki, telewizja itd.).

- 1.3.6. Europa Środkowo-Wschodnia
- Zna/rozumie terminy: kolektywizacja, przemysł ciężki, przemysł lekki, gospodarka samowystarczalna, centralne planowanie.
- Wie:
- które kraje zaliczane są do Europy Środkowo-Wschodniej, pod jakim względem ich gospodarki są podobne,
 - że istniała RWPG.
- 1.3.6.1. Republika Czeska (Czechy) - jeden z południowych sąsiadów Polski
- Wie :
- jakie są główne ośrodki przemysłowe (Praga, Ostrawa, Pilzno, Zlin, Brno),
 - nad jaką rzeką leży Praga,
 - gdzie znajdują się główne zagłębia górnicze i że czeskie zakłady emitują duże ilości zanieczyszczeń,
 - gdzie leżą Morawy i że kraina ta ma odrębne tradycje historyczne oraz że występują tu postawy proautonomiczne,
 - gdzie mieszka mniejszość polska,
 - o transgranicznym charakterze rozprzestrzeniania się zanieczyszczeń i potrzebie współpracy obszarów przygranicznych w zakresie ochrony środowiska (na przykładzie Sudetów).
- 1.3.6.2. Słowacja - południowy sąsiad Polski, jedno z najmłodszych państw Europy
- Zna:
- podstawowe fakty z geografii Słowacji),
 - mniejszości etniczne zamieszkujące Słowację,
 - położenie krain historycznych: Spiszu i Orawy i wie o ich związkach z Polską.
- Umie:
- korzystać z różnych tematycznych map ludności,
 - wykonać diagram obrazujący strukturę etniczną państwa bądź innego terytorium,
 - porównać środowisko przyrodnicze, stosunki ludnościowe i gospodarkę dwóch państw (przykład Republiki Czeskiej i Słowacji),
 - scharakteryzować walory turystyczne Słowacji,
 - prawidłowo stosować terminy hydrograficzne: dział wodny, dorzecze, zlewisko,
 - zauważyć potrzebę współpracy międzynarodowej w rozwoju turystyki na obszarach przygranicznych.
- 1.3.6.3. Węgry lub Rumunia lub Bułgaria (co najmniej jedno z tych państw) - środowisko przyrodnicze, gospo-
- Zna:
- podstawowe fakty z geografii wybranego kraju,
 - główne cechy jego środowiska przyrodniczego,
 - główne cechy gospodarki, wie, co jest podstawą utrzymania mieszkańców,
 - problemy państwa starającego się o przyjęcie do

darka i trudności z jej modernizacją

Unii Europejskiej,

- trudności z przekształcaniem gospodarki danego kraju w gospodarkę rynkową, przykłady procesów dostosowawczych państw starających się o przyjęcie do Unii Europejskiej.

1.3.6.4. Państwa powstałe w wyniku rozpadu dawnej Jugosławii - ich walory turystyczne i problemy etniczne

Zna:

- cechy wybrzeża dalmatyńskiego, wie, jak ono powstaje i jakie ma walory turystyczne.
- rozmieszczenie państw powstałych w wyniku rozpadu Jugosławii.

Wie:

- które państwa mają szczególnie zróżnicowaną strukturę etniczną i religijną,
- które obszary zostały szczególnie zniszczone w wyniku wojen w ostatnich latach,
- gdzie na terenie dawnej Jugosławii występuje rzeźba krasowa.

Rozumie potrzebę tolerancji i pokojowego współzycia narodów.

Umie:

- porównać podobne typy krajobrazów w różnych krajach na podstawie nabytych wcześniej wiadomości,
- porównać rzeźbę krasową w Słowenii i w Polsce (wykorzystując wiadomości z klasy IV).

1.3.7. Państwa powstałe w wyniku rozpadu Związku Radzieckiego

Wspólne dziedzictwo społeczne, gospodarcze i polityczne państw, które powstały ze Związku Radzieckiego (ciężar historii)

Zna:

- rozmieszczenie państw (także azjatyckich) powstałych w wyniku rozpadu ZSRR.

Wie, że:

- że ZSRR cechowała centralizacja wszystkich dziedzin życia społecznego i gospodarczego, brak rachunku ekonomicznego, ateizacja, wielkie przesiedlenia ludności,
- że w ZSRR podejmowano wielkie programy przekształcania środowiska przyrodniczego i że skończyły się one fiaskiem.

Umie:

- wskazać co najmniej jeden przykład ww. programu (jak np.: osuszenie bagien poleskich, zaoranie stepów Kazachstanu i Azji Środkowej).

1.3.7.1. Sąsiad Polski - Litwa oraz pozostałe państwa nadbałtyckie

Zna:

- rozmieszczenie państw nadbałtyckich i ich stolic,
- nazwy i położenie miast: Wilno, Kowno, Kłajpeda, rzeki: Niemen, Wilia,
- podstawowe informacje o Litwinach żyjących w Polsce,
- wszechstronny charakter związków polsko-litewskich,,
- możliwości współpracy regionów przygranicznych w dziedzinie kultury,
- integracyjną rolę religii.

Wie:

- że na Litwie dominuje krajobraz pojezierny, a w gospodarce dużą rolę odgrywa chów zwierząt,
- czym dla Litwinów i Polaków jest Ostra Brama.

1.3.7.2. Białoruś - równinny kraj kulturowego pogranicza

Zna:

- rozmieszczenie miast: Mińsk, Solikamsk (wie, że znajdują się tam złoża soli potasowej), Grodno, Brześć, Nowogródek, Baranowicze, Mohylów, Homel,
- rozmieszczenie głównych rzek (Dniepr, Prypeć, Niemen).

Wie:

- że Białoruś jest nizinnym krajem o dominującej gospodarce rolnej,
- co to jest Polesie i gdzie żyją Polacy,
- że część Białorusi uległa skażeniu radioaktywnemu.

Umie:

- wyjaśnić rolę przyrodniczych czynników ograniczających rozwój rolnictwa Białorusi,
- wskazać przykłady kulturalnych związków polsko-białoruskich i możliwości współpracy gospodarczej oraz kulturalnej z Polską.

1.3.7.3. Ukraina - młode państwo o olbrzymich możliwościach rozwoju

Zna:

- podstawowe fakty z geografii Ukrainy dotyczące środowiska przyrodniczego, zasobów naturalnych, głównych miast i gospodarki,
- rozmieszczenie krain: Wołyńia, Podola, Huculszczyzny.

Wie, gdzie na Ukrainie żyją Polacy.

1.3.7.4. Rosja - najrozle-
głszy kraj świata

Zna:

- strefowy charakter zależności między środowiskiem przyrodniczym a działalnością człowieka na obszarze umiarkowanych szerokości geograficznych,
- rozmieszczenie głównych zagłębi górniczych i okręgów przemysłowych,
- przykłady degradacji środowiska przyrodniczego w wyniku niewłaściwej gospodarki,
- (terminy enklawa, eksklawa).

Wie, że:

- mimo przewagi liczebnej Rosjan kraj nie jest jednolity etnicznie, ewentualnie wie o konfliktach,
- do Rosji należy obwód kaliningradzki.

Umie:

- scharakteryzować warunki środowiska przyrodniczego stref klimatyczno-roślinnych Rosji, typowe na ich obszarze sposoby gospodarowania,
- omówić wpływ środowiska przyrodniczego na rozmieszczenie ludności,
- wskazać przykłady możliwych gospodarczych i kulturalnych kontaktów polsko-rosyjskich.

1.3.7.5. Kaukaz i państwa
zakaukaskie -
góry jako region o
zróżnicowanym
środowisku przy-
rodniczym i sto-
sunkach ludno-
ściowych
(zagadnienie do
wyboru z 1.3.7.6)

Wie, że obszary górskie cechują się zwykle dużą różnorodnością typów środowiska przyrodniczego, sposobów gospodarowania i grup etnicznych.

Zna:

- rozmieszczenie państw leżących na Zakaukaziu i ich stolice,
- przeważające religie w państwach Zakaukazia,
- różnice warunków klimatycznych i zróżnicowanie roślin uprawnych na zachodnich i wschodnich podnóżach Kaukazu,
- obszary występowania bogatych złóż ropy naftowej (brzegi Morza Kaspijskiego).

1.3.7.6. Kazachstan i
państwa Azji
Środkowej - klęski
ekologiczne i
fundamentalizm
muzułmański
(zagadnienie do
wyboru z 1.3.7.5.)

Zna:

- rozmieszczenie państw wchodzących w skład Azji Środkowej, wie jaka religia w nich panuje,
- termin fundamentalizm muzułmański,
- charakterystyczne cechy klimatu Azji Środkowej.

Umie:

- wskazać przykłady wpływu islamu na stosunki ludnościowe i życie gospodarcze,
- wymienić przyczyny i skutki (ekologiczne, zdrowotne i gospodarcze) wysychania Jeziora Aralskiego.

- I.3.8. Główne regiony turystyczne Europy i ich największe atrakcje (zagadnienie do wyboru z I.3.9.)
- Wie:
- jakie obszary Europy są najliczniej odwiedzane przez turystów,
 - że ten sam obszar może być w różnym stopniu atrakcyjny dla odmiennych grup ludzi.
- Zna co najmniej 10 znaczących zabytków i osobliwości przyrodniczych.
- Umie:
- porównywać atrakcyjność turystyczną różnych krajów,
 - zaproponować trasę wycieczki krajoznawczej za granicę,
 - wskazać obszary, które nie są licznie odwiedzane przez turystów, ale zdaniem ucznia posiadają znaczące walory turystyczne,
 - korzystać z przeglądowych map turystycznych,
 - korzystać z różnych źródeł informacji geograficznej.
- I.3.9. Zanieczyszczenie i ochrona środowiska przyrodniczego - obszary szczególnie zagrożone i międzynarodowy charakter niszczenia środowiska (zagadnienie do wyboru z I.3.8)
- Zna główne obszary emisji zanieczyszczeń.
- Umie:
- wskazać kierunki rozprzestrzeniania się zanieczyszczeń,
 - wskazać przykłady krajów, w których ograniczono niszczenie środowiska,
 - podać przykłady działań na rzecz ochrony środowiska (np. wymienić kilka parków narodowych leżących poza Polską, rezerwatów biosfery), w tym przykłady działań o charakterze międzynarodowym.
- I.4. Współczesne podziały Azji
- I.4.1. Azja Wschodnia
- Wie:
- jakie kraje wchodzą w skład Azji Wschodniej,
 - że cechują się one klimatem monsunowym, z reguły także dużą gęstością zaludnienia.
- I.4.1.1. Chiny - najludniejszy kraj świata na drodze dynamicznego rozwoju
- Wie:
- że Chiny są najludniejszym krajem świata i zna przybliżoną liczbę ich mieszkańców,
 - gdzie występują główne skupiska ludności,
 - o problemach związanych z wyżywieniem ludności Chin,
 - o chińskiej polityce ograniczania urodzeń, potrafi dokonać jej oceny,
 - o strefach ekonomicznych i szybkim rozwoju gospodarczym.

Zna rozmieszczenie głównych okręgów przemysłowych Chin, a zwłaszcza zagłębi węglowych.

Umie:

- wskazać związki między zasięgiem klimatu monsunowego, występowaniem lessu i przebiegiem wielkich dolin rzecznych a występowaniem największych skupisk ludności,
- porównać warunki klimatyczne na północy i południu Chin monsunowych oraz wskazać ich wpływ na zróżnicowanie upraw.

I.4.1.2. Japonia - kraj kataklizmów, jedna z potęg gospodarczych świata

Wie:

- że Japonia jest krajem często nawiedzanym przez trzęsienia ziemi, wybuchy wulkanów i fale tsunami,
- jakie są przyczyny zjawisk wulkanicznych i tektonicznych,
- że litosfera składa się z wielu ruchomych fragmentów (kier, płyt), a Japonia leży na granicy dwóch takich fragmentów,
- w jakich działach przemysłu kraj ten produkuje,
- które czynniki spowodowały, że mimo braku surowców mineralnych kraj wyrósł na potęgę przemysłową.

Zna rozmieszczenie głównych ośrodków przemysłowych.

I.4.1.3. "Azjatyckie tygrysy": Korea Południowa, Hongkong, Tajwan, Singapur

Wie:

- co oznacza termin "azjatyckie tygrysy",
- które kraje zaliczane są do tej grupy,
- jakie czynniki spowodowały szybki rozwój gospodarczy tych państw,
- w których działach produkcji one produją.

I.4.2. Azja Południowa. Indie - eksplozja demograficzna, głód i problemy z wyżywieniem ludności

Wie:

- które kraje zaliczane są do Azji Południowej oraz że podział na Indie, Pakistan, Bangladesz dokonał się wg kryterium religijnego,
- że Indie są drugim pod względem liczby mieszkańców krajem świata, którego zaludnienie szybko wzrasta,
- że jednym ze skutków eksplozji demograficznej jest rozrastanie się miast, tworzenie dzielnic nędzy,
- że do czynników ograniczających rozwój kraju zaliczyć trzeba przeżytki systemu kastowego,
- jaki klimat panuje w Indiach i jakie są główne rośliny uprawne.

Zna:

- terminy: eksplozja demograficzna, kasta,
- rozmieszczenie głównych miast Indii (Delhi, Kalkuta, Bombaj, Madras).

Umie wskazać główne przyczyny i skutki eksplozji demograficznej.

I.4.3. Azja Południowo-Wschodnia - unikatowe środowisko przyrodnicze zagrożone wyniszczeniem

Wie:

- jakie obszary zaliczamy do Azji Południowo-Wschodniej, zna położenie minimum 4 państw w tym regionie (Indonezja, Wietnam, Tajlandia, Filipiny),
- że najgęściej zaludniona jest Jawa,
- że w wyniku eksplozji demograficznej i migracji ludności trzebione są lasy równikowe i in.,

Zna:

- nazwy paru zagrożonych wyginięciem zwierząt,
- termin „lasy namorzynowe” i wie w jakich warunkach środowiskowych one rosną.

Umie wskazać związek gęstości zaludnienia Jawy z występowaniem żyznych gleb na skałach wulkanicznych.

I.4.4.1. Azja Południowo-Zachodnia. Spalona słońcem ziemia islamu

Wie, że:

- kraje Azji Południowo-Zachodniej cechują się suchością klimatu (klimat podzwrotnikowy morski do zwrotnikowego suchego),
- ludność rozmieszczona jest nierównomiernie, skupiona głównie w dolinach rzek, prastarych centrach cywilizacji,
- dominuje ludność wyznająca islam, świętymi miastami są Mekka i Medyna,
- poza Iranem, Turcją i Izraelem, wszystkie pozostałe państwa są krajami arabskimi,
- rejon Zatoki Perskiej jest głównym zagłębieniem ropośnym świata,
- są to kraje o bardzo wysokich dochodach na mieszkańca,
- nad Zatoką Perską jest kilka monarchii,
- zyski z eksploatacji ropy pozwalają na bardzo szybki rozwój gospodarczy i wzrost stopy życiowej,
- w tym regionie często dochodzi do konfliktów zbrojnych.

I.4.4.2. Ropa naftowa i jej wpływ na gospodarkę państw leżących nad Zatoką Perską

Zna:

- położenie rzek: Tygrysa, Eufratu, Jordanu.
- pojęcie dochodu narodowego, terminy: szejkanat, emirat, sułtanat, pustynnienie,
- położenie państw: Iraku, Iranu, Arabii Saudyjskiej
- przyczyny pustynnienia (nadmierny wypas, zajmowanie nowych terenów pod uprawy), problemy z nim związane.

Umie:

- podać przykłady wpływu środowiska przyrodniczego na rozmieszczenie ludności,
- podać przykłady wpływu islamu na życie codzienne i gospodarkę,
- podać przykłady wpływu zysków z eksploatacji ropy na rozwój gospodarczy.

I.4.4.3. Azja Południowo-Zachodnia - problematyka wybranego kraju, np.: a) Izrael - żydowska wyspa w morzu islamu i problemy zagospodarowania pustyni.
b) Turcja - kraj na granicy kontynentów i skrzyżowaniu szlaków handlowych.
c) Iran - pierwsza w świecie republika islamska

Zna problematykę wybranego kraju: jego główne źródła dochodów i główne miasta, ewentualne konflikty z sąsiadami.

Umie:

- korzystać z różnych źródeł informacji geograficznej,
- porównywać różne mapy tematyczne.

II. **Ameryka Północna**

II.1. Ameryka Północna - położenie, linia brzegowa i ukształtowanie powierzchni

Zna:

- rozmieszczenie mórz oblewających Amerykę Płn., głównych półwyspów, wysp, zatok,
- przebieg granicy z Ameryką Płd.,
- rozmieszczenie głównych jednostek ukształtowania powierzchni i przybliżoną wysokość najwyższych szczytów Kordyliarów i Appalachów.
- nazwę „tarcza kanadyjska”,

Wie:

- że dzieje Ziemi sięgają kilku miliardów lat wstecz,
- że najstarsze skały krystaliczne odsłaniają się w postaci tarcz,
- jakie surowce mineralne najczęściej występują na terenie tarcz.

Umie obliczyć południkową rozciągłość kontynentu.

- II.2. Ameryka Północna - równoleżnikowy i południkowy układ stref klimatyczno-roślinnych. Wody wewnętrzne
- Zna:
- rozmieszczenie i cechy stref klimatyczno-roślinnych w Ameryce Płn.,
 - rozmieszczenie głównych rzek i jezior.
- Umie wyjaśnić, dlaczego w północnej części kontynentu strefy mają głównie równoleżnikowy układ, w środkowej i południowej zaś raczej południkowy.
- II.3. Kanada - nowoczesny kraj niezmiernych niemal zasobów naturalnych i niemal nietkniętej przyrody
- Wie:
- że Kanada jest krajem wysoko rozwiniętym,
 - gdzie w Kanadzie skupia się ludność, które tereny są bezludne i gdzie znajdowało się prawie dziewicze środowisko.
- Zna główne surowce mineralne i inne zasoby naturalne Kanady.
- Umie:
- powiązać występowanie surowców mineralnych z budową geologiczną,
 - rozróżnić pojęcia zasoby mineralne - zasoby naturalne
- II.4 Stany Zjednoczone Ameryki - mozaika etniczna, dysproporcje w rozmieszczeniu ludności i ich historyczne uwarunkowania Stare i nowe okręgi przemysłowe Stany Zjednoczone - największy w świecie producent żywności
- Wie:
- jakie główne grupy etniczne tworzą społeczeństwo amerykańskie,
 - które obszary są najgęściej zaludnione,
 - że osadnictwo europejskie zapoczątkowane zostało na wybrzeżu atlantyckim, skąd przesunęło się na zachód,
 - że stolicą jest Waszyngton, a państwo ma strukturę federacyjną.
- Zna:
- rozmieszczenie głównych miast kraju (w tym: Nowy Jork, Boston, Waszyngton, Nowy Orlean, Chicago, Los Angeles, San Francisco),
 - główne etapy rozwoju terytorialnego kraju i wie, że ostatnimi przyłączonymi stanami są Alaska i Hawaje,
 - rozmieszczenie głównych regionów rolniczych Stanów Zjednoczonych.

Rozumie terminy: rolnictwo farmerskie, agrobiznes,

Wie o systemach dotowania farmerów.

Zna:

- rozmieszczenie głównych okręgów przemysłowych w Stanach Zjednoczonych, w tym rozmieszczenie głównych złóż węgla kamiennego i ropy naftowej,
- w jakich gałęziach przemysłu St. Zjedn. są na czołowych miejscach w świecie,
- co to jest i gdzie leży Dolina Krzemowa.

Umie:

- wykazać wpływ warunków klimatycznych na rozmieszczenie upraw,
- wyjaśnić, dlaczego w ostatnich dziesięcioleciach przemysł skupia się głównie na brzegach Pacyfiku i przy granicy meksykańskiej,
- korzystać z roczników statystycznych i innych źródeł informacji geograficznej.

II.5. Ameryka Środkowa

Uczeń zna i rozumie terminy: Ameryka Środkowa, Ameryka Łacińska.

II.5.1. Meksyk - kraj oryginalnej kultury powstałej dzięki wymieszaniu ras i narodów (do wyboru 2 tematy spośród II.5.1., II.5.2., I II.5.3.)

Zna podstawowe fakty z geografii Meksyku: (położenie, ukształtowanie powierzchni, warunki klimatyczne, główne surowce mineralne i rośliny uprawne).

Wie, że:

- obecna ludność powstała w wyniku wymieszania ludności indiańskiej, europejskiej hiszpańskojęzycznej i murzyńskiej,
- elementy poszczególnych kultur przenikają się wzajemnie,
- Meksyk jest najludniejszym miastem świata, zna przybliżoną liczbę mieszkańców,
- tak wielka koncentracja ludności jest źródłem poważnych problemów ekologicznych.

Umie:

- podać przykłady świadczące o przenikaniu się kultur,
- podać przykłady problemów ekologicznych wynikających z wielkiej koncentracji ludności.

II.5.2. Wielkie i Małe Antyle - mozaika polityczna i turystyczna atrakcyjność regionu (do wyboru 2 tematy spośród II.5.1. i II.5.2. II.5.3.)

Zna:

- rozmieszczenie wysp Wielkich Antyli,
- walory turystyczne regionu,
- cechy wybrzeża koralowego i sposób jego powstawania.

Umie:

- wskazać na mapie położenie kilku państw leżących w regionie,
- scharakteryzować klimat regionu.

II.5.3. Cyklony tropikalne - klęski żywiołowe nawiedzające wybrzeża obszarów międzyzwrotnikowych (do wyboru 2 tematy spośród II.5.1., II.5.2. i II. 5.3.)

Zna termin „cyklon tropikalny”

Wie, że cechuje się on występowaniem bardzo niskiego ciśnienia w „oku” i bardzo silnych wiatrów, powodować może duże zniszczenia.

Umie:

- opisać przebieg zjawisk atmosferycznych w czasie cyklonu tropikalnego,
- wskazać na mapie obszary występowania cyklonów tropikalnych w różnych częściach świata.

III. Ameryka Południowa

III.1. Środowisko przyrodnicze Ameryki Południowej i jego różnicowanie

Zna:

- główne cechy ukształtowania powierzchni (południkowy układ gór), rozmieszczenie głównych jednostek ukształtowania powierzchni,
- różnicowanie klimatu i rozmieszczenie formacji roślinnych,
- rolę lasu równikowego w tworzeniu składu chemicznego atmosfery,
- wpływ niszczenia lasu równikowego na zmiany składu atmosfery.

Umie wskazać na mapie bieg głównych rzek i jednostek ukształtowania powierzchni.

III.2. Brazylia - jeden z największych krajów świata i jego możliwości rozwoju

Zna:

- główne miasta (w tym stolicę), ich położenie,
- warunki klimatyczne w ogólnych zarysach.

Wie że:

- ludność Brazylii skupia się głównie na wybrzeżu,
- kraj jest głównym producentem kawy, ale także wielkim eksporterem innych produktów rolnych, że dużą rolę odgrywa w nim górnictwo i nowoczesny przemysł.
- o wysokim przyroście naturalnym i o dysproporcjach w poziomie życia mieszkańców.

- III.3. **Argentyna - kraj o tradycjach paster-
skich**
- Zna:
- podstawowe fakty z geografii Argentyny (zróżnicowanie klimatyczne, stolica, główne rzeki),
 - przykłady przyrodniczych podstaw ekumeny, różne typy granic ekumeny występujące na kuli ziemskiej: na styku obszarów zbyt suchych (podnóża Andów), zbyt chłodnych (południe kraju), w wysokich górach.
- Wie, że podstawą gospodarki jest chów zwierząt i uprawa zbóż na pampie oraz przemysł spożywczy.
- Umie:
- ukazać związek między środowiskiem przyrodniczym a sposobem gospodarowania,
 - porównywać różne mapy tematyczne.
- III.4. **Oryginalność i specyfika środowiska górskiego na przykładzie wybranego kraju andyjskiego (Kolumbia, Wenezuela, Peru, Chile)**
- Zna:
- podstawowe fakty z geografii danego kraju: ukształtowanie powierzchni, piętrowość klimatyczną i roślinną, stolicę, główne surowce mineralne i główne uprawy,
 - przykłady oryginalnej fauny i flory,
 - oryginalne cechy kultury, zwłaszcza folkloru.
- Wie:
- że piętrowość klimatyczno-roślinna nie jest prostym powtórzeniem strefowości mimo szeregu podobieństw,
 - o trudnościach komunikacyjnych związanych ze środowiskiem górskim.
- IV. **Afryka**
- IV.1. **Środowisko przyrodnicze Afryki - regularność rozmieszczenia stref klimatyczno-roślinnych**
- Zna:
- rozmieszczenie stref klimatyczno-roślinnych w Afryce,
 - ogólny schemat cyrkulacji atmosferycznej na obszarach międzyzwrotnikowych,
 - termin „pasat”.
- Wie, że:
- pasaty występują nie tylko w Afryce, ale także na innych obszarach międzyzwrotnikowych,
 - pasaty wykorzystywane były w żegludze, m.in. przez Atlantyk,
 - na wybrzeżach pasaty przynoszą deszcze.
- Umie:
- wyjaśnić związek stref klimatyczno-roślinnych z wysokością Słońca nad horyzontem,
 - wyjaśnić, dlaczego rozmieszczenie stref w Afryce jest bardzo regularne,
 - wyjaśnić powstawanie wiatrów pasatowych.

- IV.2. Człowiek w Afryce
- zróżnicowanie etniczne i rozmieszczenie ludności
- Zna:
- rozmieszczenie głównych grup ludności zamieszkujących Afrykę,
 - rozmieszczenie obszarów najgęściej zaludnionych i bezludnych,
 - przyczyny eksplozji demograficznej,
 - główne choroby tropikalne, wie o pladze AIDS i chorób wenerycznych.
- Umie:
- ukazać wpływ warunków środowiska przyrodniczego na rozmieszczenie ludności w poszczególnych strefach klimatyczno-roślinnych,
 - wskazać związek ich występowania z warunkami środowiskowymi.
- IV.3. Republika Południowej Afryki - kraj kontrastów przyrodniczych, ludnościowych i ekonomicznych
- Zna:
- zróżnicowanie środowiska przyrodniczego RPA, m.in. wie o florystycznym państwie przyładkowym,
 - rozmieszczenie głównych złóż surowców mineralnych (złoto, diamenty, węgiel kamienny),
- Wie:
- że kraj ma znaczącą mniejszość europejską i wewnętrznie skłóconą większość murzyńską,
 - że do niedawna w RPA panował system apartheidu.
 - przykłady konfliktów plemiennych charakterystycznych dla Afryki.
- IV.4. Nigeria - najludniejszy kraj Afryki
- Zna:
- strefowe zróżnicowanie upraw - główne uprawy stref lasów równikowych i sawann,
 - skutki eksplozji demograficznej (wie, że Nigeria jest najludniejszym krajem Afryki, liczba mieszkańców szybko wzrasta, szybko rosną największe miasta, nawet zyski z wydobycia ropy naftowej nie pozwalają na przewyżczenie nędzy,
 - przykłady konfliktów plemiennych typowych dla Afryki (wie, że żyją tu 3 główne i wiele mniej licznych plemion).
- IV.5. Specyficzne problemy arabskiej „Białej Afryki” (na przykładzie Egiptu lub Algierii bądź Maroka)
- Zna:
- podstawowe fakty z geografii danego kraju, m.in. rozmieszczenie ludności i granice ekumeny,
 - ograniczającą wpływ środowiska przyrodniczego na rozmieszczenie ludności,
 - podstawy gospodarki kraju.
 - rolę islamu w życiu społecznym i gospodarczym kraju (np. Algieria - karczowanie winnic, Egipt - segregacja płciowa w niektórych uniwersytetach itd.).

- V. **Australia i Oceania**
- V.1. Australia - bogaty kraj górniczo-hodowlany
- Zna podstawowe fakty z geografii Australii (stolica, główne miasta, rozmieszczenie ludności, zasoby mineralne, nadto środowisko przyrodnicze).
- Wie, jaką rolę w gospodarce kraju odgrywa chów owiec.
- Umie wykazać związek rozmieszczenia ludności i sposobów gospodarowania ze środowiskiem przyrodniczym, m.in. na podstawie porównań treści różnych map tematycznych.
- V.2. Oceania - specyficzne problemy życia mieszkańców na rozproszonych archipelagach
- Zna:
- terminy: atol, wyspa wulkaniczna, wyspa koralowa, wyspa kontynentalna,
 - rozmieszczenie wysp Melanezji, Mikronezji i Polinezji,
 - typy wysp: kontynentalne, wulkaniczne i koralowe oraz ich przykłady.
- Wie,
- na czym polega specyfika świata roślinnego i zwierzęcego wysp,
 - że podział polityczny Oceanii jest bardzo skomplikowany (potrafi wymienić nazwy kilku krajów),
 - jakie są tradycyjne zajęcia ludności (rybołówstwo, rolnictwo kopieniackie),
 - że nowoczesne środki transportu spowodowały zmiany w tradycyjnym życiu (turystyka, uprawy plantacyjne, próbną eksplozję nuklearną itd.).
- VI. **Geografia oceanów**
- VI.1. Typy wybrzeży morskich
- Zna typy wybrzeży morskich, sposób ich powstawania.
- Umie:
- porządkować nabyte wiadomości dotyczące wybrzeży poszczególnych regionów i uogólniać je do skali globalnej,
 - określić przydatność dla żeglugi i atrakcyjność turystyczną poszczególnych typów wybrzeży,
 - rozpoznać typ wybrzeża przedstawiony na mapie topograficznej.
- VI.2. Ruchy wody morskiej - prądy morskie i ich wpływ na klimat
- Zna
- rodzaje ruchów wody morskiej (falowanie, pływy, prądy),
 - obszary największego falowania, największych pływów.

Rozumie podział prądów morskich na ciepłe i zimne, wie (ogólnie) w jaki sposób wpływają one na klimat wybrzeży,

Umie:

- wyjaśnić powstawanie prądów morskich,
- wskazać i nazwać co najmniej 6 prądów morskich
- wykazać wpływ prądów na klimat regionalny.

VI.3. Zasoby mórz i oceanów

Zna:

- główne zasoby mórz i oceanów,
- główne obszary połowowe.

Wie:

- o koncentracjach metalicznych, podmorskich złożach ropy naftowej (wie, gdzie występują) i innych surowców,
- o odsalaniu wody morskiej, próbach sięgania po zasoby energetyczne oceanów i surowce zawarte w wodzie morskiej,
- o międzynarodowych porozumieniach w sprawie podziału zasobów oceanów.

VI.4. Główne szlaki żeglugowe świata, największe porty świata (temat fakultatywny)

Umie:

- korzystać z różnych źródeł informacji geograficznej,
- porządkować i uogólniać nabyte wiadomości.

VI.5. Regionalne zróżnicowanie mórz i oceanów - charakterystyka wybranych akwenów

Zna rozmieszczenie oceanów, głównych mórz i zatok na Ziemi, przybliżoną powierzchnię oceanów, charakterystyczne cechy środowiska przyrodniczego.

Umie:

- wskazać na mapie rozmieszczenie oceanów, głównych mórz i zatok,
- posługując się mapami klimatycznymi i przebiegu prądów morskich scharakteryzować środowisko przyrodnicze poszczególnych dużych akwenów Ziemi.

VI.6. Łądolody. Zjawiska lodowe na oceanach

Zna:

- terminy: kra lodowa, pak lodowy, lodowiec szelfowy, góra lodowa, granica pływających lodów,
- rozmieszczenie zlodzonych akwenów.

Wie że pływające lody mogą być przyczyną oceanicznych tragedii.

Umie wskazać na przykładach zależność rozmieszczenia pływających lodów od przebiegu prądów morskich.

Część
B **Globalne pro-
blemy ludzkości**

VII. Zagrożenia i o-
chrona środowi-
ska, zasoby. Głód
i niedożywienie.
Kleski żywiołowe.
Procesy integra-
cyjne

VII.1. Zagrożenia śro-
dowiska przyrod-
niczego i proble-
my jego ochrony

VII.1.1. Zagrożenia
i ochrona atmos-
fery.

Wie:

- jakie są główne źródła zanieczyszczenia atmosfery,
- że niektóre zanieczyszczenia mają charakter glo-
balny,
- o dziurze ozonowej,
- o efekcie cieplarnianym i o domniemanych jego
skutkach.

Umie wskazać przykłady obszarów szczególnie za-
grożonych i uzasadnić przyczyny tego zagrożenia.

VII.1.2. Zanieczyszczenie
mórz i oceanów,
degradacja ich
zasobów. Ochro-
na mórz i oce-
anów

Wie:

- jakie są główne źródła zanieczyszczeń wód mor-
skich, powstające zarówno jako efekt działalności
człowieka na lądzie, jak i na morzach,
- o wyczerpywaniu zasobów żywych,
- że zanieczyszczenia i zniszczenia mają charakter
globalny i do ich rozwiązania konieczne są wspólne
działania.

Umie:

- porządkować nabyte wiadomości dotyczące po-
szczególnych akwenów morskich i uogólnić je do
skali globalnej,
- podać przykłady wyczerpywania się zasobów ży-
wych,
- podać przykłady co najmniej 2 umów międzynaro-
dowych chroniących zasoby morskie.

VII.1.3. Światowe zasoby wód słodkich i problemy ich ochrony

Wie, że większość zasobów wód słodkich uwieczniona jest w lądolodach, które w przeszłości geologicznej wielokrotnie zajmowały znacznie większe obszary niż obecnie.

Zna:

- rozmieszczenie lądolodów na kuli ziemskiej,
- różne rodzaje występowania wody słodkiej, zarówno wód powierzchniowych, podziemnych, jak i atmosferycznych.

Umie:

- narysować i objaśnić uproszczony schemat przedstawiający obieg wody w przyrodzie,
- wskazać obszary nadwyżek i niedoborów wody na świecie,
- wskazać główne rodzaje źródeł zanieczyszczeń wód słodkich,
- podać przykłady obszarów o szczególnie zanieczyszczonych wodach oraz przykłady udanych akcji ochrony wód.

VII.1.4. Surowce mineralne świata i racjonalne nimi gospodarowanie

Wie że prowadzone na wielką skalę wydobywanie surowców mineralnych może doprowadzić do wyczerpania zasobów tak w skali globalnej, jak i poszczególnych państw.

Umie:

- scharakteryzować zasoby surowców mineralnych na danym kontynencie,
- wskazać przykłady zagrożeń dla środowiska przyrodniczego związanych z wydobywaniem i transportem surowców mineralnych,
- uzasadnić potrzebę oszczędnego gospodarowania surowcami.

VII.1.5. Zagrożenia świata roślin i zwierząt

Zna:

- terminy: pustynnienie, bioróżnorodność,
- rozmieszczenie głównych obszarów dotkniętych pustynnieniem

Wie, dlaczego trzeba chronić bioróżnorodność.

Umie:

- wskazać główne czynniki prowadzące do niszczenia szaty roślinnej i świata zwierzęcego,
- omówić skutki wyniszczania lasów równinowych,
- omówić główne przyczyny procesu pustynnienia.

VII.2. (gr.A)	Różnice w tempie wzrostu liczby ludzi w poszczególnych regionach świata. Eksplozja demograficzna, jej przyczyny i skutki	<p>Wie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - na jakich obszarach globu przyrost naturalny jest największy, gdzie zaś bliski zeru lub wręcz ujemny. <p>Zna i rozumie główne konsekwencje zarówno znikomego przyrostu naturalnego (np. obciążenie budżetu emeryturami), jak i eksplozji demograficznej (niedożywienie, konflikty społeczne, fale migracyjne, degradacja środowiska przyrodniczego i inne).</p>
	<p>Umie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wymienić przyczyny zmian w tempie wzrostu liczby mieszkańców (zmiana warunków zdrowotnych, żywieniowych, zmieniający się model rodziny, praca zawodowa kobiet), - porządkować nabyte informacje dotyczące poszczególnych regionów i uogólniać je do skali globalnej, - wskazać przykłady wpływu religii na kształtowanie się modelu rodziny. 	
VII.3. (gr. A)	„Eksplozja urbanistyczna”. Największe miasta na Ziemi	<p>Zna (w przybliżeniu) liczbę najludniejszych miast (zespołów miejskich) świata.</p> <p>Wie, w jakich regionach świata urbanizacja jest największa, w jakich zaś najwyższe jest tempo urbanizacji (rozumie i odróżnia te terminy).</p> <p>Umie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wskazać na związek rozmieszczenia wielkich miast ze środowiskiem przyrodniczym (np. nadmorskie położenie większości z nich), - wskazać miasta - w przeszłości stolice wielkich imperiów, miasta, których rozwój związany był z rewolucją naukowo-techniczną w XIX wieku, miasta rozrastające się w krajach rozwijających się w wyniku eksplozji demograficznej. - opisać i wyjaśnić fizjonomię co najmniej paru typów miast: miasta europejskiego o długich tradycjach historycznych (np. Rzym), miasta stołecznego z reprezentacyjnym centrum (np. Paryż, Moskwa), miasta północnoamerykańskiego z szachownicą ulic i city (np. Chicago), miasta arabskiego z bazarami i mediną (nazwy nie musi znać), miasta w kraju Trzeciego Świata z dzielnicami nędzy (np. Kalkuta).

VII.4. (gr. A)	Zróznicowanie poziomu życia mieszkańców Ziemi. Różnice w wysokości dochodu narodowego, długości życia i poziomie wykształcenia	<p>Wie:</p> <ul style="list-style-type: none"> – że najczęstszym wskaźnikiem poziomu życia jest dochód narodowy i że, nie jest to wskaźnik doskonały, – w jakich regionach jest największy analfabetyzm.
		<p>Umie:</p> <ul style="list-style-type: none"> – wskazać zalety i mankamenty dochodu narodowego jako wskaźnika poziomu życia, – wymienić, grupy państw o wysokim i niskim dochodzie na jednego mieszkańca, – wskazać czynniki, które doprowadziły do dużego analfabetyzmu, – podać przykłady krajów o bardzo długim i bardzo krótkim okresie średniego życia człowieka, wskazać przyczyny różnic, – samodzielnie zaproponować inne niż wyżej wymienione mierniki dobrobytu i szczęścia ludzkiego.
VII.5. (gr. A)	Głód i niedożywienie. Obszary nimi dotknięte, próby przeciwdziałania	<p>Rozumie, że walka z głodem jest kluczowym wyzwaniem dla ludzkości.</p>
		<p>Umie:</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozróżniać terminy: głód i niedożywienie, – wskazać regiony świata o szczególnie trudnej sytuacji w zakresie żywienia ludności, – wskazać przyczyny takiego stanu, zarówno jeśli chodzi o przesłanki przyrodnicze (np. duże prawdopodobieństwo posuchy i innych klęsk żywiołowych), jak i demograficzne (eksplozja demograficzna), społeczne (np. nierównomierny podział dochodów) i polityczne (np. wojny), – podać przykłady międzynarodowych akcji w walce z głodem zarówno prowadzonych przez wielkie organizacje typu FAO, jak i przez organizacje pozarządowe.
VII. 6. (gr. A)	Główne obszary konfliktów zbrojnych na Ziemi i ich przyczyny	<p>Uczeń zna główne obszary współczesnych konfliktów zbrojnych na Ziemi.</p>
		<p>Umie wymienić przyczyny co najmniej paru konfliktów i dokonać klasyfikacji przyczyn konfliktów (np. o podłożu religijnym, etnicznym).</p>
VII.7. (gr. A)	Obszary szczególnie dotknięte klęskami żywiołowymi i innymi klęskami	<p>Wie, co to jest klęska żywiołowa, katastrofa ekologiczna.</p>
		<p>Zna rozmieszczenie obszarów szczególnie zagrożonych: trzęsieniami ziemi, wybuchami wulkanów, cyklonami tropikalnymi, powodzią i posuchami.</p>

		<p>Umie:</p> <ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnić związki między poziomem rozwoju gospodarczego a rozmiarami strat wywołanych przez klęski żywiołowe, – wskazać przykładowo sposoby zapobiegania klęskom bądź zmniejszania rozmiarów strat.
VII.8. (gr. A)	Wybrane organizacje międzynarodowe i cele ich działania	<p>Zna wybrane organizacje międzynarodowe: ONZ (FAO, UNESCO, Rada Bezpieczeństwa), Bank Światowy, NATO, Grupa Wyszehradzka, NAFTA, UE, WNP lub inne aktualnie ważne.</p> <p>Umie:</p> <ul style="list-style-type: none"> – podać ich pełne nazwy oraz cele działania, – wymienić państwa (lub grupy państw) członkowskich.
VII.9. (gr. B)	Różne sposoby spędzania wolnego czasu na świecie	<p>Zna zróżnicowanie przestrzenne zjawiska.</p> <p>Umie:</p> <ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnić związek zróżnicowania danego zjawiska ze środowiskiem przyrodniczym i tradycją kulturową, – korzystać z różnych źródeł informacji geograficznej.
VII.10. (gr. B)	Różne sposoby ubierania się, stroje.	Jak wyżej.
VII.11. (gr. B)	Kuchnia różnych stron świata.	Jak wyżej.
VIII.	Mała ojczyzna miejsce zamieszkania	<p>Cele kształcenia według planu opracowanego przez nauczyciela z uwzględnieniem poniższych.</p> <p>Umie:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zaobserwować zmiany, jakie zaszły w środowisku lokalnym w minionym roku (porównanie stanu aktualnego z obserwacjami dokonanymi w klasie V), np. w zakresie osadnictwa, infrastruktury, poziomu życia, zatrudnienia, – korzystać z różnych źródeł informacji, przede wszystkim z prasy i periodyków lokalnych.
	Kl.VI. Zmiany lokalnego środowiska	

Kl.VII.
Sfery Ziemi i problemy globalne w miejscu naszego zamieszkania i nauki.

Wie jak przedstawia się stan środowiska przyrodniczego:

Umie:

- na konkretnych przykładach wskazać, które lokalne obiekty wchodzi w skład poszczególnych sfer,
- przedstawić, jak w skali lokalnej przejawiają się globalne problemy ludzkości (np. dotyczące gęstości zaludnienia, wzrostu demograficznego, niedożywienia, zanieczyszczenia środowiska przyrodniczego, czy istnieje zagrożenie klęskami żywiołowymi).

* Zagadnienia działu VII są do wyboru. Należy wybrać co najmniej 4 tematy z grupy A. Pozostałe zagadnienia z grupy A oraz wszystkie z grupy B można pominąć lub realizować w miarę zainteresowań i możliwości czasowych.

KLASA VIII

(2 godziny tygodniowo)

Tematy -
zagadnienia

Cele kształcenia
Uczeń wie/ zna/ rozumie
Uczeń umie (potrafi)

I. Ludność i terytorium Polski

I.1. Liczba ludności, powierzchnia i gęstość zaludnienia Polski

Wie:
– ile wynosi liczba ludności Polski,
– ile wynosi średnia gęstość zaludnienia Polski,
– ile wynosi powierzchnia Polski,
– jaka jest pozycja Polski pod względem liczby ludności na świecie i w Europie.

I.2. Położenie Polski w Europie, granice i sąsiedzi. Polska krajem nadbałtyckim

Zna nazwy sąsiadów Polski.

Umie:
– określić szerokość geograficzną punktów (lądowych) Polski najbardziej wysuniętych na południe (S) i na północ (N) oraz długość geograficzną punktów najbardziej wysuniętych na zachód (W) i na wschód (E) oraz wskazać te punkty na mapie,
– wskazać na mapie Polski odcinki granicy z poszczególnymi sąsiadami,
– określić w przybliżeniu największą odległość w Polsce od granicy północnej do południowej i od granicy wschodniej do zachodniej,
– omówić korzyści i zagrożenia, jakie mogą wynikać z położenia Polski w tym miejscu Europy,
– wskazać na mapie granicę morską,
– określić, co to jest morze terytorialne i wyłączna strefa ekonomiczna,
– omówić korzyści jakie mogą wynikać z położenia Polski nad Bałtykiem.

I.3. Cechy ludności Polski.

I.3.1. Struktura ludności według wieku i płci

Wie jak kształtują się w Polsce proporcje między ludnością w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym.

Zna:

– udział mężczyzn i kobiet w ogólnej liczbie ludności oraz w młodszych i starszych grupach wiekowych ludności Polski,
– średnią długość życia mężczyzn i kobiet w Polsce na tle innych krajów.

Umie opisać piramidę wieku ludności.

I.3.2.	Zróznicowanie gęstości zaludnienia w Polsce	<p>Zna:</p> <ul style="list-style-type: none"> – obszary o dużej, średniej i małej gęstości zaludnienia, – przykłady województw (po 3) o dużej gęstości zaludnienia i o małej gęstości zaludnienia, – liczbę ludności, powierzchnię i gęstość zaludnienia swojej miejscowości.
		<p>Umie omówić co najmniej trzy czynniki wpływające na gęstość zaludnienia.</p>
I.3.3.	Rodziny, małżeństwa, rozwody	<p>Zna:</p> <ul style="list-style-type: none"> – funkcje spełniane przez rodzinę, – modele rodziny. <p>Wie, dlaczego założenie rodziny jest bardzo ważną decyzją życiową.</p>
I.3.4.	Urodzenia, zgony, przyrost naturalny	<p>Zna:</p> <ul style="list-style-type: none"> – liczbę urodzeń, zgonów i wielkość przyrostu naturalnego, – wielkość wskaźnika przyrostu naturalnego w Polsce na tle innych krajów, – szacunkową liczbę urodzeń, zgonów i przyrost naturalny w swojej miejscowości.
		<p>Umie:</p> <ul style="list-style-type: none"> – obliczyć na podstawie wskaźników liczbę urodzeń, zgonów i przyrost naturalny, – ocenić skutki zbyt małego przyrostu naturalnego dla przyszłości kraju.
I.3.5.	Praca społeczeństwa, struktura zatrudnienia	<p>Zna:</p> <ul style="list-style-type: none"> – terminy: podaż, popyt, rynek pracy, konkurencja, – formy aktywności zawodowej społeczeństwa,
		<p>Wie:</p> <ul style="list-style-type: none"> – dlaczego w życiu może być zmuszony do zmian miejsca i rodzaju pracy zawodowej, – że w przyszłości może sobie stworzyć własne miejsce pracy lub wykonywać pracę najemną.
I.3.6.	Migracje i przyrost rzeczywisty ludności. Polacy poza granicami kraju	<p>Zna ogólnie rynek pracy w swojej miejscowości.</p> <p>Zna:</p> <ul style="list-style-type: none"> – terminy: migracja ludności, emigracja, imigracja, saldo migracji, przyrost rzeczywisty, – przyczyny i rodzaje migracji, – ogólnie cechy migracji ludności w swojej miejscowości, <p>państwa, w których są duże skupiska ludności pochodzenia polskiego.</p>

- 1.3.7. Zróźnicowanie etnograficzne i etniczne ludności Polski
- Zna:
- przykłady (kilka) grup etnograficznych w Polsce,
 - grupy etniczne (mniejszości narodowe) występujące w Polsce, ich liczebność (w przybliżeniu), ich łączny udział w ogólnej liczbie ludności Polski.
- 1.4. Cechy terytorium Polski
- 1.4.1. Główne formy ukształtowania terenu. Regiony fizycznogeograficzne Polski
- Zna:
- nazwy prowincji i podprowincji fizycznogeograficznych,
 - w którym regionie fizycznogeograficznym leży jego miejscowość i jakie są regiony sąsiednie.
- Umie wskazać na mapie prowincje i podprowincje fizycznogeograficzne.
- 1.4.2. Czynniki, które ukształtowały rzeźbę terenu w Polsce
- Zna:
- terminy: era kenozoiczna, trzeciorzęd, czwartorzęd, plejstocen, holocen, łądolód, morena czołowa, morena denna, sandr, oz, pradolina, jezioro polodowcowe, erozja, akumulacja, lodowiec górski, jezoro lodowcowy, rzeźba wysokogórska,
 - przyczyny, które wpłynęły na ukształtowanie i rzeźbę terytorium Polski oraz miejsca zamieszkania ucnia.
- 1.4.3. Surowce mineralne Polski
- Zna:
- główne surowce mineralne Polski (węgiel kamienny, brunatny, rudy cynku i ołowiu, rudy miedzi, siarka, sól kamienna, ropa naftowa, gaz ziemny) i miejsca ich występowania,
 - surowce mineralne występujące w okolicach swojej miejscowości.
- Umie:
- wskazać na mapie miejsca występowania ww. surowców mineralnych,
 - wyjaśnić sposób powstawania węgla kamiennego.
- 1.4.4. Pogoda i klimat
- Zna:
- terminy: masa powietrza morskiego, kontynentalnego, arktycznego, polarnego, zwrotnikowego, niż i wyż baryczny, front atmosferyczny, izobara, hekto-paskal, pogoda, klimat umiarkowany przejściowy,
 - przyczyny zmienności pogody w Polsce,
 - sumę rocznych opadów w Polsce, średnią temperaturę powietrza w styczniu i w lipcu,
 - ogólnie zróźnicowanie klimatu w Polsce,

- długość okresu wegetacyjnego,
- cechy klimatu w swojej miejscowości.

Umie wyjaśnić przyczyny zróżnicowania klimatu.

I.4.5. Wody Polski

Zna:

- terminy: dorzecze, zlewisko, dział wód, przepływ rzeki, klasa czystości wody, woda mineralna, ciepłota,
- bilans wodny w Polsce,
- przyczyny zmienności przepływów rzek w ciągu roku
- główne tereny wykorzystywania wód mineralnych,
- ciek i zbiorniki wodne oraz stan ich czystości w swojej miejscowości.

Umie:

- wskazać na mapie obszary, na których występuje niedobór wody w Polsce,
- wskazać na konturowej mapie Polski: Wisłę i jej dopływy : Sołę, Rabę, Dunajec, San, Wieprz, Narew z Bugiem, Nidę, Pilicę, Bzurę, Brdę,
- Odrę i Wartę z Prosną, Obrą i Notecią, Małą Panew, Barycz, Nysę Kłodzką, Bóbr, Nysę Łużycką,
- przykłady jezior (6-8), podając ich nazwy
- przykłady sztucznych zbiorników (5-6), podając ich nazwy.

I.4.6. Gleby Polski

Zna:

- terminy: gleba, typy gleby- biellicowa, brunatna, czarnoziem, czarna ziemia, rędzina, mada, gleba górską, degradacja gleby, bonitacja gleb,
- typy gleb występujących w swojej miejscowości,

Umie:

- wskazać na mapie przykłady obszarów występowania poszczególnych typów gleb w Polsce,
- rozpoznać glebę biellicową w odkrywcę,
- ogólnie ocenić żyzność gleb w Polsce.

I.4.7. Użytkowanie gruntów, lasy, parki narodowe

Zna:

- strukturę użytkowania gruntów w Polsce,
- nazwy i rozmieszczenie co najmniej kilku puszczy w Polsce,
- nazwy i rozmieszczenie co najmniej kilku parków narodowych w Polsce,
- strukturę użytkowania gruntów i obiekty przyrodnicze prawnie chronione w swojej miejscowości.

II. Działalność społeczeństwa w środowisku geograficznym

- II.1. Sieć osadnicza
- Zna:
- odsetek ludności miejskiej i wiejskiej w Polsce oraz jego przestrzenne zróżnicowanie,
 - rozmieszczenie największych miast w Polsce

Rozumie na czym polegają funkcje miastotwórcze i proces urbanizacji,

Zna funkcje pełnione przez własną miejscowość i zasięg jej oddziaływania.

- II.2. Gospodarka Polski w okresie przemian. Wykorzystanie środowiska do produkcji rolniczej i pozarolniczej
- Zna:
- przydatność warunków przyrodniczych w Polsce dla rolnictwa,
 - poziom rozwoju rolnictwa w Polsce,
 - kierunki przemian w polskim rolnictwie,
 - cechy rolnictwa w swojej miejscowości lub w strefie podmiejskiej swojego miasta,
 - rozmieszczenie co najmniej kilku okręgów przemysłowych w Polsce,
 - większe zakłady przemysłowe w swojej miejscowości.

Wie, że:

- przemysł w Polsce wymaga: prywatyzacji, zmian profilu produkcji (restrukturyzacji), unowocześnienia procesów produkcji i wytwarzanych towarów,
- przemysł w Polsce jest głównym sprawcą zanieczyszczeń środowiska, gdyż wiele zakładów ma przestarzałą technologię produkcji i nie jest należycie wyposażonych w urządzenia chroniące środowisko przed zanieczyszczeniem,

- II.3. Sieć komunikacyjna
- Zna:
- główne kierunki rozwoju komunikacji w Polsce,
 - sieć komunikacyjną w swojej miejscowości.

Umie ogólnie scharakteryzować stan poszczególnych rodzajów transportu w Polsce.

- II.4. Współpraca Polski z innymi krajami
- Zna stan współpracy Polski z innymi krajami i jej znaczenie dla gospodarki kraju.

Wie, że Polska czyni starania o przyjęcie do Unii Europejskiej i w ciągu nadchodzących lat musi dosto-

sować gospodarkę do przepisów i standardów tej organizacji.

- II.5. Poziom życia społeczeństwa na tle innych krajów Wie jak kształtuje się poziom życia w Polsce na tle innych krajów oraz jakie są tego uwarunkowania i perspektywy,
- II.6. Kondycja środowiska naturalnego Wie:
– że środowisko naturalne w Polsce jest bardzo zanieczyszczone,
– na których obszarach w Polsce nastąpiła szczególnie duża degradacja środowiska naturalnego, a na których stosunkowo najmniejsza,
– że chroniąc środowisko naturalne chronimy własne zdrowie,
– że każdy powinien czuć się odpowiedzialny za stan środowiska naturalnego,
– jaki jest stopień zagrożenia środowiska naturalnego w swoim miejscu zamieszkania.
- II.7. Władze państwowe i samorządowe. Podział administracyjny Polski Wie ogólnie o zasadach powoływania i funkcjonowania władz państwowych i samorządowych.

Zna:
– szczeble administracyjnego podziału kraju,
– zasięg terytorialny swojej gminy.
- II.8. **Mała ojczyzna** - miejsce zamieszkania Zna geografię swojej miejscowości
- III. **Wędrowki po Polsce - przegląd regionalny**
- III.1. Własny region Zna:
– nazwę, powierzchnię i liczbę ludności województwa , w którym mieszka,
– nazwy województw , z którymi graniczy województwo, w którym uczeń mieszka,
– nazwę krainy historycznej (krain historycznych) w której znajduje się województwo,
– nazwy makroregionów fizycznogeograficznych występujących na obszarze województwa,
– nazwy i położenie kilku miast w województwie,
– nazwy i położenie dużych rzek, jezior, sztucznych zbiorników, występujących na terenie województwa,
– rozmieszczenie surowców mineralnych na terenie województwa,
– nazwy dużych zakładów pracy na terenie województwa, ich rozmieszczenie i profil produkcji,
– rozmieszczenie gleb i cechy rolnictwa w wojewódz-

twie na tle Polski,

- lesistość województwa na tle Polski, rozmieszczenie dużych kompleksów leśnych,
- położenie, cechy parku narodowego lub ważnych rezerwatów przyrody w województwie,
- nazwy i położenie ważnych zabytków w województwie, będących obiektami masowej turystyki.

Umie:

- wskazać na mapie Polski położenie miasta wojewódzkiego i schematyczny przebieg granic województwa, w którym mieszka,
- wskazać na mapie turystycznej poznane w województwie obiekty geograficzne,
- samodzielnie scharakteryzować cechy fizycznogeograficzne i gospodarkę województwa, w którym mieszka.

III.2. Wzdłuż polskiego Wybrzeża Bałtyku

Zna:

- długość polskiej granicy morskiej,
- zasięg morza terytorialnego,
- zasięg wyłącznej strefy ekonomicznej,
- powierzchnię i fizycznogeograficzne cechy Bałtyku,
- typy polskiego wybrzeża Bałtyku (brzeg wysoki, niski) i zachodzące na nich procesy fizycznogeograficzne,
- nazwy i położenie: Zatoki Szczecińskiej, Zalewu Szczecińskiego, Zatoki Gdańskiej, Półwyspu Helskiego, Mierzei Wiślanej, Zalewu Wiślanego, Żuław Wiślanych, wysp: Wolin, Uznam, jezior przybrzeżnych: Jamno, Gardno, Łebsko,
- nazwy i położenie makroregionów Pobrzeża Południowobałtyckiego,
- genezę Żuław Wiślanych, Półwyspu Helskiego, jezior przybrzeżnych,
- nazwy województw nadmorskich, położenie miast wojewódzkich,
- nazwy i położenie cieśnin: Dziwna, Świna,
- nazwy i położenie rzek uchodzących do Bałtyku: Wisła (odcinek ujściowy), Reda, Łeba, Słupia, Parsęta, Rega, Odra, (odcinek ujściowy),
- nazwy i położenie portów handlowych: Szczecina, Świnoujście, Kołobrzegu, Gdańska, Gdyni,
- nazwy i położenie parków narodowych.

Wie, że:

- w wielu miejscowościach nadmorskich są porty rybackie,
- w Szczecinie, Gdańsku, Gdyni są wielkie stocznie,
- w pobliżu portów lokalizuje się przemysł związany z

- transportem morskim (np. rafineria, zakłady fosforowe w Gdańsku),
- południowy Bałtyk (szczególnie Zatoka Gdańska) jest bardzo zanieczyszczony,
- pobrażę Bałtyku jest bardzo atrakcyjne dla wczasowiczów i turystów.

Umie:

- wskazać na mapie Polski i na mapach turystycznych poznane obiekty geograficzne,
- scharakteryzować fizycznogeograficzne cechy Bałtyku,
- zaprojektować trasę kilkudniowej wycieczki (pieszej, rowerowej, samochodowej) wzdłuż wybrzeża Bałtyku.

III.3. Pojezierza Południowobałtyckie

Zna:

- nazwy i położenie makroregionów fizycznogeograficznych Pojezierzy Południowobałtyckich,
- nazwy krain historycznych: Pomorze, Kaszuby, Wielkopolska, Kujawy, Ziemia Chełmińska,
- nazwę Wieżyca i jej wysokość n.p.m.,
- nazwy, położenie, przybliżoną wielkość miast: Gniezno - pierwsza stolica Polski, Poznań - stolica Wielkopolski, Gorzów Wlkp., Zielona Góra,
- cechy gospodarki na pojezierzach: różnicowanie gleb i upraw, wielkie kompleksy leśne, kilka przykładów dużych zakładów przemysłowych,
- przykłady interesujących obiektów turystycznych,
- parki narodowe na pojezierzach.

Umie:

- wskazać na mapie Polski i na mapach turystycznych poznane obiekty geograficzne,
- wyjaśnić genezę rzeźby pojezierzy, występowania wzniesień, równin sandrowych, pradolin, jezior polodowcowych,
- scharakteryzować krajobraz i gospodarkę Pojezierzy Południowobałtyckich,
- zaprojektować trasę kilkudniowej wycieczki (pieszej, rowerowej, samochodowej) po Pojezierzach Południowobałtyckich.

III.4. Pojezierza wschodniobałtyckie

Zna:

- nazwy i położenie makroregionów fizycznogeograficznych wchodzących w skład Pojezierzy Wschodniobałtyckich na terytorium Polski
- Pojezierze Mazurskie, Pojezierze Suwalskie,
- nazwy i położenie miast: Olsztyn, Suwałki, Augustowa, Giżycka,

- nazwy i położenie puszczy i parków narodowych,
- specyficzne cechy klimatu Pojezierza Suwalskiego,
- cechy gospodarki tego regionu: wykorzystanie gruntów dla rolnictwa, leśnictwa, wykorzystanie walorów turystycznych (zielone płuca Europy), agroturystyka,
- występowanie litewskiej mniejszości narodowej na Pojezierzu Suwalskim.

Umie:

- pokazać na ogólnogeograficznej mapie Polski i na mapach turystycznych poznane obiekty geograficzne,
- wyjaśnić genezę krajobrazu naturalnego Pojezierzy Wschodniobałtyckich,
- zaprojektować przy użyciu mapy turystycznej wycieczkę kajakową po Pojezierzu Mazurskim,

III.5. Na Nizinach Środkowopolskich

III.5.1. Nizina Śląska

Zna:

- położenie Niziny Śląskiej,
- położenie, wielkość Wrocławia - stolicy historycznej krainy - Dolnego Śląska, położenie, wielkość Opola - stolicy Śląska Opolskiego,
- specyficzne cechy klimatu Niziny Śląskiej,
- zróżnicowanie gleb i ich wykorzystanie przez rolnictwo i leśnictwo,
- cechy gospodarki: miasta i duże zakłady przemysłowe, wysoki poziom rolnictwa,
- problemy mniejszości narodowych na przykładzie mniejszości niemieckiej na Śląsku Opolskim.

Umie:

- pokazać na mapie Polski i na mapach turystycznych poznane obiekty geograficzne,
- scharakteryzować warunki naturalne i gospodarkę Niziny Śląskiej.

III.5.2. Nizina Południowielkopolska

Zna:

- położenie Niziny Południowielkopolskiej,
- nazwy i położenie miast: Leszna, Kalisza,
- rejony występowania i wydobycia węgla brunatnego i gazu ziemnego,
- typy występujących gleb, strukturę upraw, wysoki poziom rolnictwa.

Umie:

- pokazać na mapie Polski i na mapach turystycznych

- nych poznane obiekty geograficzne,
- opisać krajobraz i wyjaśnić genezę rzeźby Niziny Południowowielkopolskiej,
- scharakteryzować warunki naturalne i gospodarkę Niziny Południowowielkopolskiej.

III.5.3. Nizina Mazowiecka

Zna:

- położenie historycznej krainy - Mazowsza i Niziny Mazowieckiej
- położenie, wielkość Warszawy i Łodzi, ich funkcje,
- rolę Warszawy jako węzła transportu,
- układ warstw skalnych w Kotlinie Warszawskiej (niecka mazowiecka) i występowanie wód subartezyjnych,
- układ rzek na Nizinie Mazowieckiej (dośrodkowy),
- cechy Warszawskiego Okręgu Przemysłowego i Łódzkiego Okręgu Przemysłowego, profil produkcji dużych zakładów przemysłowych,
- zróżnicowanie gleb, cechy rolnictwa w strefie podmiejskiej,
- cechy Kampinoskiego Parku Narodowego.

Umie:

- pokazać na mapie Polski i na mapach turystycznych poznane obiekty geograficzne,
- opisać krajobraz i wyjaśnić genezę rzeźby (występowanie wysoczyzn) Niziny Mazowieckiej,
- wyjaśnić genezę dośrodkowego układu sieci rzecznej,
- scharakteryzować cechy warszawskiego i łódzkiego okręgu przemysłowego,
- scharakteryzować cechy rolnictwa w okolicy Warszawy,
- zaprojektować - przy użyciu mapy turystycznej - trasę kilkudniowej wycieczki po Mazowszu.

III.5.4. Nizina Podlaska

Zna:

- położenie historycznej krainy - Podlasie,
- fizycznogeograficzne makroregiony Niziny Podlaskiej (Nizina Północnopolaska, Nizina Południowopolaska),
- położenie, wielkość, funkcje Białegostoku,
- wykorzystanie gruntów dla rolnictwa i leśnictwa, cechy gospodarki rolnej,
- wielkie kompleksy leśne, Białowiecki Park Narodowy, Biebrzański Park Narodowy,
- turystyczne walory Niziny Podlaskiej (zielone płuca Europy), agroturystyka,
- zróżnicowanie etniczne i kulturowe Podlasia.

Umie:

- wskazać na mapie Polski i na mapach turystycznych poznane obiekty geograficzne,
- scharakteryzować krajobraz i gospodarkę Niziny Podlaskiej,
- wskazać problemy mogące występować na terenach zamieszkałych przez ludność zróżnicowaną pod względem etnicznym i kulturowym, w tym religijnym.

III.5.5. Polesie

Zna:

- położenie historycznej krainy - Polesia,
- fizycznogeograficzne makroregiony Polesia w obecnych granicach Polski,
- obszar występowania węgla kamiennego,
- użytkowanie gruntów, cechy gospodarki,
- zróżnicowanie etniczne i kulturowe,
- specyficzne problemy tzw. ściany wschodniej,
- cechy Poleskiego Parku Narodowego.

Umie:

- wskazać na mapie Polski i na mapach turystycznych poznane obiekty geograficzne,
- opisać krajobraz i cechy gospodarki Polesia.

III.6. Wyżyny Polskie

III.6.1. Wyżyna Lubelska i Rostocze

Zna:

- położenie Wyżyny Lubelskiej i Rostocza,
- położenie i funkcje Lublina i Zamościa,
- płytową budowę Wyżyny Lubelskiej,
- przyczyny występowania wąwozów lessowych,
- cechy klimatu Wyżyny Lubelskiej,
- typy gleb, rodzaje upraw, cechy rolnictwa,
- rozmieszczenie i profil produkcji dużych zakładów przemysłowych, w tym zakładów przemysłu spożywczego,
- cechy Rostoczańskiego Parku Narodowego.

Umie:

- wskazać na mapie Polski i na mapie turystycznej poznane obiekty geograficzne,
- scharakteryzować środowisko i gospodarkę na Wyżynie Lubelskiej i na Rostoczcu.

III.6.2. Wyżyna Małopolska

Zna:

- położenie Wyżyny Małopolskiej,
- nazwy i położenie makroregionów Wyżyny Małopolskiej (Wyżyna Kielecka /Kielecko -Sandomierska/

- Wyżyna Przedborska, Niecka Nidziańska,
- nazwy i położenie Gór Świętokrzyskich, Łysogór, Łysicy - jej wysokość n.p.m. ,
- genezę gołoborzy w Górach Świętokrzyskich,
- występowanie surowców mineralnych, powstanie Staropolskiego Okręgu Przemysłowego,
- położenie, wielkość, funkcje Kielc,
- rozmieszczenie typów gleb, strukturę upraw, rozdrobnienie rolnictwa,
- rozmieszczenie i profil produkcji dużych zakładów przemysłowych,
- występowanie wód mineralnych w Busku Zdroju,
- cechy Świętokrzyskiego Parku Narodowego,
- atrakcyjne obiekty turystyczne na Wyżynie Małopolskiej.

Umie:

- wskazać na mapie Polski i na mapach turystycznych poznane obiekty geograficzne,
- scharakteryzować warunki naturalne i gospodarkę na Wyżynie Małopolskiej,
- zaprojektować trasę wycieczki po Wyżynie Małopolskiej.

III.6.3. Wyżyna Śląsko-Krakowska

Zna

- położenie Wyżyny Śląsko- Krakowskiej,
- nazwy i położenie makroregionów Wyżyny Śląsko-Krakowskiej (Wyżyna Śląska, Wyżyna Woźnicko-Wieluńska, Wyżyna Krakowsko- Częstochowska),
- rodzaje i wiek skał Wyżyny Śląsko- Krakowskiej,
- surowce mineralne Wyżyny Śląsko- Krakowskiej (węgiel kamienny, rudy cynku i ołowiu, rudy żelaza),
- zjawiska krasowe (procesy i formy) na Wyżynie Krakowsko - Częstochowskiej,
- położenie, wielkość, funkcje Katowic - stolicy historycznej krainy - Górnego Śląska,
- położenie, wielkość, funkcje Częstochowy - głównego ośrodka kultu religijnego w Polsce,
- cechy Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego,
- nazwy i położenie kilku miast przemysłowych w GOP,
- wysoki stopień zagrożenia środowiska w GOP,
- problemy związane z koniecznością restrukturyzacji przemysłu w GOP,
- duże walory turystyczne Wyżyny Krakowsko - Częstochowskiej (Szlak Orlich Gniazd),
- cechy Ojcowskiego Parku Narodowego).

Umie:

- wskazać na mapie Polski i na mapach turystycznych poznane obiekty geograficzne,
- zaprojektować - przy użyciu mapy turystycznej trasę wycieczki po Wyżynie Krakowsko - Częstochowskiej.

III.7. Północne Podkarpatie

Zna:

- położenie Północnego Podkarpacia,
- nazwy i położenie makroregionów Północnego Podkarpacia: Kotliny Oświęcimskiej, Bramy Krakowskiej, Kotliny Sandomierskiej,
- położenie, wielkość, funkcje Krakowa - stolicy zachodniej Małopolski,
- wybrane zabytki Krakowa - miasta wpisanego na listę ONZ "Światowego dziedzictwa kultury",
- genezę kotlin podkarpackich (zapadlisko tektoniczne),
- obszary występowania surowców mineralnych: węgla kamiennego, soli kamiennej, siarki, ropy naftowej, gazu ziemnego,
- nazwy, położenie, funkcje miast: Oświęcimia, Tarnowa, Tarnobrzega, Rzeszowa, Przemyśla,
- nazwy i profil produkcji dużych zakładów przemysłowych (np. Zakłady Chemiczne w Oświęcimiu, Huta im. T. Sendzimira w Krakowie, Zakłady Chemiczne w Tarnowie, Kombinat Siarkowy w Tarnobrzegu i in.),
- specyficzne cechy klimatu Kotliny Sandomierskiej, gleby, rozdrobnione rolnictwo,
- ważne obiekty turystyczne (poza Krakowem) :
- obóz koncentracyjny w Oświęcimiu - Brzezince, kopalnia soli w Wieliczce, pałac Potockich w Łańcucie, fortyfikacje "Twierdzy Przemyśl" i in.

Umie:

- wskazać na mapie Polski i na mapach turystycznych poznane obiekty geograficzne
- scharakteryzować warunki naturalne i gospodarkę Północnego Podkarpacia,
- zaprojektować - przy użyciu mapy turystycznej kilkudniową wycieczkę po Północnym Podkarpaciu.

III.8. Karpaty

Wie, że:

- w polskiej części Karpat wyróżniono makroregiony: Pogórze Zachodniobeskidzkie, Pogórze Środkowobeskidzkie, Beskidy Zachodnie, Beskidy Środkowe, Beskidy Wschodnie (Bieszczady), Obniżenie Orawsko- Podhalańskie, Tatry,
- w budowie geologicznej Karpat, oprócz Tatr i Pienin, dominują naprzemianległe piaskowce i łupki

- nazywane łącznie fliszem karpackim,
- w budowie geologicznej Tatr dominują różne odmiany granitu, gnejsu, różnego rodzaju łupki krystaliczne oraz wapienie i margle,
- w polskiej części Tatr najwyższą górą są Rysy - 2499 m n.p.m.,
- rzeźba Karpat w dużym stopniu jest zależna od różnej odporności piaskowców i łupków na działanie czynników zewnętrznych,
- wysokogórską rzeźbę Tatr ukształtowały przede wszystkim lodowce górskie w plejstocenie,
- w Karpatach występują piętra klimatyczne i związane z nimi piętra roślinne,
- na rzekach karpackich występują wiosenne i letnie wezbrania wód, zagrażające powodzią. Zapobieganiu powodzi służą sztuczne zbiorniki wodne, m. in. na Sole, Dunajcu, Sanie,
- w Karpatach występują wody mineralne i liczne miejscowości uzdrowiskowe, m. in. Krynica, Szczawnica, Ustroń,
- w Karpatach są trudne warunki do rolnictwa, a przy dużym nachyleniu terenu nie można wykorzystać gruntów do upraw,
- w Karpatach duży odsetek gruntów zajmują lasy,
- doliny rzeczne i kotliny śródgórskie stanowią najbardziej dogodne tereny do osadnictwa. Największe miasta w Karpatach: Nowy Sącz, Nowy Targ, Żywiec, Krosno, Jasło są położone w kotlinach śródgórskich,
- Karpaty są terenem o bardzo dużej atrakcyjności turystycznej. Najbardziej atrakcyjną dla turystów częścią Karpat są Tatry,
- największym ośrodkiem turystycznym w Karpatach jest Zakopane,
- turystyka w Karpatach wymaga rozwijania bazy turystycznej,
- najpiękniejsze krajobrazy w Karpatach są prawnie chronione i stanowią parki narodowe.

Umie:

- wskazać na mapie Polski i na mapach turystycznych poznane obiekty geograficzne,
- wykazać na przykładach zależność między poszczególnymi elementami środowiska geograficznego: klimatem a roślinnością, odpornością skał a rzeźbą terenu, klimatem a ustrojem rzek, nachyleniem terenu a erozją gleb,
- zaprojektować - przy użyciu mapy turystycznej-kilkudniową wycieczkę po Karpatach.

Wie, że:

- Sudety są częścią historycznej krainy Dolnego Śląska,
- w polskiej części Sudetów wyróżniono makroregiony: Przedgórze Sudeckie, Pogórze Zachodniosudeckie, Sudety Zachodnie, Sudety Środkowe, Sudety Wschodnie,
- w budowie geologicznej Sudetów przeważają stare skały z ery paleozoicznej,
- w okresie alpejskich ruchów górotwórczych nastąpiły pęknięcia, wzdłuż których doszło do pionowych przemieszczeń warstw skalnych (uskoki tektoniczne), linia takiego uskoku oddziela Przedgórze Sudeckie od wypiętrzonych wzdłuż uskoku pozostałych części Sudetów (góry zrębowe); ruchom skorupy ziemskiej towarzyszyły zjawiska wulkaniczne,
- najwyższą częścią Sudetów są Karkonosze z górą Śnieżką - 1602 m n.p.m.,
- w Sudetach występują liczne surowce mineralne: węgiel kamienny (Wałbrzych), węgiel brunatny (Turoszów), rudy metali kolorowych, surowce skalne,
- piętra klimatyczne i roślinne w Sudetach mają niższy niż w Karpatach zasięg o 250 -300 m ze względu na większy wpływ oceanicznych mas powietrza,
- największymi miastami w Sudetach są: Wałbrzych, Jelenia Góra w Kotlinie Jeleniogórskiej, Kłodzko w Kotlinie Kłodzkiej,
- w Sudetach występują liczne wody mineralne i miejscowości uzdrowiskowe (m.in. Cieplice Zdrój, Duszniki Zdrój, Polanica Zdrój),
- na Przedgórzu Sudeckim są dobre warunki dla rolnictwa (dobre gleby, korzystne warunki klimatyczne),
- Sudety są terenem atrakcyjnym turystycznie. Do najbardziej atrakcyjnych turystycznie należą: Góry Stołowe i Karkonosze,
- najpiękniejsze krajobrazy w Sudetach podlegają prawnej ochronie. Są to parki narodowe: Karkonoski, Gór Stołowych i liczne rezerваты.

Umie:

- wskazać na mapie Polski i na mapach turystycznych poznane obiekty geograficzne,
- opisać krajobraz Karkonoszy i Gór Stołowych,
- scharakteryzować warunki naturalne i gospodarkę Sudetów,
- zaprojektować - przy użyciu mapy turystycznej - kilkudniową wycieczkę po Sudetach.

ZAJĘCIA TERENOWE I WYCIECZKI

Klasa IV

Zajęcia terenowe - co najmniej 7 lekcji:

- Chmury. (Co to są chmury? Piękno i różnicowanie chmur. Przyczyny poziomego ruchu chmur),
- Widnokrąg. Kierunki na widnokręgu,
- Widomy ruch Słońca w ciągu dnia,
- Najciekawsze miejsca w okolicy,
- Rozpoznawanie obiektów w terenie i na mapie. Orientowanie mapy w terenie,
- Pomiary odległości w terenie i na mapie,
- Pomiary wysokości w terenie.

Propozycja tematów wycieczki w klasie IV:

(Wycieczka krajoznawcza nawiązująca do tematu: "Najciekawsze miejsca w okolicy, regionie. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość Twojej ziemi").

* Gdzie "zapisane są dzieje tej ziemi? - wycieczka do najbliższego muzeum lub skansenu z akcentami krajoznawczymi po drodze.

* Najciekawsze miejsca tej ziemi i dzieje (twórczość) ludzi z nią związanych.

*Czy nadają się na przewodnika (wycieczki krajoznawczej) po własnym regionie.

Klasa V

Zajęcia terenowe - 7 lekcji w terenie w tym 4 w miesiącach IX, XII, III, VI:

- Określanie momentu południa słonecznego (górowania Słońca).
- Pomiar wysokości Słońca nad horyzontem w momencie górowania.
- Wyznaczanie miejscowego południka.
- Obserwacja gwiazd na wieczornym niebie, umiejscowienie Gwiazdy Północnej.

Klasy VI-VIII

Zajęcia w terenie dotyczące środowiska lokalnego.

Propozycje tematów wycieczek w klasach V-VII:

Wycieczka krajoznawcza z możliwością odwiedzenia takich obiektów, jak:

- ogród botaniczny,
 - ogród zoologiczny;
 - muzeum przyrodnicze i muzeum zoologiczne,
 - muzeum etnograficzne,
 - wystawy poświęcone sztuce lub wykopaliskom z różnych regionów świata,
 - wystawy osiągnięć gospodarczych organizowane przez poszczególne państwa lub wielkie koncerty zagraniczne,
 - lotnisko międzynarodowe, skład celny, punkt odprawy granicznej,
- Ewentualnie wycieczka do sąsiedniego kraju lub strefy przygranicznej.

Klasa VIII

Proponowane wycieczki:

- do stolicy Polski - Warszawy,
- do historycznej stolicy Polski i ośrodka kulturalnego - Krakowa,
- do regionu o odmiennych cechach fizycznogeograficznych i gospodarczych (np. nad morze, w góry, na tereny przygraniczne itp.).

PODSTAWOWY MATERIAŁ NAUCZANIA

Poniżej przedstawiono podstawowy materiał nauczania oraz podstawowe wymagania określające obowiązkowy zakres treści kształcenia w przypadku realizacji programu przy zmniejszonej liczbie godzin.

Przy ustalaniu zakresu wymagań kierowano się zasadami określonymi przez dydaktykę, tj. za podstawowe uznano wymagania:

- stosunkowo łatwe do opanowania,
- niezbędne w dalszej nauce,
- pewne i istotne z punktu widzenia naukowego,
- przydatne w życiu pozaszkolnym.

Zwracano uwagę przede wszystkim na umiejętności uczniów uznając, że nauczyciel najlepiej dobierze wiadomości szczegółowe niezbędne do opanowania przedstawionych umiejętności.

KLASA IV

	Podstawowy materiał nauczania	Podstawowe wymagania programowe
I II.	Krajobraz i jego składniki. Krajobraz Twojej ziemi (okolicy).	Uczeń potrafi:
	krajobrazy	<ul style="list-style-type: none">– rozróżnić na zdjęciach (przeźroczach), filmach lub w najbliższej okolicy krajobraz naturalny i przekształcony przez działalność człowieka,– podać przykłady działalności człowieka przekształcającej krajobraz najbliższej okolicy lub jego elementy,– wyrazić, opisać uczucia na widok rozmaitych krajobrazów,– podać przykład wpływu działań ludzi dawniej tu żyjących na obecny wygląd stan okolicy,– podać przykłady własnych, drobnych działań, od których zależy przyszły wygląd (los) tej ziemi,– rozpoznać w terenie (na rysunku, zdjęciu) składniki krajobrazu,
	gleby	<ul style="list-style-type: none">– odróżnić glebę od skały,– podać przykłady niszczenia gleb i niewłaściwego ich użytkowania oraz sposoby ich ochrony,
	rzeźba	<ul style="list-style-type: none">– opisać naturalne i sztuczne formy rzeźby występujące w okolicy,
	wody	<ul style="list-style-type: none">– określić rodzaje wód występujących w okolicy (płynące, stojące, powierzchniowe, podziemne, zbiorniki naturalne i sztuczne, itp.)
	pogoda	<ul style="list-style-type: none">– objaśnić, co to jest pogoda i jakie są jej składniki,– odczytać z termometru i poprawnie zapisać temperaturę dodatnią i ujemną,– podać przykłady zmienności pogody (jej elementów) w ciągu roku (podstawowe cechy pogody w różnych porach roku),– opisać zależność własnego życia (m.in. jego rytmu, aktywności, samopoczucia, sposobu ubierania się) od pogody i jej zmienności,– określić kierunek wiatru na podstawie własnych obserwacji,– podać przykłady budującego i niszczącego działania wiatru,– opisać, z czego składają się chmury,– określić stopień zachmurzenia nieba w skali 4- stopniowej,– rozpoznać na zdjęciu (w naturze) chmury opadowe oraz te, z których nie powstają opady,– rozpoznać rodzaje opadów i osadów atmosferycznych po opisie i na podstawie mapy pogody,– opisać pogodę na podstawie uproszczonej mapy pogody,

	widnokraż, kierunki	<ul style="list-style-type: none"> – wskazać widnokraż w terenie oraz narysować go, zaznaczyć miejsce obserwacji oraz kierunki za pomocą polskich symboli, – wyznaczyć kierunki na widnokraju za pomocą kompasu oraz gnomonu (w czasie górowania Słońca) oraz kierunki dowolnie wybranych obiektów w terenie w odniesieniu do miejsca swego postoju,
	„wędrówka” Słońca	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnić, na czym polega „widomy ruch Słońca”, wiedząc, że naprawdę Ziemia obraca się, a Słońce pozostaje w tym samym położeniu, – wskazać w terenie miejsce górowania, wschodu i zachodu Słońca oraz kierunek widomej wędrówki Słońca, – wyjaśnić na podstawie obserwacji lub rysunku zależność kierunku i długości cienia od położenia Słońca na niebie (od jego dziennej wędrówki), – obliczyć długość danego dnia na podstawie godziny wschodu i zachodu Słońca (dane z kalendarza).
III.	Plan - mapa okolicy, mapa hipsometryczna Polski.	<p>Uczeń potrafi:</p> <ul style="list-style-type: none"> – odnaleźć na mapie na podstawie legendy dane obiekty (elementy), – wyznaczać kierunki na planie (mapie), – zorientować mapę w terenie na podstawie wyznaczonego na widnokraju kierunku północnego oraz charakterystycznych obiektów w terenie, – posługiwać się planem, odnaleźć dane miejsca w odpowiednich sektorach (np. A2),
	odległość	<ul style="list-style-type: none"> – oszacować na oko, a także zmierzyć odległość w terenie (kłasie) między danymi obiektami krokami oraz za pomocą taśmy mierniczej, – określić odległość między dowolnymi punktami w terenie na podstawie zmierzonej odległości na planie (mapie wielkoskalowej),
	wysokość	<ul style="list-style-type: none"> – wskazać na rysunku , zdjęciu elementy pagórka, doliny, – wyjaśnić na podstawie rysunku, np. pagórka różnice między wysokością bezwzględną a wysokością względną, – wskazać pion i poziom, – narysować poziomice na modelu pagórka, a w zeszytce - rysunek poziomicowy pagórka, – odczytać wysokość bezwzględną i względną danego punktu na mapie hipsometrycznej,
	czytanie mapy hipsometrycznej Polski	<ul style="list-style-type: none"> – odczytać z mapy hipsometrycznej Polski układ przestrzenny nizin, wyżyn, gór, – wskazać obszary depresyjne, najwyżej położony punkt Polski, najdłuższą rzekę w Polsce, jej prawe i lewe dopływy, Odrę wraz z dopływami, rzekę przepływającą przez okolicę/ region, źródło i ujście wybranej rzeki; wskazać wybrane jeziora (w tym jezioro Śniardwy), Warszawę oraz miasto, w którym mieszka, lub

najbliższe miasto,

- określić na mapie (lub w terenie) kierunek nachylenia terenu na podstawie kierunku płynięcia rzeki;

IV.

Piekno i zróżnicowanie krajobrazów Polski oraz ich elementów, czyli "znaszli ten kraj?"

Uczeń potrafi:

krajobraz wysokogórski na przykładzie Tatr

- przedstawić najprostsze, ogólne informacje o położeniu Polski oraz jej sąsiadach,
- pokazać na mapie granice i obszar Polski,

- wskazać na mapie hipsometrycznej Polski Tatry, Zakopane, odczytać z tej mapy wysokość bezwzględną Rysów,

- opisać krajobraz wysokogórski Tatr Wysokich i Tatr Zachodnich na podstawie zdjęć /filmu/, panoramy Tatr,

- odróżnić granit od wapienia,

- obliczyć spadek temperatury powietrza wraz ze wzrostem wysokości n.p.m.

- opisać, jak należy zachowywać się w górach, jaki jest właściwy ubiór turysty,

- opisać skutki działania wiatru halnego,

- opisać, na czym polega atrakcyjność Tatr zarówno w lecie jak i w zimie,

- wyjaśnić, dlaczego wraz ze zmianą wysokości zmienia się świat roślin,

- rozpoznać na zdjęciu typowe rośliny i zwierzęta żyjące w Tatrach,

- opisać życie górali dawniej i obecnie,

- wymienić kilka przykładów zabytków kultury w tym regionie,

krajobraz gór średnich

(Sudety lub Beskidy)

- podać przykład gór średnich w Polsce, wskazać je na mapie,

- odczytać wysokość bezwzględną najwyższego szczytu Sudetów (lub Beskidów) jego nazwę; odczytać nazwy ważniejszych miast,

- wyjaśnić, dlaczego rozwinęły się tu liczne uzdrowiska, wskazać na mapie kilka ważniejszych,

- opisać cechy rzeźby gór średnich na podstawie zdjęć, rysunków lub panoram,

- przekonać innych, że obszary te są atrakcyjne turystycznie,

krajobraz gór niskich

(Góry Świętokrzyskie)

- wskazać na mapie Polski Góry Świętokrzyskie, Łysogóry, Łysicę, Kielce,

- opisać różnice w krajobrazie gór niskich i średnich (lub wysokich) na podstawie zdjęć/ rysunków/ panoram,

- wyjaśnić, dlaczego znajdują się tu liczne kamieniołomy,

- rozpoznać na zdjęciu lub filmie gołoborza jako osobliwość przyrodniczą Łysogór,

- opisać wygląd jaskini (na przykładzie jaskini Raj),

krajobraz wyżyny
przekształconej
przez człowieka
(Wyżyna Śląska)

- wyjaśnić, jak powstają jaskinie,
- wymienić kilka przykładów zabytków kultury w tym regionie,
- wskazać na mapie pas wyżyn w Polsce, w tym Wyżynę Śląską,
- odczytać na podstawie mapy w obrębie jakich wysokości bezwzględnych położone są wyżyny w Polsce,
- wymienić najważniejsze miasta (skupiska miast) Wyżyny Śląskiej i wskazać je na mapie (np. Katowice, Chorzów, Gliwice),
- wymienić bogactwa mineralne Wyżyny Śląskiej i opisać, jak człowiek pracuje nad ich wydobyciem i przetworzeniem,
- opisać (na podstawie tekstu, zdjęć, filmu itp.) Wyżynę Śląską jako jeden z najbardziej zanieczyszczonych i zniszczonych obszarów w Polsce i Europie,
- wyjaśnić przyczyny dużej gęstości zaludnienia na Wyżynie Śląskiej oraz opisać warunki życia ludzi w okręgach przemysłowych,
- opisać związek między rozwojem przemysłu i rozwojem miast a zniszczeniem środowiska (krajobrazu) i pogarszaniem się warunków życia ludzi,
- przedstawić sposoby przywracania estetycznego wyglądu zniszczonym obszarom,
- zlokalizować na mapie Polski Wyżynę Krakowsko - Częstochowską, Kraków, Częstochowę,
- opisać na podstawie zdjęć (tekstu) rzeźbę tego obszaru (rzeźba krasowa),
- opisać na podstawie zdjęć (filmu) walory przyrodnicze i kulturowe Ojcowskiego Parku Narodowego oraz Szlaku Orlich Gniazd,
- wymienić przykłady zabytków kultury polskiej w Krakowie (Uniwersytet Jagielloński, Zamek Królewski na Wawelu, Katedra Wawelska, Skałka, Kościół Mariacki, Cmentarz Rakowicki) i Częstochowie (klasztor na Jasnej Górze),
- zlokalizować na mapie Polski Wyżynę Lubelską i Sandomierską oraz wybrane miasta tego regionu (np. Lublin, Sandomierz, Kazimierz Dolny, Zamość),
- opisać na podstawie opisu (zdjęć) krajobraz tego obszaru,
- odróżnić less od granitu i wapienia, wyjaśnić, dlaczego less podlega szybkiej erozji (niszczeniu),
- opisać na podstawie zdjęcia (rysunku) wygląd wąwozu lessowego, wyjaśnić, dlaczego wąwozy stanowią utrudnienie w rolnictwie i komunikacji, opisać, jak się tworzą wąwozy,
- opisać na podstawie zdjęć (opisów) na czym polega atrakcyjność turystyczna tego obszaru,
- wyjaśnić, dlaczego gleby podlegają tu szczególnej ochronie,

krajobraz wyżyny
wapiennej
(Wyżyna Krakow-
sko- Częstochow-
ska)

(Wyżyna Lubelska)

- wyjaśnić, dlaczego szansą gospodarki tego regionu jest przemysł spożywczy,
- krajobraz nizinny
- zlokalizować na mapie Nizinę Mazowiecką (*Nizinę Wielkopolską, Śląską i Podlaską), Warszawę, Wrocław,
- Nizina Mazowiecka
lub
- opisać na podstawie zdjęć krajobraz nizinny, porównać go z krajobrazem wyżynnym i górskim,
- * Wielkopolska
lub
- wyjaśnić, dlaczego pozostałości dawnych puszczy (np. Puszcza Kampinoska, Białowieńska) są skarbem obecnym i przyszłych pokoleń.
- * Śląska
lub
- wskazać na mapie Wisłę przepływającą przez Nizinę Mazowiecką (*lub najważniejszą rzekę przepływającą przez inną wybraną nizinę) oraz zlokalizować Kampinoski Park Narodowy; (* w przypadku innych nizin - najbliższe parki narodowe lub obszary leśne)
- * Podlaska
- wskazać na mapie największy w Polsce park narodowy - Biebrzański Park Narodowy,
 - odróżnić na podstawie opisu (zdjęcia) rzekę niziną od rzeki górskiej,
 - wyjaśnić, jaką rolę spełniają rzeki w przyrodzie oraz jaką rolę „wyznaczył” im człowiek,
 - wyjaśnić, dlaczego ochrona wody przed zanieczyszczeniami i oszczędność wody są ważne w życiu każdego człowieka,
 - opisać na podstawie mapy położenie Warszawy,
 - wymienić przykłady (rozpoznać na zdjęciach) zabytków i symboli Warszawy (np. Stare Miasto, Zamek Królewski, kolumna Zygmunta, Łazienki Królewskie, Grób Nieznanego Żołnierza, Stare Powązki),
 - opisać rolę Kampinoskiego Parku Narodowego i innych obszarów leśnych znajdujących się wokół Warszawy (wyjaśnić termin „zielone płuca Warszawy”),
 - podać przykład „zielonych płuc” w swojej okolicy,
- krajobraz pojezierzy Pojezierze Mazurskie
lub
- wskazać na mapie Polski Pojezierze Mazurskie (*Pojezierze Pomorskie oraz Pojezierze Wielkopolskie), Olsztyn, Poznań, jezioro Śniardwy, jezioro Wigry, Kanał Augustowski i Elbląski,
- * Pomorskie
- opisać na podstawie mapy (zdjęć) tekstu krajobraz pojezierny i porównać go z krajobrazem górskim,
 - wyjaśnić, dlaczego jeziora, lasy i w miarę czyste powietrze są bogactwem tego obszaru,
 - zaplanować trasę spływu kajakowego na podstawie mapy wybranego pojezierza,
- krajobrazy nadmorskie (Pobrzeże Bałtyckie)
- wskazać na mapie polskie wybrzeże Bałtyku (wyróżnić Zatokę Gdańską, Zatokę Pomorską, Zalew Szczeciński, Wolin, Mierzeję Helską, Mierzeję Łebską (jez. Łebsko), ujście Wisły i Odry, Żuławy) Gdańsk, Sopot, Gdynię, Szczecin, Świnoujście,
 - wskazać na mapie morze terytorialne oraz wyłączną strefę chronioną,
 - opisać na podstawie zdjęć lub mapy cechy krajo-

Polska -
zróżnicowanie
krajobrazów

- zu wybrzeża Bałtyku oraz porównać brzeg morski wysoki i brzeg niski,
- opisać (np. na podstawie zdjęć, opisów), działanie wiatru oraz fal morskich w strefie przybrzeżnej ich skutki (niszczenie, transport, budowanie),
- podać przykłady ochrony brzegu morskiego przed niszczącym działaniem morza i wiatru
- opisać piękno i różnorodność: rodzajów brzegów oraz plaż na podstawie zdjęć/ filmu (np. Słowińskiego Parku Narodowego i Wolińskiego Parku Narodowego),
- ocenić, czym są czyste plaże i czysta woda morska zarówno dla ludzi mieszkających nad morzem jak i wczasowiczów,
- opisać na podstawie zdjęć (tekstu) jaką rolę w gospodarce spełniają porty morskie oraz stocznie,
- wyjaśnić, czym zajmują się „ludzie morza”,
- opisać, na czym polegają walory turystyczne miast nadmorskich oraz walory turystyczno - krajobrazowe polskiego wybrzeża
- opisać jak powstały Żuławy,
- wyjaśnić, dlaczego nie należy tu rozwijać przemysłu,
- wyjaśnić, dlaczego w Polsce tworzy się parki narodowe i dba o zabytki kultury,
- opisać Polskę jako kraj o licznych walorach przyrodniczych i kulturowych, podać przykłady z okolicy (regionu),
- przedstawić w postaci reportażu (notatki) lub opisu najważniejsze według siebie wiadomości o Polsce, w tym także o krajobrazach polskich,
- wyjaśnić, dlaczego losy Polski zależą (będą zależec) od jego wykształcenia, mądrości,
- opisać (wyobrazić sobie), w jakiej Polsce chciałby żyć, jaka jest Polska jego marzeń,
- wyjaśnić, dlaczego Polska jest „domem” nie tylko dla Polaków,
- wyjaśnić, dlaczego losy te są i będą zależne także od postaw narodów sąsiadujących z Polską.

Uwaga do działu III

Umiejętność czytania mapy odnosi się zarówno do ścienniej mapy hipsometrycznej Polski, jak i do mapy w atlasie geograficznym.

Podstawowy materiał nauczania

Kształt i rozmiary Ziemi. Orientacja na Ziemi.

Podstawowe wymagania programowe

Uczeń potrafi:

- odpowiedzieć z pamięci, ile wynosi w kilometrach obwód i średni promień Ziemi,
- wyjaśnić, że globus jest wykonanym w skali modelem Ziemi,
- wskazać na niebie położenie Gwiazdy Północnej i określić, że znajduje się ona w północnym biegunie niebieskim, wokół którego sfera niebieska wraz z gwiazdami wykonuje widomy obrót w ciągu doby,
- wyjaśnić, że Gwiazda Północna wskazuje kierunek północny i określić ten kierunek na widnokręgu,
- wskazać na sferze niebieskiej południk niebieski i określić kierunki północ - południe na widnokręgu,
- wskazać w terenie i opisać widomą wędrówkę Słońca nad horyzontem w różnych porach roku,
- podać, że górowanie Słońca następuje w momencie, gdy znajduje się ono w danym dniu najwyżej nad horyzontem,
- opisać zmiany długości cienia gnomonu w czasie widomej wędrówki Słońca w ciągu dnia, w tym długość cienia w momencie górowania Słońca,
- wyjaśnić, że w momencie górowania Słońca jest w danej miejscowości południe słoneczne,
- wskazać w terenie kierunki główne i pośrednie na podstawie miejscowego południka,
- wskazać na globusie bieguny geograficzne,
- wskazać na globusie dowolny południk i kierunki północ- południe,
- wskazać na globusie południk 0° i 180° ,
- określić, czy dany punkt na globusie jest na półkuli wschodniej, czy na zachodniej,
- określić długość geograficzną dowolnego punktu na globusie z dokładnością do 1° ,
- wskazać na globusie dowolny równoleżnik i określić kierunki wschód- zachód,
- wskazać na globusie równik i określić, czy dany punkt na globusie leży na półkuli północnej, czy na południowej,
- określić szerokość geograficzną dowolnego punktu na globusie z dokładnością do 1° ,
- opisać cechy siatki geograficznej,
- określić kierunki główne i pośrednie z dowolnego punktu na globusie,
- określić współrzędne geograficzne dowolnego punktu na globusie. z dokładnością do 1° ,
- podać, jakie mogą występować różnice między siat-

kami kartograficznymi z powodu odwzorowania cza-
szy kuli na płaszczyźnie,

- podać, jakie mogą na mapie występować odkształce-
nia,
- określić kierunki główne i pośrednie z dowolnego
punktu na mapie świata,
- określić współrzędne geograficzne dowolnego punktu
na mapie świata,
- określić w przybliżeniu rozciągłość południkową i
równoleżnikową dowolnego terenu na globusie i na
mapie świata.

II. **Kontynenty i
wyspy. Oceany i
morza. Wielkie
rzeki.**

Uczeń potrafi:

- wymienić z pamięci nazwy i powierzchnię poszcze-
gólnych kontynentów,
- wskazać na globusie i mapie świata poszczególne
kontynenty,
- rozpoznać na mapie konturowej dowolny kontynent,
- podać, ile wynosi powierzchnia Ziemi, w tym udział
lądów i mórz,
- wymienić z pamięci nazwy oceanów, wskazać je na
globusie i mapie świata,
- rozpoznać na mapie konturowej oceany,
- wymienić nazwy kilku mórz oblewających Europę i
wskazać je na mapie Europy,
- podać różnicę w zasoleniu między wodą w oceanach i
morzach a wodą w rzekach,
- wskazać na mapie świata kilka wielkich rzek, w tym :
– Wołgę; Dunaj, Nil, Zair (Kongo), Amazonkę, Missisipi,
Huang He,
- wymienić i wskazać na mapie świata największe:
kontynent, ocean, wyspę, góry,
- określić rozciągłość południkową i równoleżnikową
dowolnego terenu na mapie.

III. **Poznajemy świat
- wybrane krajo-
brazy Ziemi:**

Uczeń potrafi:

śródziemnomorski

- nazwać i wskazać na mapie Europy: Morze Śród-
ziemne, Półwysep Apeniński, Półwysep Bałkański,
Grecję, Włochy,
- na podstawie danych w tabeli lub wykresu opisać
cechy klimatu śródziemnomorskiego,
- rozpoznać na fotografii i wymienić nazwy kilku gatun-
ków roślin występujących w klimacie śródziemnomor-
skim, np.: pomarańczy, cytryny, winorośli, oliwki, fi-
gowca, pini, cyprysu, kasztana jadalnego,
- opisać krajobraz śródziemnomorski,
- korzystając z rysunku opisać wulkan stożkowy i pro-
dukty wybuchu wulkanu,

Niziny Chińskiej

- wskazać na mapie Azji Nizinę Chińską, rzekę Huang
He, Morze Żółte,
- na podstawie danych w tabeli lub wykresu opisać
cechy klimatu monsunowego,

- opisać krajobraz Niziny Chińskiej,
 - opisać zajęcia ludności wiejskiej mieszkającej na Nizinie Chińskiej,
- pustynny Sahary
- wskazać Saharę na mapie świata i Afryki,
 - określić w przybliżeniu rozciągłość południkową Sahary,
 - na podstawie danych w tabeli lub wykresu opisać cechy klimatu Sahary,
 - opisać krajobraz pustyni piaszczystej, skalistej,
 - korzystając z fotografii, opisać wygląd oazy na Saharze,
- sawanny w Afryce
- wskazać na mapie Afryki tereny sawanny na północ od równika,
 - określić w przybliżeniu rozciągłość południkową sawanny w Afryce na północ od równika,
 - na podstawie danych w tabeli lub wykresu opisać cechy klimatu, - opisać krajobraz sawanny i zajęcia mieszkającej na sawannie ludności,
 - wskazać na mapie świata i Afryki Kotlinę Kongo, rzekę Zair,
- lasu równikowego w Afryce lub w Ameryce Płd.
- na podstawie danych w tabeli lub wykresu opisać cechy klimatu równikowego,
 - opisać krajobraz lasu równikowego,
 - korzystając z fotografii opisać wygląd Pigmeja i Murzyna Bantu,
 - podać, kto odkrył Amerykę pod koniec XV wieku,
 - wskazać na mapie świata Amerykę Północną, Środkową, Południową, Zatokę Meksykańską.
 - podać nazwę pierwotnych mieszkańców Ameryki,
 - opisać sprowadzanie niewolników do pracy na plantacjach w Ameryce,
 - wskazać na mapie świata i Ameryki Brazylię, Amazonkę i największe na świecie dorzecze Amazonki,
 - na podstawie danych w tabeli lub wykresu opisać cechy klimatu równikowego nad Amazonką,
 - wskazać na mapie Ameryki Płd. Amazonię i opisać krajobraz lasu równikowego nad Amazonką - największego zbiorowiska roślin na świecie,
 - opisać przyrodnicze warunki życia Indian w lesie równikowym nad Amazonką,
 - opisać skutki karczowania lasów nad Amazonką,
- pampy w Ameryce Płd.
- wskazać na mapie Ameryki Płd. tereny występowania pampy,
 - określić w przybliżeniu rozciągłość południkową pampy,
 - na podstawie danych w tabeli lub wykresu opisać cechy klimatu pampy,
 - opisać krajobraz pampy i sposób jej wykorzystania przez człowieka,
 - wskazać na mapie Ameryki Płn. Wielkie Równiny, Kordyliery, Missisipi, Missouri,

prerii w Ameryce Pn.	<ul style="list-style-type: none"> – określić w przybliżeniu rozciągłość południkową prerii, – opisać krajobraz prerii, – opisać gospodarcze wykorzystanie prerii,
miejski w Ameryce Pn.	<ul style="list-style-type: none"> – wskazać na mapie Ameryki Pn. Nowy Jork, rzekę Św. Wawrzyńca, wodospad Niagara, Wielkie Jeziora, Chicago, – korzystając z fotografii, opisać wygląd wielkiego miasta amerykańskiego,
tajgi syberyjskiej	<ul style="list-style-type: none"> – wskazać na mapie Azji: góry Ural, Syberię, Nizinę Zachodniosyberyjską, Cieśninę Beringa, rzeki: Ob, Jenisej, Lena, jezioro Bajkał, – opisać udział polskich zesłańców w badaniach Syberii, – wskazać na mapie Azji zasięg występowania tajgi, – określić w przybliżeniu rozciągłość południkową występowania tajgi, – na podstawie danych w tabeli lub wykresu opisać cechy klimatu tajgi, – opisać krajobraz tajgi, – wskazać na mapie świata strefę tajgi na półkuli północnej, – uzasadnić, dlaczego w tajdze jest bardzo mała gęstość zaludnienia,
tundry syberyjskiej	<ul style="list-style-type: none"> – wskazać na mapie krajobrazowej Azji zasięg występowania tundry, – określić w przybliżeniu rozciągłość południkową występowania tundry, – wskazać na mapie świata strefę tundry na półkuli północnej, – na podstawie danych w tabeli lub wykresu, opisać cechy klimatu tundry z uwzględnieniem występowania dni i nocy polarnych, – opisać krajobraz tundry z uwzględnieniem zmian w ciągu roku, – wyjaśnić, dlaczego tundra jest prawie bezludna,
Australii	<ul style="list-style-type: none"> – wskazać na mapie Australii: Wielkie Góry Wododziałowe, Górę Kościuszki, Canberę, Wielką Rafę Koralową, – określić rozciągłość południkową Australii, – odczytać z mapy, że w Australii przeważają pustynie, półpustynie, sawanny i stepy, – wymienić 2-3 gatunki typowych roślin w Australii (eukaliptus, akacja), – opisać na podstawie fotografii kilka gatunków zwierząt występujących tylko w Australii (kangur, koala, pies dingo), – wyjaśnić znaczenie słów: Aborygen, rafa koralowa, – na podstawie mapy opisać rozmieszczenie ludności w Australii, – na przykładzie Australii porównać okresy występowania kalendarzowych pór roku na półkuli północnej i południowej,

Antarktydy

- wskazać na mapie świata Antarktydę i Arktykę, określić w przybliżeniu ich rozciągłość południkową,
- wyjaśnić, dlaczego Antarktyda jest pokryta lodolodem,
- podać okresy występowania dnia i nocy polarnych na Antarktydzie i w Arktyce,
- wymienić pingwiny jako przedstawicieli ubożego świata zwierząt na Antarktydzie,
- wyjaśnić, dlaczego na Antarktydzie nie ma stałych mieszkańców, lecz tylko naukowe stacje badawcze,
- wyjaśnić, co utrudnia dostęp statków do Antarktydy,
- opisać klimat i krajobraz Antarktydy,
- wskazać na mapie Azji: Himalaje, Czomolungmę, Indus, Ganges i Brahmaputrę,
- wyjaśnić przyczynę występowania pięter roślinności w górach,
- wyjaśnić przyczyny występowania lodowców w wysokich górach, ponad granicą wiecznych śniegów,
- na podstawie fotografii wyróżnić części lodowca i opisać jego niszczącą działalność,
- na podstawie fotografii opisać cechy rzeźby wysokogórskiej.

wysokogórski Himalajów

IV. Człowiek poznaje świat - od pierwszej wyprawy dookoła Ziemi (1519 - 1522) do pierwszej wyprawy na Księżyc (1969).

Uczeń potrafi:

- wskazać na globusie i na mapie świata przybliżoną trasę pierwszej podróży dookoła Ziemi w XVI wieku, która trwała około 3 lat,
- podać rok pierwszej podróży Amerykanów na Księżyc, odległy od Ziemi około 384 000 km, która trwała kilka dni,
- podać kilka różnic między Ziemią a Księżycem,
- podać, że dotychczas nigdzie poza Ziemią nie stwierdzono istnienia życia.

V. Ziemia - planeta w Układzie Słonecznym

Uczeń potrafi:

następstwa ruchu obrotowego Ziemi

- przedstawić heliocentryczny pogląd Mikołaja Kopernika na tle wcześniejszego poglądu geocentrycznego,
- przedstawić kilka faktów z życia Mikołaja Kopernika,
- przedstawić różnice między gwiazdą, planetą, satelitą,
- podać, ile wynosi średnia odległość z Ziemi do Słońca,
- wymienić z pamięci nazwy kilku planet Układu Słonecznego,
- podać, że Układ Słoneczny jest częścią jednej z galaktyk, poruszających się w Kosmosie,
- zademonstrować na globusie ruch obrotowy Ziemi z zachodu na wschód,
- wymienić następstwa ruchu obrotowego Ziemi: widomy ruch sfery niebieskiej, w tym także Słońca w ciągu doby, dzień i noc, różnice czasu na Ziemi,

- podać, że Ziemia obraca się o 360° w ciągu doby, tj. o 15° w ciągu godziny, w związku z tym czas słoneczny na Ziemi różni się co 15° o jedną godzinę,
- podać, że w poszczególnych krajach dla celów praktycznych wprowadza się czas urzędowy,
- zademonstrować przy użyciu globusa ruch obiegowy Ziemi wokół Słońca, zachowując prawidłowy kierunek ruchu i stałe nachylenie osi ziemskiej,
- podać, że jeden obieg Ziemi wokół Słońca trwa rok, tj. 365 dni,
- podać, że stałe nachylenie osi ziemskiej do płaszczyzny orbity powoduje zmiany oświetlenia Ziemi w ciągu roku i występowanie astronomicznych por roku,
- wskazać na globusie i na mapie świata zwrotnik Raka i zwrótnik Koziorożca oraz koła podbiegunowe,
- podać, że wraz ze zmianą szerokości geograficznej zmienia się wysokość Słońca nad horyzontem w momencie górowania,
- podać, że najwyżej nad horyzontem Słońce góruje w strefie międzyzwrótnikowej,
- wskazać na globusie i na mapie świata tereny, na których występuje dzień i noc polarna,
- rozpoznać na rysunku i nazwać strefy oświetlenia Ziemi,
- podać, że około 21 III i 23 IX Słońce góruje w zenicie nad równikiem i jednakowo są wtedy oświetlone obydwie półkule: północna i południowa. Dzień i noc na całej Ziemi trwają po 12 godzin,
- podać, że około 22 VI Słońce góruje w zenicie nad zwrotnikiem Raka, na półkuli północnej jest wtedy dłuższy dzień niż noc, a na południowej odwrotnie,
- podać, że około 22 XII Słońce góruje w zenicie nad zwrótnikiem Koziorożca, na półkuli południowej jest wtedy dłuższy dzień niż noc, a na półkuli północnej odwrotnie,
- wskazać na mapie świata obszary występowania poznanych stref roślinnych: lasów równikowych, sawanny, pustyni, stepów, tajgi, tundry,
- krótko scharakteryzować każdą z poznanych stref roślinnych,
- krótko scharakteryzować klimat poszczególnych stref roślinnych.

następstwa ruchu obiegowego Ziemi

strefowe zmiany oświetlenia Ziemi

strefy krajobrazowe

VI. **Zaludnienie Ziemi, przyrodnicze uwarunkowania osadnictwa i jego wpływ na przekształcanie naturalnego krajobrazu**

- Uczeń potrafi:
- wskazać na mapie świata poznane w ciągu roku przykłady terenów bezludnych i bardzo gęsto zaludnionych na Ziemi,
- podać kilka przykładów zależności gęstości osadnictwa od warunków naturalnych.
- wskazać na mapie świata kilka przykładów poznanych w ciągu roku krajobrazów mało przekształconych oraz bardzo przekształconych przez człowieka,
- podać kilka przyczyn dużego przekształcenia krajobrazu przez człowieka,
- podać przykłady przekształcenia krajobrazu w miejscu swojego zamieszkania,
- omówić wpływ gospodarczej działalności człowieka na zanieczyszczenie powietrza, wody, gleby,
- uzasadnić pogląd, że zanieczyszczenie powietrza, wody, gleby jest szkodliwe dla organizmów, w tym także dla człowieka.

VII. **Mała ojczyzna - miejsce zamieszkania**

Cele kształcenia - według programu poznawania, badania środowiska lokalnego opracowanego przez nauczyciela dla klas IV - VIII danej szkoły. Uczeń m.in. umie zaobserwować zmiany, jakie zaszły w środowisku lokalnym w ostatnim roku.

KLASY VI - VII

	Podstawowy materiał nauczania	Podstawowe wymagania programowe
Część A	Świat - przegląd ogólny i regionalny Kontynenty - przegląd ogólny. Europa Azja Afryka Ameryka Północna Ameryka Południowa Australia i Oceania	Uczeń potrafi: <ul style="list-style-type: none">– podać powierzchnię poszczególnych kontynentów z dokładnością do 1 mln km² oraz przybliżoną liczbę mieszkańców,– scharakteryzować ogólnie rozmieszczenie ludności włącznie z głównymi ośrodkami miejskim,– podać podstawowe fakty dotyczące struktury etnicznej i rasowej kontynentu,– posługując się odpowiednimi mapami: ogólnogeograficzną (poziomicową barwną), klimatycznymi, glebową, roślinności, scharakteryzować warunki środowiska geograficznego danego kontynentu,– wskazać związek rozmieszczenia ludności z warunkami środowiska przyrodniczego kontynentu,– posługując się mapami środowiska przyrodniczego i gospodarczymi, porównać zróżnicowanie rolnictwa na danym kontynencie ze zróżnicowaniem warunków środowiska przyrodniczego, zwracając szczególną uwagę na zjawisko strefowości i jej zaburzenia.
	Przegląd regionalny wybranych państw świata. Sąsiedzi Polski	
	Niemcy (Republika Federalna Niemiec - największa potęga gospodarcza Europy	Uczeń potrafi: <ul style="list-style-type: none">– podać nazwę stolicy kraju i głównych miast, przybliżoną powierzchnię i liczbę mieszkańców,– scharakteryzować środowisko przyrodnicze, główne cechy gospodarki, stosunki ludnościowe ze szczególnym uwzględnieniem roli Polonii i robotników zagranicznych,– porównać potencjał ludnościowy i gospodarczy Niemiec z potencjałem Polski i jej innych sąsiadów,– wskazać istniejące i możliwe przykłady rozwoju współpracy gospodarczej, kulturalnej (i ewentualnie innej) z Polską,

- Republika Czeska (Czechy)
- podać nazwę stolicy i głównych miast kraju, przybliżoną powierzchnię i liczbę mieszkańców,
 - scharakteryzować środowisko przyrodnicze, główne cechy gospodarki, stosunki ludnościowe (w tym znaczenie mniejszości etnicznych),
 - porównać potencjał ludnościowy i gospodarczy Czech z potencjałem Polski i jej innych sąsiadów,
 - wskazać istniejące i możliwe przykłady rozwoju współpracy gospodarczej, kulturalnej (i ewentualnie innych) z Polską,
- Słowacja
- podać nazwę stolicy i głównych miast kraju, przybliżoną powierzchnię i liczbę mieszkańców,
 - scharakteryzować środowisko przyrodnicze, główne cechy gospodarki, stosunki ludnościowe ze szczególnym uwzględnieniem roli Polonii,
 - porównać potencjał ludnościowy i gospodarczy Słowacji z potencjałem Polski i jej innych sąsiadów,
 - wskazać istniejące i możliwe przykłady rozwoju współpracy gospodarczej, kulturalnej (i ewentualnie innej) z Polską,
- Litwa
- podać nazwę stolicy kraju, przybliżoną powierzchnię i liczbę mieszkańców,
 - scharakteryzować środowisko przyrodnicze, główne cechy gospodarki, stosunki ludnościowe ze szczególnym uwzględnieniem roli Polonii,
 - porównać potencjał ludnościowy i gospodarczy Litwy z potencjałem Polski i jej innych sąsiadów,
 - wskazać istniejące i możliwe przykłady rozwoju współpracy gospodarczej, kulturalnej (i ewentualnie innej) z Polską,
- Ukraina
- podać nazwę stolicy i głównych miast kraju, przybliżoną powierzchnię i liczbę mieszkańców,
 - scharakteryzować środowisko przyrodnicze, główne cechy gospodarki, stosunki ludnościowe ze szczególnym uwzględnieniem roli Polonii,
 - porównać potencjał ludnościowy i gospodarczy Ukrainy z potencjałem Polski i jej innych sąsiadów,
 - wskazać istniejące i możliwe przykłady rozwoju współpracy gospodarczej, kulturalnej (i ewentualnie innej) z Polską,
- Białoruś
- podać nazwę stolicy kraju, przybliżoną powierzchnię i liczbę mieszkańców,
 - scharakteryzować środowisko przyrodnicze, główne cechy gospodarki, stosunki ludnościowe ze szczególnym uwzględnieniem roli Polonii,
 - porównać potencjał ludnościowy i gospodarczy Białorusi z potencjałem Polski i jej innych sąsiadów,

Wybrane charakterystyczne państwa Europy.

Państwa Europy Północnej.

Szwecja - kraj socjalnego dobrobytu.

Problemy związane z przystąpieniem do Unii Europejskiej

- wskazać istniejące i możliwe przykłady rozwoju współpracy gospodarczej, kulturalnej (i ewentualnie innej) z Polską,

- wymienić kraje wchodzące w skład Europy Północnej i ich stolice.
- podać wspólne cechy środowiska przyrodniczego, gospodarki, stosunków ludnościowych regionu.
- określić położenie Szwecji i podać nazwę jej stolicy,
- scharakteryzować główne cechy środowiska przyrodniczego Szwecji,
- poprawnie zastosować termin „państwo dobrobytu”, podać przykłady szwedzkiej polityki socjalnej,
- wskazać przykłady korzyści wypływających z faktu wstąpienia Szwecji do Unii Europejskiej, jak też przykłady trudności,

Kraje Europy Zachodniej.

Francja - europejskie i światowe ognisko kultury

- opisać główne cechy środowiska przyrodniczego kraju,
- scharakteryzować stosunki ludnościowe i gospodarkę,
- wskazać na związki gospodarcze i kulturowe z dawnymi posiadłościami oraz dużą liczbę pochodzących z nich emigrantów jako na konsekwencje faktu, że kraj ten był mocarstwem kolonialnym,
- podać przykłady problemów z tym związanych,
- uzasadnić, na czym polega funkcja Francji jako jednego z kulturowych centrów świata,

Wielka Brytania - była metropolia kolonialna i jej współczesne problemy

- opisać główne cechy środowiska przyrodniczego kraju,
- scharakteryzować stosunki ludnościowe i gospodarkę,
- wskazać na związki gospodarcze i kulturowe z dawnymi posiadłościami oraz dużą liczbę pochodzących z nich emigrantów, jako na konsekwencje faktu, że kraj ten był mocarstwem kolonialnym,
- podać przykłady problemów z tym związanych,
- wykazać wpływ położenia na wyspach na warunki przyrodnicze i na gospodarkę,

Kraje Europy
Południowej.

Włochy
(Hiszpania) -
typowy kraj śród-
ziemnomorskiej
Europy

- scharakteryzować klimat podzwrotnikowy morski (śródziemnomorski) i roślinność śródziemnomorską,
- wymienić typowe rośliny uprawne,
- wyjaśnić, na czym polega szczególna atrakcyjność turystyczna terenów położonych w pobliżu Morza Śródziemnego i wskazać na specyfikę omawianego kraju,

Kraje alpejskie:
różne sposoby
wykorzystania
środowiska przy-
rodniczego w
górach

- wymienić kraje leżące na terenie Alp,
- scharakteryzować środowisko przyrodnicze Alp,
- wymienić i pokazać na mapie rzeki wypływające z Alp,
- scharakteryzować gospodarkę Austrii lub Szwajcarii,
- wskazać, na czym polega szczególna atrakcyjność turystyczna terenów alpejskich,
- podać przykłady konfliktu interesów między różnymi sposobami wykorzystania przestrzeni w górach, np. między funkcją turystyczną a tranzytem samochodowym,

Państwa powstałe
w wyniku rozpadu
dawnej Jugosławii
- ich walory tury-
styczne i proble-
my etniczne

- wymienić państwa powstałe w wyniku rozpadu dawnej Jugosławii,
- wymienić państwa, powstałe z dawnej Jugosławii, charakteryzujące się zróżnicowaną strukturą etniczną i religijną, podać, w których z nich toczyła się wojna,
- scharakteryzować społeczne i gospodarcze skutki wojny,
- scharakteryzować typ wybrzeża dalmatyńskiego, przedstawić jego genezę i walory turystyczne,
- wskazać na mapie obszary występowania rzeźby krasowej w krajach dawnej Jugosławii, scharakteryzować ten typ rzeźby,

Państwa Europy
Środkowo-
Wschodniej

- wyjaśnić znaczenie terminu Europa Środkowo-Wschodnia,
- wskazać państwa Europy Środkowo-Wschodniej oraz ich stolice na mapie,
- wyjaśnić własnymi słowami znaczenie terminów: kolektywizacja, przemysł ciężki, przemysł lekki, gospodarka samowystarczalna, centralne planowanie,
- wskazać wspólne cechy gospodarek krajów Europy Środkowo- Wschodniej i wyjaśnić pochodzenie tych cech,
- wskazać przykłady współczesnych procesów dostosowywania gospodarek krajów Europy Środkowo-Wschodniej do potrzeb gospodarki rynkowej,

- Unia Europejska -
problemy inte-
gracji europejskiej
- wymienić kraje wchodzące w skład Unii, w tym kraje, które przystąpiły do Unii ostatnio, oraz kraje, które starają się obecnie o przystąpienie do Unii,
 - podać przykłady integracyjnych działań w Unii i wspólnych instytucji unijnych,
 - podać przykłady ewentualnych korzyści i zagrożeń z tym związanych,
- Potęgi gospodar-
cze świata.
- Stany Zjednoczo-
ne
- podać podstawowe fakty dotyczące gospodarki kraju z uwzględnieniem jej związków z bazą surowcową,
 - posługując się rocznikiem statystycznym (publikacją „Świat w liczbach” lub analogiczną) uzasadnić tezę, że kraj ten rzeczywiście można określić mianem gospodarczej potęgi świata, i wskazać te dziedziny, w których on przoduje,
 - posługując się mapami, omówić regionalne zróżnicowanie gospodarki, zwracając przy tym uwagę na związki ze środowiskiem przyrodniczym,
 - analizować wykresy przedstawiające zmiany produkcji i diagramy strukturalne,
- Japonia
- podać podstawowe fakty dotyczące gospodarki kraju,
 - posługując się rocznikiem statystycznym (publikacją „Świat w liczbach” lub analogiczną) uzasadnić tezę, że kraj ten rzeczywiście można określić mianem gospodarczej potęgi świata, i wskazać te dziedziny, w których on przoduje,
 - analizować wykresy przedstawiające zmiany produkcji i diagramy strukturalne,
- Rosja
- podać podstawowe fakty dotyczące gospodarki kraju z uwzględnieniem jej związków z bazą surowcową,
 - posługując się rocznikiem statystycznym (publikacją „Świat w liczbach” lub analogiczną) uzasadnić tezę, że kraj ten rzeczywiście można określić mianem gospodarczej potęgi świata, i wskazać te dziedziny, w których on przoduje,
 - wykazać wpływ strefowości klimatyczno-roślinnej na gospodarkę,
 - posługując się mapami, omówić regionalne zróżnicowanie gospodarki, zwracając przy tym uwagę na związki ze środowiskiem przyrodniczym,
 - wykazać się wiadomościami na temat kłopotów związanych z koniecznością restrukturyzacji gospodarki,
 - analizować wykresy przedstawiające zmiany produkcji i diagramy strukturalne,

Najludniejsze
kraje świata
Chiny

- podać w przybliżeniu liczbę mieszkańców kraju, która stale rośnie,
- powiedzieć własnymi słowami, co oznacza termin „eksplozja demograficzna”, oraz wskazać problemy związane z szybkim wzrostem liczby mieszkańców, zwłaszcza problemy dotyczące wyżywienia, nędzy, głodu.
- opisać strukturę społeczeństwa według płci i wieku na podstawie „piramidy wieku”,
- wskazać istotną cechę krajów dotkniętych „eksplozją demograficzną”, tj., bardzo duży udział młodzieży w strukturze wieku,
- dokonać oceny (także w kategoriach moralnych) drastycznych metod regulacji liczby urodzeń,

Indie

- podać w przybliżeniu liczbę mieszkańców kraju, która stale rośnie,
- powiedzieć własnymi słowami, co oznacza termin „eksplozja demograficzna” oraz wskazać problemy związane z szybkim wzrostem liczby mieszkańców, zwłaszcza problemy dotyczące wyżywienia, nędzy i głodu.
- opisać strukturę społeczeństwa według płci i wieku na podstawie „piramidy wieku”,
- wskazać istotną cechę krajów dotkniętych „eksplozją demograficzną”, tj., bardzo duży udział młodzieży w strukturze ludności według wieku,
- podać przykłady międzynarodowych akcji walki z nędzą i głodem,
- dokonać oceny (także w kategoriach moralnych) drastycznych metod regulacji liczby urodzeń,

Wybrane kraje
świata charakte-
rystyczne dla
różnych kręgów
kulturowych

Ameryka Łaciń-
ska, Brazylia
(ewentualnie
Meksyk lub Argen-
tyna, albo jedno z
państw andyj-
skich)

- scharakteryzować gospodarkę kraju oraz wykazać specyficzne cechy stosunków ludnościowych i gospodarczych związanych z przynależnością danego kraju do określonego kręgu kulturowego,

kraje arabskie,
jeden do wyboru:
np. Egipt, Algieria,
Maroko

- potrafi wskazać specyficzne cechy stosunków ludnościowych i gospodarczych związanych z przynależnością danego kraju do określonego kręgu kulturowego,

kraje „Afryki Czarnej”,
Jeden do wyboru,
np. Nigeria

- wskazać specyficzne cechy stosunków ludnościowych i gospodarczych związanych z przynależnością danego kraju do określonego kręgu kulturowego,

kraje azjatyckie,
zalecane 3 - np.
Izrael, Turcja,
Indonezja

- scharakteryzować gospodarkę kraju oraz wykazać specyficzne cechy stosunków ludnościowych i gospodarczych związanych z przynależnością danego kraju do określonego kręgu kulturowego,

Część B Globalne problemy ludzkości

Zagrożenia i
ochrona atmosfery

Uczeń potrafi:

- wymienić główne źródła zanieczyszczenia atmosfery,
- wykazać, że niektóre zanieczyszczenia mają charakter globalny,
- wykazać się wiadomościami o „dziurze ozonowej”, o efekcie cieplarnianym i o domniemyanych jego skutkach,
- wskazać przykłady obszarów szczególnie zagrożonych i uzasadnić przyczyny tego zagrożenia,

Zanieczyszczenie
mórz i oceanów,
degradacja ich
zasobów. Ochrona
mórz i oceanów

- wymienić główne źródła zanieczyszczeń wód morskich, powstające jako efekt działalności człowieka zarówno na lądzie, jak i na morzach,
- wykazać, że zanieczyszczenia i zniszczenia mają charakter globalny i do ich rozwiązania konieczne są wspólne działania,
- porządkować nabyte wiadomości dotyczące poszczególnych akwenów morskich i uogólniać je do skali globalnej,
- podać przykłady wyczerpywania się zasobów żywych;
- podać przykłady co najmniej 2 umów międzynarodowych chroniących zasoby morskie.

Głód i niedożywienie. Obszary nimi dotknięte, próby przeciwdziałania

- zrozumieć, że walka z głodem jest kluczowym wyzwaniem dla ludzkości;
- rozróżniać terminy: głód i niedożywienie.
- wskazać regiony świata o szczególnie trudnej sytuacji w zakresie żywienia ludności,
- wskazać przyczyny takiego stanu, zarówno jeśli chodzi o przesłanki przyrodnicze (np. duże prawdopodobieństwo posuch i innych klęsk żywiołowych), demograficzne (eksplozja demograficzna), społeczne (np. nierównomierny podział dochodów), polityczne (np. wojny).
- podać przykłady międzynarodowych akcji w walce z głodem, zarówno prowadzonych przez wielkie or-

Część C **Mała ojczyzna -
miejsce zamiesz-
kania**

ganizacje typu FAO, jak i przez organizacje poza-
rządowe.

Wymagania według planu opracowanego przez na-
uczyciela z uwzględnieniem poniższych haseł.

Uczeń potrafi:

- zaobserwować zmiany, które zaszły w pobliżu miejsca jego zamieszkania (np. w zakresie osadnictwa, poziomu życia, inwestycji gospodarczych i innych),
- opisać, jak w skali lokalnej przedstawiają się na najbliższym terenie zagadnienia globalne, np. gęstość zaludnienia, wzrost (regres) demograficzny, niedożywienie, zanieczyszczenie środowiska przyrodniczego,
- korzystać z różnych źródeł informacji, przede wszystkim z prasy i periodyków lokalnych.

KLASA VIII

	Podstawowy materiał nauczania	Podstawowe wymagania programowe
I.	Ludność i terytorium Polski	Uczeń potrafi: <ul style="list-style-type: none">– podać powierzchnię, liczbę ludności i średnią gęstość zaludnienia Polski– określić współrzędne geograficzne skrajnych punktów terytorium Polski,– wskazać na mapie Polski odcinki granicy z poszczególnymi sąsiadami,– rozróżnić morze terytorialne od morskiej sytrefy ekonomicznej i wskazać je na mapie,– wymienić 2-3 rodzaje korzyści, które mogą wynikać z położenia Polski nad Bałtykiem.
II.	Cechy ludności Polski.	Uczeń potrafi: <ul style="list-style-type: none">– opisać strukturę ludności według wieku i płci na podstawie „piramidy wieku” ludności,– na podstawie danych statystycznych wskazać na mapie Polski przykłady województw o dużej oraz o małej gęstości zaludnienia,– na podstawie wskaźników obliczyć liczbę urodzeń, zgonów i przyrost naturalny w Polsce,– podać szacunkową liczbę urodzeń, zgonów i przyrost naturalny w swojej miejscowości,– scharakteryzować ogólnie rynek pracy w swojej miejscowości,– posługiwać się poprawnie terminami: migracja ludności, emigracja, imigracja, saldo migracji, przyrost rzeczywisty,– wymienić nazwy kilku państw, w których są duże skupiska ludności pochodzenia polskiego,– wymienić kilka grup etnicznych występujących w Polsce.
III.	Cechy terytorium Polski.	Uczeń potrafi: <ul style="list-style-type: none">– wskazać na mapie Polski podprovincje fizycznogeograficzne,– określić położenie swojej miejscowości w podprovincji fizycznogeograficznej,– ogólnie opisać przyczyny, które wpłynęły na ukształtowanie i rzeźbę terytorium Polski uwzględniając w tym opisie ruchy górotwórcze i zlodowacenia,– wskazać na mapie Polski miejsca wydobywania węgla kamiennego, brunatnego, rud cynku i ołowiu, rudy miedzi, siarki, soli kamiennej,– wyjaśnić znaczenie terminu - klimat umiarkowany przejściowy,

- wskazać przyczyny zmienności pogody w Polsce,
- ogólnie scharakteryzować zróżnicowanie klimatu w Polsce,
- wskazać na konturowej mapie Polski:
 - rzeki: - Wisłę, Rabę, Dunajec, San, Narew z Bugiem, Pilicę, Odrę, Wartę, Noteć, Nysę Łużycką,
 - przykłady 3-4 jezior podając ich nazwy,
 - przykłady 2-3 sztucznych zbiorników podając ich nazwy,
- wskazać na mapie Polski obszary, na których występuje niedobór wody,
- wskazać na mapie Polski przykłady obszarów występowania gleby bielcowej i brunatnej, czarnoziem, rędziny, mady,
- ogólnie ocenić żyzność gleb w Polsce,
- scharakteryzować strukturę użytkowania gruntów w Polsce,
- wskazać na mapie Polski kilka puszczy i parków narodowych.

IV. Działalność społeczeństwa w środowisku geograficznym.

Uczeń potrafi:

- podać odsetek ludności miejskiej i wiejskiej w Polsce oraz jego przestrzenne zróżnicowanie
- wskazać na mapie konturowej i podać nazwy co najmniej kilku dużych miast w Polsce, w tym Warszawę, Łódź, Kraków,
- opisać, na czym polegają funkcje miastotwórcze i proces urbanizacji,
- wymienić funkcje pełnione przez własną miejscowość i opisać zasięg jej oddziaływania,
- ogólnie scharakteryzować poziom rozwoju rolnictwa w Polsce,
- na podstawie danych statystycznych porównać poziom rozwoju rolnictwa w Polsce z poziomem rolnictwa w innych krajach,
- wskazać na mapie Polski kilka okręgów przemysłowych i wymienić występujące w nich główne gałęzie przemysłu, ,
- podać przykład negatywnego wpływu przemysłu na środowisko,
- ogólnie scharakteryzować stan poszczególnych rodzajów transportu w Polsce,
- na podstawie danych statystycznych porównać poziom rozwoju różnych rodzajów transportu w Polsce z transportem w innych krajach,
- podać, że Polska czyni starania o przyjęcie do Unii Europejskiej i że w ciągu nadchodzących lat musi dostosować gospodarkę do przepisów i standardów tej organizacji,

- ogólnie ocenić poziom życia w Polsce w porównaniu z jego poziomem w państwach Europy Zachodniej, Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Japonii oraz państwach Europy Wschodniej i innych państwach na świecie,
- omówić stan zanieczyszczenia środowiska naturalnego w Polsce,
- wskazać obszary, na których w Polsce nastąpiła szczególnie duża degradacja środowiska naturalnego,
- wykazać, że chroniąc środowisko naturalne chronimy własne zdrowie,
- wymienić szczeble administracyjnego podziału kraju,
- określić zasięg terytorialny swojej gminy.

V. **Wędrowki po Polsce - przegląd regionalny.**

Własny region

Uczeń potrafi:

- wskazać na ściennej mapie Polski i na mapie w atlasie:
 - położenie miasta wojewódzkiego i schematyczny przebieg granic województwa, w którym mieszka,
 - położenie dużych rzek, jezior, sztucznych zbiorników występujących na terenie województwa,
 - położenie dużych miast w województwie,
 - ogólnie scharakteryzować cechy fizycznogeograficzne i gospodarkę województwa,

Wzdłuż polskiego wybrzeża Bałtyku

- wskazać na ściennej mapie i na mapie w atlasie:
 - zasięg Pobrzeża Południowobałtyckiego, Zatokę Szczecińską, Zalew Szczeciński, Zatokę Gdańską, Półwysep Helski, Mierzeję Wiślaną, Zalew Wiślany, Żuławy Wiślane, Wolin, Uznam, Szczecin, Świnoujście, Kołobrzeg, Gdańsk, Gdynię,
 - odcinki ujściowe Wisły i Odry oraz dwie inne rzeki uchodzące do Morza Bałtyckiego,
- ogólnie scharakteryzować fizycznogeograficzne cechy Morza Bałtyckiego z uwzględnieniem jego zanieczyszczenia,
- ogólnie opisać niski i wysoki brzeg morza,
- ogólnie scharakteryzować cechy fizycznogeograficzne Pobrzeża Południowobałtyckiego,
- ogólnie opisać cechy gospodarki morskiej,

Pojezierza Południowobałtyckie

- wskazać na ściennej mapie i na mapie w atlasie:
 - zasięg Pojezierzy Południowobałtyckich,
 - położenie Poznania, Gniezna, Gorzowa, Zielonej Góry,
 - położenie Wieżycy, jeziora Gopło,
- ogólnie scharakteryzować cechy fizycznogeograficzne Pojezierzy Południowobałtyckich,

- ogólnie scharakteryzować cechy gospodarki Pojezierzy Południowobałtyckich,
- Pojezierza Wschodniobałtyckie
- wskazać na ściennej mapie i na mapie w atlasie: zasięg Pojezierzy Wschodniobałtyckich, położenie Olsztyna, Suwałk, położenie jezior Śniardwy, Mamry,
 - ogólnie scharakteryzować cechy fizycznogeograficzne Pojezierzy Wschodniobałtyckich z uwzględnieniem wpływu zlodowacenia na rzeźbę terenu,
 - ogólnie scharakteryzować cechy gospodarki z uwzględnieniem leśnictwa i turystyki,
- Nizina Śląska
- wskazać na ściennej mapie i na mapie w atlasie: położenie Niziny Śląskiej, położenie Wrocławia i Opola,
 - scharakteryzować warunki naturalne i gospodarkę na Nizinie Śląskiej z uwzględnieniem rolnictwa,
- Nizina Południowopolska
- wskazać na ściennej mapie i na mapie w atlasie: położenie Niziny Południowopolskiej, Leszna, Kalisza, rejony wydobycia węgla brunatnego,
 - scharakteryzować warunki naturalne i gospodarkę na Nizinie Południowopolskiej z uwzględnieniem rolnictwa,
- Nizina Mazowiecka
- wskazać na mapie ściennej i na mapie w atlasie: położenie Niziny Mazowieckiej, Warszawy, Łodzi, Kampinoskiego Parku Narodowego,
 - wskazać na mapie i opisać układ sieci rzecznej,
 - scharakteryzować funkcje Warszawy oraz cechy warszawskiego i łódzkiego okręgu przemysłowego,
 - scharakteryzować cechy rolnictwa w strefie podmiejskiej Warszawy,
- Nizina Podlaska
- wskazać na mapie ściennej i na mapie w atlasie: położenie Niziny Podlaskiej, Białegostoku, Białowieckiego Parku Narodowego,
 - scharakteryzować krajobraz i gospodarkę na Nizinie Podlaskiej,
- Polesie
- wskazać na mapie ściennej i na mapie w atlasie: położenie Polesia, rejon wydobycia węgla kamiennego,
 - opisać krajobraz i cechy gospodarki Polesia,
- Wyżyna Lubelska i Rostocze
- wskazać na mapie ściennej i na mapie w atlasie: położenie Wyżyny Lubelskiej i Rostocza, położenie Lublina i Zamościa, położenie Rostoczańskiego Parku Narodowego,

- scharakteryzować cechy fizycznogeograficzne Wyżyny Lubelskiej i Roztocza z uwzględnieniem klimatu, gleb, wąwozów lessowych,
 - scharakteryzować cechy gospodarki na Wyżynie Lubelskiej i na Roztoczu z uwzględnieniem rolnictwa,
- Wyżyna Małopolska
- wskazać na mapie ściiennej i na mapie w atlasie: położenie Wyżyny Małopolskiej, położenie Gór Świętokrzyskich, Łysicy, Niecki Niedziańskiej, Świętokrzyskiego Parku Narodowego, Kielc,
 - scharakteryzować cechy fizycznogeograficzne Wyżyny Małopolskiej z uwzględnieniem występowania gołoborzy w Górach Świętokrzyskich, surowców mineralnych, wód mineralnych w Busku Zdroju,
 - scharakteryzować gospodarkę na Wyżynie Małopolskiej z uwzględnieniem rolnictwa,
- Wyżyna Śląsko-Krakowska
- wskazać na mapie ściiennej i na mapie w atlasie: położenie Wyżyny Śląsko-Krakowskiej, Wyżyny Śląskiej, Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, położenie Katowic, Częstochowy, położenie Ojcowskiego Parku Narodowego, tereny wydobywania węgla kamiennego, rud cynku i ołowiu,
 - opisać cechy krajobrazu krasowego Wyżyny Krakowsko - Częstochowskiej,
 - opisać cechy krajobrazu przekształconego przez człowieka na Wyżynie Śląskiej,
 - scharakteryzować gospodarkę Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego,
 - przedstawić przykład negatywnego wpływu działalności gospodarczej w GOP na środowisko naturalne,
- Północne Podkarpacie
- wskazać na mapie ściiennej i na mapie w atlasie: położenie Północnego Podkarpacia, Kotliny Sandomierskiej, Kotliny Oświęcimskiej, położenie Krakowa, Oświęcimia, Tarnobrzega, Rzeszowa, Przemyśla,
 - scharakteryzować cechy fizycznogeograficzne Północnego Podkarpacia z uwzględnieniem występujących bogactw mineralnych: węgla kamiennego, soli kamiennej, siarki, gazu ziemnego,
 - opisać dawne i obecne funkcje Krakowa,
 - opisać kilka dużych ośrodków przemysłowych,

Karpaty

- wskazać na mapie ściennej i na mapie w atlasie :
położenie Karpat, pogórzy, Beskidów (w tym Bieszczadów), Obniżenia Orawsko - Podhalańskiego, Pienin, Tatr,
Rysy i podać ich wysokość w m n.p.m.,
rzeki Sołę, Rabę, Dunajec, San i sztuczne zbiorniki na tych rzekach,
Żywiec, Zakopane, Nowy Targ, Nowy Sącz, Stary Sącz, Krosno, Jasło,
- opisać rzeźbę Karpat ze szczególnym uwzględnieniem Tatr i wpływu na ich rzeźbę lodowców górskich w plejstocenie,
- opisać cechy klimatu górskiego ze szczególnym uwzględnieniem pięter klimatyczno-roślinnych w Tatrach,
- zlokalizować i opisać co najmniej jeden park narodowy w Karpatach,
- scharakteryzować gospodarkę w Karpatach ze szczególnym uwzględnieniem turystyki oraz lecznictwa sanatoryjnego,

Sudety

- wskazać na mapie ściennej i na mapie w atlasie:
położenie Sudetów, Przedgórze Sudeckie, Sudetów Zachodnich, Sudetów Środkowych, Sudetów Wschodnich, Karkonoszy, Śnieżki (z podaniem jej wysokości n.p.m.), Kotliny Jeleniogorskiej, Kotliny Kłodzkiej,
położenie Jeleniej Góry, Wałbrzycha, Kłodzka,
rejonów wydobywania węgla kamiennego i węgla brunatnego,
- opisać rzeźbę i klimat Sudetów,
- scharakteryzować gospodarkę w Sudetach z uwzględnieniem turystyki i wypoczynku oraz lecznictwa sanatoryjnego wykorzystującego wody mineralne.

VI. Mała ojczyzna

- miejsce zamieszkania

Wymagania według planu opracowanego przez nauczyciela z uwzględnieniem poniższych:

Uczeń potrafi:

- zaobserwować zmiany, jakie zaszły w pobliżu miejsca jego zamieszkania (np. w zakresie osadnictwa, poziomu życia, inwestycji gospodarczych i innych),
- opowiedzieć, jak w skali lokalnej przedstawiają się na najbliższym mu terenie zagadnienia globalne, np. gęstość zaludnienia, wzrost, (regres) demograficzny,
- korzystać z różnych źródeł informacji, przede wszystkim z prasy i periodyków lokalnych.

IV. PRZEWIDYWANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIÓW

W treściach program nauczania zawiera ujęte hasłowo zagadnienia oraz odpowiadające im cele kształcenia w formie zoperacjonalizowanej. Ta forma zapisu określa zakładane efekty kształcenia na poszczególnych jego etapach. Absolwent szkoły podstawowej powinien wykazać się znajomością wyszczególnionych w programie zagadnień oraz opanowaniem wymienionych w nim umiejętności. W końcowym etapie powinien osiągnąć umiejętność przedstawiania wymienionych zagadnień w ich wzajemnych powiązaniach i w różnych skalach przestrzennych stosownie do możliwości percepcyjnych ucznia piętnastoletniego. Przedstawione zoperacjonalizowane cele nauczania można traktować jako wymagania pełne pod warunkiem zapewnienia przewidzianego w programie czasu nauczania oraz podstawowego wyposażenia ucznia i pracowni geograficznej w środki dydaktyczne.

V. UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU

Komentarze do programów poszczególnych klas

Charakterystyka treści i założenia programu poszczególnych klas zostały przedstawione w części wstępnej. Poniżej zamieszczano uwagi o realizacji programu w poszczególnych klasach.

Klasa IV

Istotne jest, aby dziecko jak najwcześniej poznawało piękno, różnorodność, bogactwo otaczającego świata, tak by mogło się nim zachwycić. Powinno ono poznać oprócz bogactwa przyrodniczego także bogactwo kulturowe najbliższej okolicy (miasto, wieś, region) świadczące o miłości i trosce o tę ziemię dawnych jej mieszkańców (przodków). Poznanie takie musi być pierwszym doświadczeniem - dopiero potem można wskazywać problemy tej ziemi i ludzi tu mieszkających.

Z tego też względu proponuje się dziecku na początku klasy IV krótką „podróż” od przestrzeni kosmicznej do miejsca, które jest mu bliskie, (bo tu się urodziło, mieszka, ma tu swoją rodzinę, przyjaciół, tu chodzi do szkoły). Ważne jest, aby dziecko podjęło próbę wypowiedzenia uczuć, których doznaje myśląc, mówiąc o Ziemi oraz o „swojej ziemi”. Uczucia te zmieniają się w miarę dorastania dziecka, stają się zwykle mocniejsze, głębsze. Nie można tu „uczyć o uczuciach”, uczucia bowiem „rosną i dojrzewają” razem z nami. Chodzi jedynie o określenie, uświadomienie ich sobie na dzień dzisiejszy, jako stanu wyjściowego, porównawczego. Wątkiem powracającym w klasie IV jest temat: „Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość”. Na początku w odniesieniu do miejsca zamieszkania, okolicy, macierzystego regionu, a na ostatnich zajęciach - w odniesieniu do dziejów Polski.

Większość zajęć w tej klasie odbywa się w salach lekcyjnych. Niektóre lekcje można przeprowadzić częściowo w klasie, częściowo w terenie (np. Chmury), inne powinny odbywać się tylko w terenie (patrz wykaz zajęć terenowych). W klasie IV przewidziano najwięcej tego typu zajęć głównie ze względu na tematykę dotyczącą środowiska lokalnego. Niektóre zagadnienia najlepiej jest realizować w czasie jednodniowej wycieczki. Do takich należy temat „Najciekawsze miejsca w okolicy”, który można rozwinąć podczas lekcji terenowej, lepiej jednak byłoby, gdyby była to dłuższa, na przykład jednodniowa wycieczka krajoznawcza (piesza, rowerowa lub autokarowa); patrz „Propozycja tematów wycieczek”

Uwagi do niektórych zagadnień z przewidzianych dla klasy IV

Lekcja dotycząca geografii jako przedmiotu szkolnego (1) powinna odbyć się w pracowni geograficznej oraz w terenie. Dobrze byłoby, gdyby poprzedziła ją lekcja (wizyta) w pracowni historycznej i innych pracowniach przedmiotowych. Uczeń dostrzega wówczas podobieństwa i różnice w wyposażeniu klas, które mogą posłużyć do wyciągania wniosków na temat specyfiki geografii jako przedmiotu szkolnego.

W pierwszej części lekcji uczniowie mają zwrócić uwagę na wyposażenie pracowni geograficznej. Po „oprowadzeniu” przez nauczyciela, nazwaniu przez niego np. różnych przyrządów, wyjaśnieniu wątpliwości na temat rozmaitych rysunków, modeli, wykresów znajdujących się w klasie - próbują sami dociec, czym się zajmuje geografia.

Druga część lekcji przeprowadzona jest w terenie, przed szkołą (nawet, jeśli jest to szkoła w centrum miasta). Uczniowie starają się odpowiedzieć na pytanie, czy to konkretne miejsce mogłoby zainteresować geografa, czy mógłby tu prowadzić jakieś obserwacje i doświadczenia?

Jeśli pracownia geograficzna nie jest z jakiegoś powodu odpowiednio wyposażona, można opisać lub opowiedzieć uczniom, jak powinno wyglądać jej wnętrze (i „zawartość”).

I.2. Od przestrzeni kosmicznej do przestrzeni mego życia,....

I.2.1. Twoja dotychczasowa wiedza na temat Ziemi i źródła tej wiedzy.

Już w młodszych klasach szkoły podstawowej dzieci poznają w ramach przedmiotu środowisko przyrodniczo-społeczne niektóre zagadnienia z dziedziny geografii fizycznej i społecznej. Z tego względu dzieci te przychodzą do klasy IV często z pokaźnym zasobem wiadomości o Ziemi. Jest to jednak najczęściej wiedza nieuporządkowana.

Lekcja ta ma na celu zorientowanie się, co dzieci wiedzą na temat Ziemi i jak ją widzą. Powinna być zatem sondażem, zbieraniem okrucichów wiedzy, a następnie wspólnym układaniem z nich spójnej całości na poziomie dziecka 10-letniego.

Jest to lekcja - opowieść o niepowtarzalności i pięknie „cudownej planety”, czy inaczej - „klejnocie Kosmosu”, należącej do rodziny słonecznej, jaką jest Układ Słoneczny. Ma być to opowieść o Ziemi widzianej z daleka, z przestrzeni kosmicznej (zatem potrzebne są zdjęcia satelitarne Ziemi) - inspirowana odpowiednimi pytaniami nauczyciela.

I.2.2. Twoje miejsce na Ziemi. Twoja postawa wobec Ziemi.

Z przestrzeni kosmicznej, z której dziecko widziało „z góry” Ziemię jako błękitno-białozłoto-zieloną planetę, uczeń ma dotrzeć na tej lekcji do miejsca, które zna, kocha, które określa jako „swoje”. Tam, z daleka miejsce to widziane jest jedynie jako punkt, dla dziecka zwykła kropka (tak widzi je również na mapie). Bliżej oglądane jest przestrzenią wypełnioną różnymi znanymi obiektami ale przede wszystkim wypełnione istnieniem, życiem najbliższych osób. Jest czas, aby pomyśleć o tym „swoim” miejscu, o „swojej ziemi” i odróżnić ją w sposób szczególny - także od swojej - Ziemi.

II. Pogoda i jej składniki, czyli co się dzieje w atmosferze.

II.1. Co to są chmury?

Lekcja powinna odbyć się w terenie (najlepiej w dzień, o zróżnicowanym zachmurzeniu i dużej prędkości wiatru). Należy zachęcić dzieci do obserwacji piękna oraz zróżnicowania chmur i ich zmienności (a więc m.in. ich kształtu, wysokości występowania, koloru, ruchu).

III. Krajobraz Twojej ziemi (okolicy).

III.1. Widnokrąg. Kierunki na widnokrąg.

Lekcja w terenie.

III.2. Widomy ruch Słońca w ciągu dnia (z nawiązaniem do zmian wysokości Słońca w południe w ciągu roku i występowania pór roku).

Lekcja w terenie, o ile możliwości w czasie zbliżonym do południa słonecznego.

III.3. Krajobraz naturalny, przekształcony, zniszczony.

Ważnym elementem lekcji jest spojrzenie przez dziecko na krajobraz nie tylko od strony systematyzującej, ale od strony własnych emocji. Jest to także próba oceny estetycznej danego krajobrazu, przedstawianego dzieciom np. na podstawie zdjęć, filmów. Jest to także okazja do głębszego spojrzenia na siebie jako „sprawcę” rozmaitych widoków oglądanych na co dzień w naszym otoczeniu.

III.4. Składniki krajobrazu. Wzajemne związki. Rodzaje działalności ludzkiej w okolicy i jej skutki.

Istotą lekcji jest m.in. zrozumienie, że przyroda jest pewną całością, naruszenie zaś którejkolwiek z jej elementów wpływa na zmianę pozostałych. Sztuką jest takie poprowadzenie tej lekcji, aby nie robiąc w klasie IV akademickiego wykładu na temat "równowagi w środowi-

sku" i "ciągłości funkcji przyrody" właśnie to przekazać dzieciom. Istotne jest także, by przykłady zachowania równowagi, jej naruszenia oraz jej przywracania dzieci czerpały z obserwacji działań ludzkich w najbliższym otoczeniu szkoły (miejsca zamieszkania). A zatem najlepiej byłoby, gdyby ta lekcja przeprowadzona była w terenie.

III.5. Rzeźba. Formy rzeźby terenu w okolicy szkoły. Skały, gleby.

Nie chodzi tu o systematykę skał czy gleb, ale o zrozumienie związku gleby ze skałą macierzystą. Istotne jest także, aby dotarło do świadomości dziecka, że gleba jest bogactwem naturalnym, które należy właściwie użytkować, dbać o nią oraz chronić.

III.6 Najciekawsze miejsca w regionie. Przeszłość - teraźniejszość - przyszłość Twojej ziemi:

Dwie lekcje, z czego jedna obowiązkowo w terenie, muzeum lub skansenie. Zwrócenie uwagi na niepowtarzalność tej ziemi (porównywalną do niepowtarzalności każdego człowieka) i jej bogactwo widziane i rozumiane bardzo szeroko (nie tylko zawężone do bogactw mineralnych czy naturalnych) oraz na znaczenie czasu. Ważne jest zrozumienie, że nawet od naszych drobnych, codziennych decyzji i działań zależy przyszły obraz tej ziemi i naszej Ziemi.

IV. Ziemia - globus - mapa - plan, czyli jak zawrzeć wiadomości o świecie na powierzchni kuli lub kartce papieru.

Ten tytuł nie powinien zmylić nauczycieli. Nie chodzi o to, by w klasie IV wprowadzać lekcje o globusie. W tytule zasygnalizowany jest jedynie problem (postawione pytanie), którym należy zainteresować dzieci.

Zagadnienia z działu IV powinny być omawiane częściowo w klasie, częściowo w terenie.

V. Piękno i różnicowanie krajobrazów Polski oraz ich elementów, czyli „znasz-li ten kraj?”

W niektórych przypadkach, (co zaznaczono w programie*) możliwy jest wybór reprezentatywnego krajobrazu, np. charakteryzowanie gór średnich możliwe jest zarówno na przykładzie Sudetów, jak i Beskidów. Pozwoli to uczniom mieszkającym np. w Muszynie (Beskid Sądecki) poznać te cechy na przykładzie własnego regionu (okolic), a nie odległych Sudetów. Uczeń powinien jednak poznać nazwy i lokalizację wszystkich wymienionych w programie krain i obiektów geograficznych.

Istnieje potrzeba szerokiego spojrzenia na zagadnienia przyrodnicze i gospodarcze (także od strony piękna, zróżnicowania oraz specyfiki poszczególnych obszarów) oraz na zagadnienia kulturowe. We wszystkich możliwych przypadkach należy porównywać poznawane krajobrazy (obszary) Polski ze znanym dzieciom krajobrazem okolicy oraz jeśli jest to możliwe, wspominać o podobnych krajobrazach w krajach sąsiednich (Europie).

Nie sposób w programie wymienić wszystkich nazw geograficznych, które mają znać dzieci w klasie IV. Umiejętność lokalizacji rozmaitych obiektów na mapie to kolejny ważny problem. Ponadto jedno i drugie zależy przecież nie tylko od postawionych wymagań, ale od poziomu, możliwości i zainteresowań uczniów.

5. Przeszłość - teraźniejszość - przyszłość Polski.

Konieczne jest nawiązanie do tematu: „Przyszłość, teraźniejszość, przyszłość Twojej ziemi”. Temat jest powiązany z zagadnieniami historycznymi. Trzeba położyć nacisk na zależność losów Polski od postaw Polaków (w odniesieniu do własnego życia, do Polski oraz do innych ludzi). Dziecko powinno podjąć próbę określenia, jaka ma być „Polska jego marzeń” i od czego (kogo) zależy spełnienie takiej wizji. Pytanie: czy możliwe jest, aby już teraz pewne działania dzieci mogły wpłynąć na obraz współczesnej Polski i Polaków (kultura codzienna, estetyka otoczenia domu, szkoły; ład w domu itp.).

Klasa V

Wśród celów nauczania w V klasie ważne miejsce zajmuje zdobywanie przez uczniów umiejętności. W hierarchicznych klasyfikacjach (taksonomiach) umiejętności stanowią wyższą niż wiadomości kategorię celów kształcenia. Nabycie umiejętności z reguły jest trudniejsze niż opanowanie wiadomości. W związku z tym jest także bardziej czasochłonne. Nie należy więc ograniczać czasu na ćwiczenia doskonalące umiejętności uczniów, nawet jeżeli miałyby się to odbyć kosztem ograniczenia zakresu wiadomości.

Szczegółowe cele wraz z hasłami tematycznymi (zagadnieniami) powinny stanowić dla nauczyciela podstawę do sporządzenia własnego planu realizacji programu nauczania geografii w V klasie. Konstruując własny plan realizacji programu nauczyciel powinien uwzględnić uwarunkowania procesu dydaktycznego w jego szkole, w konkretnej klasie piątej. Nauczyciel ma prawo do własnej interpretacji programu. Jeżeli jest to uzasadnione, może zmieniać na przykład kolejność omawianych krajobrazów lub zamiennie wprowadzić inny przykład danego typu krajobrazu (zamiast tundry syberyjskiej omówi tundrę kanadyjską) lub przenieść zagadnienia dotyczące ruchów Ziemi na początek roku szkolnego łącząc je z działem I (Kształt i rozmiary Ziemi. Orientacja na Ziemi). W uzasadnionych przypadkach nauczyciel może również zmieniać zakres szczegółowych celów kształcenia, podanych w programie. Zaleca się jednak, by w razie potrzeby redukowania zakresu szczegółowych celów kształcenia redukować przekazywane wiadomości, a nie z ćwiczenia umiejętności.

Przy realizacji tematyki: Kształt i rozmiary Ziemi, Orientacja na Ziemi, Ziemia - planeta w Układzie Słonecznym, za obowiązkowe należy uważać przeprowadzenie co najmniej 7 lekcji w terenie, w tym cztery (w miesiącach IX, XII, III, VI) poświęcone mierzeniu wysokości Słońca nad horyzontem w momencie górowania).

Realizując program w klasie V należy także odbyć w ciągu roku co najmniej dwie wycieczki krajoznawcze. Jest pożądane, aby wycieczki organizować wspólnie z nauczycielami innych przedmiotów. Szczególnie jest wskazana współpraca z nauczycielami biologii, z którą geografia w tej klasie ma najwięcej związków korelacyjnych.

W klasie tej kontynuować należy zagadnienia dotyczące środowiska lokalnego (Mała ojczyzna) według programu opracowanego przez nauczyciela dla klas IV -VIII, uwzględniającego specyfikę tego środowiska.

Klasy VI- VII

Jak już wspomniano, nauczanie geografii w klasach VI-VII należy traktować łącznie.

W porównaniu z dotychczasowymi programami nauczania geografii znacznie większy nacisk położony tu został na zagadnienia dotyczące geografii człowieka, na regionalne zróżnicowanie kultur, w tym na rolę religii w kształtowaniu i funkcjonowaniu społeczeństw. Chcielibyśmy, by uczeń poznawał geografię świata jako „iemie ojczyzn” (podobnie jak Charles de Gaulle postrzegał „Europę ojczyzn” - mozaikę wzajemnie powiązanych, współpracujących społeczności o dużym poczuciu własnej tożsamości i godności).

W klasie VI uczniowie zapoznają się z problematyką dotyczącą Europy i Azji. Szczególny nacisk położony tu został na problemy współczesnej Europy, rozwój i rangę poszczególnych krajów, tendencje dezintegracyjne i integracyjne, problematykę ekologiczną. Wprawdzie zagadnienia bezpośrednio dotyczące całej Polski nie są w tej klasie poruszane, jednak uwaga skupiona została na jej sąsiadach. Stanowi to bardzo dobrą podstawę do ukazania miejsca Polski w świecie i w Europie przy omawianiu zagadnień syntetycznych w klasie VII i przy nauczaniu geografii Polski w klasie VIII. Przewiduje się kontynuowanie tematyki poświęconej środowisku lokalnemu „Mała ojczyzna”

Przy nauczaniu geografii poszczególnych krajów nacisk położony jest na najistotniejsze charakterystyczne dla nich problemy. Przykładowo przy omawianiu krajów Europy

Północnej (3.2) uczeń zapoznaje się z pojęciem „państwa dobrobytu”, uwaga zwrócona jest na sprawy bezpieczeństwa socjalnego, przy Republice Federalnej Niemiec uczeń poznaje koncepcję państwa federalnego, przy omawianiu Francji należy zwrócić uwagę na zachowanie tożsamości narodowej w jednoczącej się Europie, a przy Wielkiej Brytanii na problemy ludnościowe związane z masowym napływem ludności „egzotycznej”. W ten sposób uczniowie poznają problemy współczesnej Europy.

Przyjęto zasadę, że uczniowie powinni mieć, choćby minimalną, orientację dotyczącą wszystkich państw Europy, natomiast przy nauczaniu geografii pozostałych części świata ograniczono się do państw najważniejszych, nacisk kładąc przede wszystkim na wielkie regiony i na zagadnienia, które mają wymiar globalny zarówno jeśli chodzi o geografie fizyczną, jak o społeczności ludzkie i o relacje „człowiek - środowisko przyrodnicze” (zwłaszcza zagadnienia dotyczące ochrony i kształtowania środowiska). Przykładem mogą być tematy dotyczące Azji Południowej (1.4.2) i Azji Południowo-Wschodniej. W pierwszym przypadku główny nacisk położony został na problematykę eksplozji demograficznej, walki z głodem i niedożywieniem, w drugim - na zagrożenia unikatowego środowiska przyrodniczego, które mogą przynieść szereg niekorzystnych efektów w skali globalnej.

W klasie VII dokończony zostaje (w semestrze zimowym) kurs geografii regionalnej świata. Omówione zostają zagadnienia geografii Ameryki, Afryki, Australii i Oceanii, a także Oceanu Światowego. Problematyka Oceanu Światowego była w dotychczasowych programach nauczania geografii w szkole podstawowej zdecydowanie nie doceniana, mimo licznych apeli o "edukację morską" i mimo stale wzrastającej roli oceanów i mórz w gospodarce światowej. W nauczaniu geografii poszczególnych regionów w coraz większym stopniu są wprowadzane elementy porównawcze i coraz większy nacisk kładzie się na zagadnienia o charakterze globalnym, np. nauczanie o Nigerii ma służyć przede wszystkim przybliżaniu konfliktów etnicznych w tzw. krajach Trzeciego Świata, a o Meksyku - przedstawianiu zagadnień tworzenia się i funkcjonowania społeczeństw wielokulturowych. Poruszanie takiej problematyki ma kształtować u młodzieży postawy tolerancji i przyjaźni wobec innych ludzi.

Semestr letni klasy VII ma charakter podsumowujący. Po zakończeniu kursu regionalnego uczniowie spoglądają na Ziemię jako na całość dostrzegając poszczególne sfery zarówno w jej fizycznej budowie (litosfera, atmosfera, hydrosfera, biosfera), jak i w wymiarze ludzkim (antroposfera). Nacisk położony został na relacje między poszczególnymi sferami, ich globalny i regionalny wymiar, ochronę środowiska przyrodniczego, najistotniejsze problemy ekonomiczne i społeczne różnice w dystrybucji dochodów, różnice w tempie rozwoju, głód i niedożywienie, konflikty narodowościowe, religijne i inne). Celem jest ukazanie uczniom, że mamy tylko jedną Ziemię, na której wszystkie elementy są powiązane niemi rozlicznymi relacjami tworząc delikatną, łatwą do naruszenia równowagę, po to aby wykształcić w uczniu przekonanie o osobistej odpowiedzialności za utrzymanie pokoju i równowagi ekologicznej. W czasie nauczania w tym semestrze bardzo duży nacisk jest położony na kształcenie umiejętności porównywania informacji dotyczących różnych regionów i ich uogólniania do skali globalnej.

Ze względu na zmieniającą się rangę niektórych zagadnień dopuszcza się możliwość swobodnego ich wyboru spośród przedstawionych propozycji.

W klasie tej problematyka dotycząca środowiska lokalnego mogłaby nawiązywać do hasła "myśl globalnie - działaj lokalnie" i przynajmniej częściowo powinna być realizowana w terenie. Zagadnienia dotyczące poszczególnych sfer przyrody należy również częściowo realizować w terenie.

W czasie nauki w klasach V-VII należy organizować wycieczki geograficzno - krajoznawcze. Tylko w wyjątkowych przypadkach możliwa będzie wycieczka zagraniczna, choćby do strefy przygranicznej sąsiedniego państwa. Ale i wycieczki krajowe pozwalają na odwiedzenie takich obiektów, jak: ogród botaniczny, ogród zoologiczny, muzea (przyrodnicze, zoologiczne, etnograficzne), wystawy poświęcone sztuce lub wykopal-

skom z różnych regionów świata, wystawy osiągnięć gospodarczych organizowane przez poszczególne państwa lub wielkie koncerty zagraniczne, lotnisko międzynarodowe, skład celny, punkt odprawy granicznej i na uzupełnienie wiedzy geograficznej ucznia zdobytymi wiadomościami, umiejętnościami (obserwowania, analizowania, opisywania, porównywania itd.) i wrażeniami.

Klasa VIII

Kolejność działań tematycznych w klasie VIII nie jest przypadkowa. Najważniejszym przedmiotem poznania powinien być własny naród. Dlatego w programie, po krótkiej charakterystyce położenia Polski, przewiduje się dział poświęcony charakteryzowaniu różnych cech ludności naszego kraju. W drugiej kolejności zamieszczono charakterystykę przyrodniczych cech terytorium Polski, stanowiącego dla społeczeństwa naturalne środowisko geograficzne. Kolejny dział programu został poświęcony działalności społeczeństwa w środowisku geograficznym. Należy omówić sieć osadniczą, stanowiącą podstawowy warunek bytowania społeczeństwa w środowisku, następnie rolnictwo, najściślej związane z warunkami środowiska, wytwarzające niezbędne do życia społeczeństwa pożywienie, a dopiero w dalszej kolejności pozarolnicze rodzaje działalności.

Uczeń opuszczający szkołę podstawową powinien dobrze znać geografję swojego miejsca zamieszkania i regionu, w którym mieszka. Należy temu poświęcić dużo uwagi. Stopień znajomości pozostałych regionów Polski będzie zależał od tego, ile czasu będzie można przeznaczyć na realizację tej tematyki. Umieszczenie przeglądu regionalnego pod koniec programu daje nauczycielowi dużą swobodę w tym zakresie przy sporządzaniu planu realizacji programu.

Poznanie przez uczniów geografii kraju ojczystego, kończące edukację geograficzną w szkole podstawowej, ma wielkie znaczenie poznawcze i wychowawcze. Wyniesiona ze szkoły wiedza o własnym kraju powinna stanowić przygotowanie ucznia do:

- zrozumienia zachodzących w Polsce przemian,
- dostrzegania potrzeb i możliwości rozwoju kraju,
- znalezienia swojego miejsca w życiu z korzyścią dla siebie i dla społeczeństwa,
- wyrobienia sobie przekonania, że własny naród, państwo, lokalna społeczność, rodzina są bezcennymi wartościami, o które należy się troszczyć,
- wyrobienia sobie przekonania, że należy uczestniczyć w życiu społecznym i w społecznym podziale pracy,
- wyrobienia sobie przekonania, że środowisko geograficzne i poszczególne jego elementy należy chronić przed zniszczeniem, gdyż stanowią one wielkie, wspólne dobro, od którego zależą warunki życia obecnego i przyszłych pokoleń.

Nabyte przez uczniów umiejętności powinny umożliwić im samodzielne zdobywanie informacji o swoim kraju po opuszczeniu szkoły.

W VI i VII klasie uczniowie poznali środowisko geograficzne, ludność, gospodarkę innych państw i regionów świata. Trzeba to wykorzystać przy nauczaniu geografii Polski w VIII klasie, porównując pod tym względem Polskę z innymi państwami. Porównania te powinny uwzględniać przykłady ukazujące lepszą niż u nas sytuację - jako kierunek naszych dążeń i perspektywy. Należy jednak również odwoływać się do przykładów ukazujących nasze osiągnięcia przewyższające osiągnięcia innych państw.

Uczniowie mieli już styczność z geografją Polski w IV klasie. Należy się odwoływać do wiedzy wyniesionej z tamtej klasy ze świadomością jednak, że był to kurs elementarny i bardzo odległy w czasie. W ciągu pięciu lat uczniowie wzbogacali swoją wiedzę o ich miejscu zamieszkania, o środowisku, czyli „małej ojczyźnie”.

Treści programowe dotyczące miejsca zamieszkania uczniów wymagają prowadzenia lekcji w terenie. Uczniowie powinni samodzielnie zdobywać informacje o swojej okolicy, np. przeprowadzać wywiady z mieszkańcami, uczestniczyć w sesji rady gminy, przeprowadzać badania środowiska i jego zanieczyszczenia.

W klasie VIII należy także odbyć co najmniej dwie wycieczki krajoznawcze. Wycieczki te powinno się organizować wspólnie z nauczycielami innych przedmiotów nauczania. W tym zakresie wskazana jest współpraca z nauczycielami tych przedmiotów, których treści najbardziej korelują z geografją.

Kształtowanie wyobrażeń i pojęć

Zasadnicze znaczenie w nauczaniu geografii, szczególnie w klasach IV- V, ma stworzenie w umysłach uczniów dobrych, tzn. odpowiadających poznawanej rzeczywistości wyobrażeń. Gdy określamy cel, iż np. „uczeń wie, że Ziemia wykonuje ruch obrotowy i obiegowy” musimy sobie zdawać sprawę, że chodzi tu nie tylko o zapamiętanie przez uczniów, iż Ziemia wykonuje takie ruchy, lecz przede wszystkim o to, by uczniowie wyobrażali sobie te ruchy. Ten postulat odnosi się także do omawianych na lekcjach krajobrazów. Dobre wyobrażenie sobie krajobrazu oznacza, że gdyby uczeń znalazł się rzeczywiście w danym rejonie świata, mógłby stwierdzić, że tak sobie właśnie tamtejszy krajobraz wyobrażał.

Wyobraźnia dzieci IV- V klasy jest na ogół jeszcze dość słabo rozwinięta. Dlatego na tym poziomie nauczania wielką rolę spełniają pomoce dydaktyczne. Jeżeli uczniowie nie mogą prowadzić bezpośredniej obserwacji poznawanej rzeczywistości, należy się posługiwać stosownymi pomocami: okazami, modelami, obrazami. Trzeba mieć przy tym na uwadze, że umiejętność korzystania przez uczniów z obrazu symbolicznego - mapy jest jeszcze bardzo mało zaawansowana i należy poświęcać dużo czasu na jej doskonalenie.

Szczególne trudności z wyobrażaniem sobie rzeczywistości mają uczniowie przy omawianiu ruchu obrotowego i obiegowego Ziemi. Wychodząc naprzeciw zgłaszanym przez nauczycieli uwagom, iż tematyka ta sprawia uczniom szczególnie dużo trudności, umieszczono ją w programie pod koniec V klasy, po omówieniu krajobrazów świata. Szczególną rolę odgrywają tu właściwie dobrane pomoce dydaktyczne. Jeżeli uczniom nie zademonstruje się tych ruchów na trójwymiarowych modelach, lecz poprzestanie na dwuwymiarowych obrazach zamieszczonych np. w podręczniku, to na ogół nie będą oni w stanie sobie tego wyobrazić.

W programie jest także szereg treści, które uczeń powinien zapamiętać. Uczeń powinien sobie wyobrazić np. wysokogórski krajobraz Himalajów, krajobraz Niziny Chińskiej, krajobrazy Sahary, a także zapamiętać nazwy geograficzne: Himalaje, Czomolungma, Nizina Chińska, Huang He, Sahara. Uczniowie, szczególnie klas młodszych, na ogół chętnie uczą się na pamięć nazw geograficznych i należy tę ich naturalną skłonność wykorzystać. Łatwiej im jednak będzie zapamiętywać nazwy obiektów, które sobie wyobrażają. Lokalizowanie i odszukiwanie obiektów geograficznych na mapie również pomaga zapamiętać ich nazwy.

Odpowiadające rzeczywistości wyobrażenia stanowią podstawę powstających w umysłach uczniów pojęć. Uczniowie IV -V. klasy mają na ogół jeszcze dość skromnie rozwiniętą zdolność do pojęciowego, czyli abstrakcyjnego myślenia. Dla nich często jeszcze nazwa ogólna, np. tundra, tajga, step, sawanna, nie jest nazwą abstraktu myślowego - pojęcia, lecz wyłącznie konkretnego przedmiotu - desygnatu pojęcia. Jeżeli będą mieć dobre wyobrażenia desygnatów, łatwiej im będzie tworzyć sobie w umysłach abstrakcyjne pojęcia.

Zaleca się duże umiarkowanie w korzystaniu przez uczniów, szczególnie klas IV- V z podanych w słownikach gotowych definicji pojęć. Zawsze należy przy tym sprawdzić, czy uczniowie rozumieją podaną im definicję. Znacznie ważniejsze jest, aby uczeń umiał posługiwać się pojęciem, np. umiał poprawnie określać długość geograficzną danego punktu, niż aby umiał recytować definicję długości geograficznej.

Kształtowanie umiejętności geograficznych

W procesie nauczania geografii w szkole podstawowej niektóre zagadnienia pojawiają się wielokrotnie, co służyć ma osiągnięciu przez uczniów zakładanych celów kształcenia, zarówno w kategorii wiadomości, jak i umiejętności.

Wśród umiejętności geograficznych trudniejszych do dobrego opanowania zalicza się:

- umiejętność czytania mapy, analizowania treści na różnego rodzaju mapach, porównywania treści różnych map,
- sporządzanie i analizowanie różnego rodzaju diagramów,
- korzystanie z różnych innych źródeł informacji geograficznej (literatury, roczników statystycznych, telewizji, filmów i in.).

Mapy

W klasie IV uczniowie uczą się czytać mapy topograficzne, turystyczne, ogólnogeograficzne, hipsometryczne, krajobrazowe Polski i jej wybranych regionów.

W klasie V posługują się mapami hipsometrycznymi i krajobrazowymi świata i poszczególnych kontynentów lub ich części. Poznają też mapy roślinności wykonane metodą zasięgów.

W klasach VI-VIII - na przykładach innych rodzajów map tematycznych i metod prezentacji kartograficznej doskonala umiejętność czytania i interpretacji tych i poznanych wcześniej map. W klasach tych operuje się skalą regionalną i w drugim półroczu klasy VII - skalą globalną. Skala lokalna również jest uwzględniana.

Mapę polityczną najlepiej wprowadzić już na początku klasy VI przy podziale politycznym Europy. Wskazane jest, by uczniowie sami zakolorowali konturową mapę polityczną, dobierając kolory tak, by dwa sąsiednie kraje zamalowane były odmiennie. Okaże się wówczas, że niekiedy bywa to trudne.

Mapy klimatyczne - zalecana jest próba ich wprowadzenia przy ogólnej charakterystyce środowiska przyrodniczego Azji. Azja jest kontynentem o bardzo dużych kontrastach klimatycznych i o czytelnych wielu prawidłowościach przyrodniczych. Uczniowie mogą (jak to sugeruje się w programie - por. cele kształcenia, zagadnienie 1.2.3.) na podstawie wcześniejszych wiadomości o klimacie monsunowym, kontynentalizmie i o wpływie pasm górskich na opady, analizując mapę hipsometryczną spróbować samodzielnie określić, jaki klimat występuje w Azji Środkowej, a następnie dokonać weryfikacji wyników na mapach średnich opadów rocznych i średnich temperatur powietrza w określonych miesiącach.

Mapy ludnościowe - wykonane zarówno metodą izarytmiczną (gęstość zaludnienia), jak i metodą kropkową (rozmieszczenie ludności) wprowadzić można już przy omawianiu zróżnicowania stosunków ludnościowych w państwach Europy. Nie wydaje się jednak celowe, by uczniowie poznawali wszystkie mapy już na początku klasy VI. Z mapami tymi mogą się zetknąć dopiero na początku klasy VII, przy omawianiu rozmieszczenia ludności w obu Amerykach. Kontynenty te cechują się dużymi kontrastami w rozmieszczeniu ludności, a w programie położony został nacisk także na zagadnienia ludnościowe, zwłaszcza na sprawę granicy ekumeny. Natomiast już na początku klasy VI uczniowie spotkają się z mapami przedstawiającymi rozmieszczenie grup etnicznych.

Mapy gospodarcze - zarówno syntetyczne, jak i monotematyczne - pojawiają się w klasie VI przy omawianiu poszczególnych państw wchodzących w skład Unii Europejskiej.

Równocześnie uczeń doskonali umiejętność posługiwania się metodą sygnaturową (znaną już od klasy IV).

W klasie VIII uczniowie posługują się wieloma rodzajami map ogólnogeograficznych i tematycznych. Przy zagadnieniach gospodarczych często interpretują kartodiagramy i kartogramy.

Diagramy i wykresy

Już w klasach IV -V uczniowie posługują się diagramami słupkowymi do prezentacji bądź analizy miesięcznych sum opadów w ciągu roku na wybranych stacjach meteorologicznych, w klasie VI uczeń powinien osiąść umiejętność konstruowania prostych strukturalnych diagramów słupkowych, a strukturalnych diagramów kołowych w klasie VII. Jest wiele różnorodnych zagadnień, które można przedstawiać za pomocą diagramów. Ważne jest, aby uczeń wiedział, że na diagramach można przedstawić strukturę bardzo rozmaitych zjawisk, natomiast nabywanie umiejętności konstrukcji i czytania diagramów może odbywać się na przykładach dowolnych zagadnień programowych. W programie klas VI- VII sugeruje się wprowadzenie diagramu przy omawianiu państw Europy Północnej (np. Szwecji) do ukazania struktury zatrudnienia lub udziału poszczególnych działów gospodarki w wytwarzaniu dochodu narodowego, później wykonanie podobnych diagramów obrazujących analogiczne zjawiska w którymś z państw Europy Środkowo-Wschodniej. W ten sposób możliwe będzie porównywanie zróżnicowania zjawiska na podstawie dwóch diagramów. Można diagramy wykonać dla innego państwa Unii Europejskiej zamiast dla Szwecji. Już w klasie VI należy też wprowadzić diagram struktury etnicznej. W programie zaproponowano wykonanie takiego diagramu przy omawianiu Słowacji. Można oczywiście wprowadzić taki diagram przy omawianiu innego kraju, o którym są wiarygodne dane i w którym problemy etniczne są istotne.

Wykresy ilustrujące wzrost zjawiska można wprowadzić na przykładzie zmian liczby mieszkańców poszczególnych kontynentów.

Szerokie jest zastosowanie diagramów i wykresów w II semestrze klasy VII przy ujęciach globalnych, a także w klasie VIII. Tutaj ilustrować można już właściwie wszystko. Nie przewiduje się tu wprowadzania nowych metod, lecz jedynie doskonalenie umiejętności porównywania obrazów na mapach, diagramach i wykresach.

Inne źródła informacji geograficznej

Telewizja i radio - są wykorzystywane od klasy IV, a trudność polega na właściwej selekcji informacji, zrozumieniu języka publicystycznego, syntezie informacji jednostkowych,

Prasa codzienna, czasopisma - stosowane są zwykle od klasy VI, ich wykorzystanie wzrasta w kolejnych klasach i sprawia podobne trudności jak korzystanie z telewizji i radia.

Literatura piękna, podróżnicza, popularnonaukowa stosowana jest od klasy IV (poezja), przy nauczaniu geografii świata (klasy V-VII) wykorzystuje się fragmenty literatury, głównie podróżniczej oraz niektóre pozycje literatury przygodowej, np. „W pustyni i w puszczy” H. Sienkiewicza (tu pojawia się trudność oceny rzetelności przekazu literackiego). Literatura popularnonaukowa wykorzystywana jest głównie od klasy VI lub nawet VII.

Roczniki statystyczne - wprowadza się w klasie VI stopniowo kształtując umiejętność odszukiwania i czytania danych; dokonywania porównań, uogólnień, wyciągania wniosków na podstawie prostych tabel.

Odrębną grupę umiejętności stanowi dokonywanie pomiarów i obserwacji terenowych oraz prezentacji ich wyników. Ćwiczenie tych umiejętności odbywa się w ciągu całego

toku nauczania w szkole podstawowej w trakcie proponowanych zajęć terenowych, a szczególnie przy realizacji problematyki dotyczącej środowiska lokalnego.

Zalecane metody realizacji programu

W nauczaniu geografii w szkole podstawowej zaleca się stosowanie różnorodnych metod kształcenia z przewagą metod aktywizujących uczniów. W nauczaniu często znajdzie zastosowanie pogadanka, opis, opowiadanie, praca z książką, w tym praca z atlasem geograficznym. Realizacja celów nauczania geografii w szkole podstawowej wymaga również częstego stosowania obserwacji, pomiaru, metod praktycznych (ćwiczeń technicznych i terenowych). Nie powinno zabraknąć metod waloryzujących (ekspresyjnych i impresyjnych), gier dydaktycznych. W starszych klasach szkoły podstawowej można stosować metody problemowe, dyskusję i krótki (15 minut) wykład.

Metody realizacji programu zostały omówione również w komentarzach do poszczególnych klas oraz w rozdziałach komentarza dotyczących kształtowania wyobrażeń i pojęć oraz umiejętności geograficznych.

Korelacje międzyprzedmiotowe

Poniżej zamieszczono przykłady powiązań zagadnień geograficznych z innymi przedmiotami nauczania, które mogłyby wspomóc nauczanie geografii (a jednocześnie geografia mogłaby wspomóc nauczanie tych przedmiotów).

Przedmiot	Przedmiot - geografii	Geografia - przedmiotowi
Biologia	Rozpoznawanie roślin i zwierząt typowych dla poszczególnych krajobrazów.	Warunki środowiskowe różnych ekosystemów, relacje między składowymi środowiska przyrodniczego.
Historia	Człowiek poznaje świat - Historia odkryć geograficznych, zabytki kultury starożytnej i nowożytnej, czas historyczny, historyczne przesłanki dzisiejszego gospodarczego obrazu świata i jego regionów.	Mapa świata - położenie obiektów geograficznych i historycznych, nazewnictwo geograficzne, charakterystyka warunków środowiskowych krajów, o których dzieci uczą się na lekcjach historii, przyrodnicze przesłanki historii gospodarczej
Matematyka	Sprawność rachunkowa - miary długości, objętości, wagi, czasu, kątów (na płaszczyźnie i na kuli), obliczanie średnich arytmetycznych i amplitud z liczb dodatnich i ujemnych, przeliczanie skali, rachuba czasu, zaokrąglanie liczb, jednostki systemu dziesiętnego, procenty, promille, figury i bryły geometryczne, współrzędne prostokątne, wykresy.	Konkretny, przydatny uczniowi materiał do ćwiczenia umiejętności matematycznych, wspomaganie kształcenia wyobraźni przestrzennej (geometria).

Przedmiot	Przedmiot - geografii	Geografia - przedmiotowi
Fizyka	Ciśnienie atmosferyczne, promieniowanie słoneczne, temperatura powietrza, ruchy konwekcyjne, ruchy grawitacyjne, zmiany stanu skupienia wody, ruchy względne ciał niebieskich.	Konkretne przykłady przyrodniczych zjawisk geograficznych.
Chemia	Skład chemiczny i właściwości powietrza, wody, podstawowych minerałów i skał w tym złóż mineralnych, gleby.	Rozpoznawanie podstawowych minerałów i skał, przyrodnicze znaczenie obiektów badań chemicznych,
Plastyka	Obrazy Ziemi - kształtowanie wrażliwości na piękno różnorodnych zjawisk geograficznych i krajobrazów, ocena estetyczna.	Umiejętność obserwacji obiektów, które uczniowie odwzorowują na lekcjach plastyki.
Praca technika	Budowa modeli np. modelu Ziemi, Układu Słonecznego.	
Język polski	Literatura piękna, głównie podróżnicza - opisująca warunki życia ludzi w różnych strefach klimatycznych, krajobrazy, wyprawy badawcze, sprawność czytania ze zrozumieniem, umiejętność wypowiedzi ustnej i pisemnej, poprawne i bogate słownictwo, zasady pisowni w tym nazw geograficznych.	Wspomaganie kształcenia językowego, (wzbogacanie języka o terminologię geograficzną), doskonalenie umiejętności wypowiedzi - opis, charakterystyka, formułowanie wniosków,

Propozycja materiałów edukacyjnych do realizacji programu geografii w szkole podstawowej

Do realizacji programu każdej z klas proponuje się:

- podręczniki standardowe dla ucznia, wersje równoległe różnych autorów, do wyboru przez nauczyciela;
- podręczniki do ćwiczeń (tzw. zeszyty ćwiczeń), wersje równoległe różnych autorów, do wyboru przez nauczyciela;
- dla klasy VIII - podręczniki regionalne uwzględniające szczegółowiej problematykę różnych regionów Polski;
- przewodnik do zajęć w terenie - w tym do badania środowiska lokalnego - wersje regionalne
- atlasy geograficzne: odrębne dla klas IV, V, VIII wspólny dla klas VI -VII, (również w wersji komputerowej),
- wideo kasety z tematyką dla odpowiedniej klasy,
- poradniki metodyczne dla nauczyciela, zawierające m. in. scenariusze lekcji oraz zestawy testów do kontrolowania osiągnięć uczniów.
- wypisy geograficzne dotyczące krajobrazów i państw świata.
- zestawy danych statystycznych typu "Świat w liczbach")

VI. KONTROLA I OCENA OSIĄGNIĘĆ UCZNIÓW

Sprawdzanie efektów nauczania, a raczej sprawdzanie osiągnięć uczniów powinno odbywać się systematycznie, lecz w zróżnicowanej formie. Aktywny udział uczniów w zdobywaniu wiadomości i nabywaniu umiejętności ujawnia stopień realizacji celów kształcenia - ocenie podlegają efekty pracy samodzielnej lub grupowej. Praca taka może być przedstawiona w formie pisemnej, graficznej lub ustnej. Znacznie większy nacisk należy położyć na sprawdzanie stopnia opanowania umiejętności i zrozumienia wiadomości niż na ich zapamiętanie. Wśród wiadomości większe znaczenie mają te, które dotyczą prawidłowości i uogólnień niż te, które dotyczą faktów jednostkowych nie wiążących się z innymi.

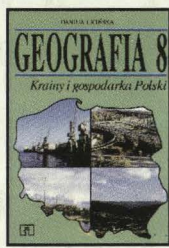
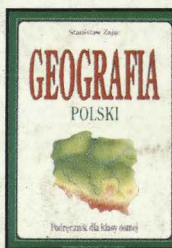
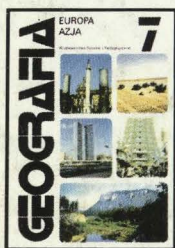
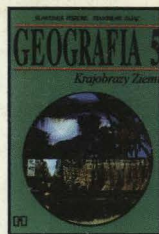
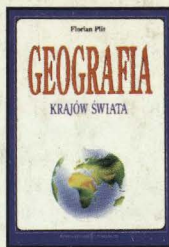
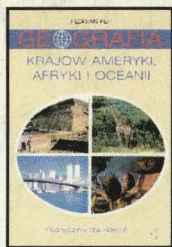
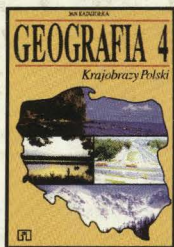
Obiektywizacji oceniania służy szczegółowa lista celów operacyjnych na poszczególnych poziomach wymagań w kategoriach wiadomości i umiejętności, i to niezależnie od tego, czy konstruujemy sprawdzający test wielozadaniowy, czy też sprawdzian w innej postaci, czy nawet zadajemy pytanie do odpowiedzi ustnej.

© Copyright by Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
Warszawa 1998

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
Warszawa 1998
Wydanie pierwsze

Druk i oprawa: P.W. „Tolek” - Drukarnia im. K.Miarki
Mikołów, ul. Żwirki i Wigury 1

Program opracowany na zlecenie
Wydawnictw Szkolnych i Pedagogicznych
Z programem tym zgodne są następujące publikacje:

- J. Kądziołka – GEOGRAFIA 4. KRAJOBRAZY POLSKI
- S. Piskorz, S. Zając – GEOGRAFIA 5. KRAJOBRAZY ZIEMI
- F. Plit – GEOGRAFIA KRAJÓW AMERYKI, AFRYKI I OCEANII, KL. 6
- F. Plit – GEOGRAFIA KRAJÓW ŚWIATA DLA KL. 6-7
- B. Goléc, M. Nowak, E. Przesmycka – GEOGRAFIA 7. EUROPA I AZJA
- S. Zając – GEOGRAFIA POLSKI DLA KL. 8
- D. Licińska – GEOGRAFIA 8. KRAJY I GOSPODARKA POLSKI
- S. Zając – KRAJY GEOGRAFICZNE POLSKI. SUPLEMENT DO PODRĘCZNIKA GEOGRAFIA POLSKI DLA KL. 8
- F. Plit – GEOGRAFIA, KRAJÓW EUROPY I AZJI KL. 7 (wyd. luty 1998 r.)
- B. Golec, M. Nowak – GEOGRAFIA 6. AFRYKA, AMERYKA I OCEANIA (wyd. maj 1998 r.)

Nauczycieli i metodyków uprzejmie prosimy o nadsyłanie uwag i komentarzy na temat programu

INTERNETOWY

ADRES

MSIP

<http://www.wsip.com.pl>

ISBN 83-02-06677-X

9 788302 066771

0 1

